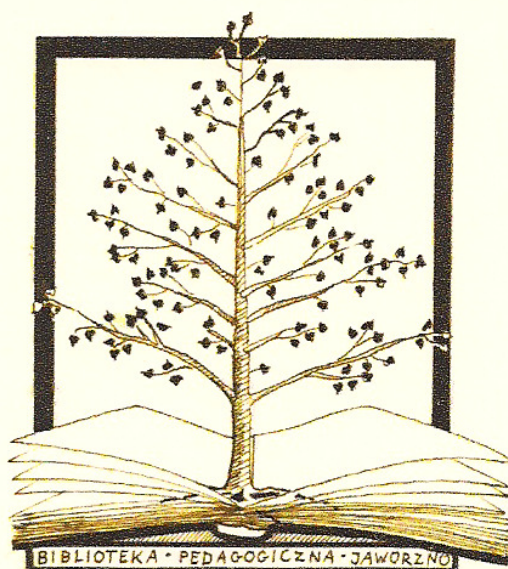

Marta Fidyk

*Biblioteka Pedagogiczna w Jaworznie:
zarys historii
1957-2007*

Marta Fidyk

Biblioteka Pedagogiczna w Jaworznie: zarys historii
1957-2007

Jaworzno 2007

Wydawca:

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Józefa Lompy w Katowicach,
Filia w Jaworznie

Autor: Marta Fidyk

Zdjęcia: Barbara Kucharska

Korekta: Anna Swiridowa

Publikacja
sfinansowana ze środków budżetowych
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego

ISBN 83 – 921212 – 4 – 4

Druk i oprawa:

„VENA” Zdzisław Koziarz

ul. Waryńskiego 6

43-600 Jaworzno

tel. (032) 616 22 40

Wszelkie prawa zastrzeżone

„ Zawód bibliotekarza wymaga bezinteresownego powołania i pewnych osobistych właściwości. Ludzie zazwyczaj zwracają się ku książkom, kierowani chęcią rozrywki, nauki lub w celu osiągnięcia innych korzyści. U bibliotekarza jednak zamiłowanie do książek łączy się z pragnieniem uczynienia ich użytecznymi dla innych”.

G. Leihe

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Wprowadzenie (Prolog): Rodowód Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie.....	8
Historia Biblioteki Pedagogicznej w latach 1957-2007	13
Odśłona I: 1957-1969	15
Odśłona II: 1970-1972	28
Odśłona III: 1973-1990	38
Odśłona IV: 1991-2000	60
Odśłona V: 2001-2007	75
Zakończenie (Epilog)	90
Aneks	93

Wstęp

Rok 2007 to dla Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie rok szczególny, jubileuszowy: 22 listopada 2007 r. minęło 50 lat od wpisania do inwentarza biblioteki pierwszych książek, otrzymanych od Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej z Krakowa. Patrząc z perspektywy kilku stuleci istnienia wspaniałych i zasłużonych dla kultury polskiej księżnic - 50 lat w życiu biblioteki to mało, ale w kontekście życia społeczności lokalnej naszego miasta (Jaworzno posiada prawa miejskie od 1901 r.) - 50 lat to jednak sporo.

Również w listopadzie br. Filia w Jaworznie, po kolejnej, piątej już przeprowadzce, rozpoczęła nowy etap w swojej historii - dzięki inicjatywie lokalnych władz samorządowych i wsparciu organu prowadzącego, po latach stagnacji, wzlotów i upadków wkroczyła w XXI w., otrzymując w urodzinowym prezencie nowoczesną siedzibę w centrum miasta, w nowo wybudowanym gmachu Miejskiej Biblioteki Publicznej.

Nadchodzący jubileusz skłonił mnie do podjęcia próby napisania zarysu dziejów Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie, placówki zasłużonej dla lokalnej oświaty. Moją intencją jest wypełnienie luki w historii jaworznickiej edukacji, bowiem dotąd nie opracowano bogatego materiału źródłowego, dotyczącego powstania i rozwoju biblioteki pedagogicznej. Opisując funkcjonowanie biblioteki w poszczególnych dziedzinach jej statutowej działalności pragnę uświadomić - czytelnikom, decydom, władzom oświatowym i samorządowym - ogrom pracy tych bibliotekarzy, którzy bibliotekę, jej zbiory i tradycje tworzyli w przeszłości i tych, którzy, podjętą przez poprzedników misję służenia pomocą w dokształcaniu i samokształceniu, nadal wypełniają.

Na podstawie dostępnych materiałów źródłowych w postaci dokumentacji bibliotecznej (księgi inwentarzowe, kopie rachunków, protokoły, sprawozdania statystyczne i opisowe, rejestry ubytków) oraz zachowanej korespondencji urzędowej, będącej w posiadaniu biblioteki, postanowiłam zrekonstruować przeszłość placówki i przedstawić kolejne etapy jej rozwoju w zmieniającym się otoczeniu społecznym, w którym biblioteka funkcjonuje nieprzerwanie, od 1957 r.

Proces wpisywania się biblioteki pedagogicznej w krajobraz oświatowy miasta Jaworzna był zdeterminowany przez okoliczności zewnętrzne (zmiany ustrojowe, gospodarcze, polityczne, ekonomiczne), przemiany wewnątrz systemu oświaty (reformy oświatowe) oraz modyfikacje formalno-prawne, zachodzące w strukturze ogólnokrajowej sieci bibliotek pedagogicznych. W celu zilustrowania tego skomplikowanego procesu wykorzystuję: analizę księgozbioru, charakterystykę zbiorowości czytelników, opis działań bibliotekarzy w zakresie poszczególnych czynności bibliotecznych, rekonstrukcję stanu wyposażenia biblioteki w kolejnych siedzibach. Komentując wszelkiego rodzaju tabele i zestawienia liczbowe o charakterze sprawozdawczym, powstałe w toku wieloletniej działalności biblioteki, zwracam uwagę na takie aspekty funkcjonowania placówki i jej relacji z otoczeniem jak: struktura, dynamika i wzajemne uwarunkowania opisywanych zjawisk. Zastosowany podział materiału historycznego na fragmenty (odsłony) o różnym zakresie czasowym, wynika z przyjętego założenia, że losy naszej placówki zdominowane były przez kolejne przeprowadzki, a każda zmiana lokalizacji miała określony wpływ na całokształt funkcjonowania biblioteki. Przeprowadzki - motyw przewodni prezentowanego tekstu - stanowią tło do rozpoznania i opisanego zakresu i zasięgu prac związanych z gromadzeniem, opracowaniem, udostępnianiem, działalnością dydaktyczną i informacyjną, podejmowanych przez kolejne pokolenia bibliotekarzy, którzy budowali podwaliny biblioteki, tworzyli jej specyficzny klimat, inspirowani potrzebami czytelników modyfikowali formy działalności placówki. Prezentowany przez nich etos pracy oświatowej pozwolił przetrwać jaworznickiej Bibliotece Pedagogicznej wiele krytycznych momentów (problemy lokalowe, finansowe, kadrowe), zdobyć i utrzymać trwałe miejsce w lokalnym pejzażu oświatowym. Wiele uwagi poświęcam charakterystyce zbiorowości czytelników (z biegiem lat coraz bardziej zróżnicowanej) oraz relacjom biblioteki z otoczeniem społecznym (władze samorządowe, administracja oświatowa, placówki kulturalne i oświatowe, lokalne media).

Praca składa się z następujących części:

- wprowadzenie (prolog): przedstawia genezę biblioteki pedagogicznej, objaśnia specyfikę jej rodowodu, wynikającą z powiązania Jaworzna z dwoma regionami - małopolskim i śląskim;
- część zasadnicza: historia Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie w latach 1957-2007, to szkic monograficzny, prezentujący w porządku chronologicznym dzieje biblioteki. Opisywanie w poszczególnych odsłonach wybranych wydarzeń z przeszłości stanowi rodzaj podróży przez czasy (od formacji socjalistycznej do społeczeństwa demokratycznego i gospodarki rynkowej) i różne lokalne przestrzenie. Historia biblioteki w Jaworznie przedstawiona jest w kontekście przeobrażeń zachodzących w sieci bibliotek pedagogicznych oraz w systemie oświaty;
- zakończenie (epilog): stanowi rodzaj posumowania dorobku biblioteki w ciągu mijającego półwiecza i wytycza kierunki jej dalszego rozwoju, z uwzględnieniem roli biblioteki pedagogicznej w społeczeństwie wiedzy;
- aneks: zawiera materiały uzupełniające (wykaz pracowników biblioteki pedagogicznej w latach 1957-

2007, zestawienie skrótów nazw instytucji i urzędów, tabelę „Rozwój Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie w wybranych latach” oraz wykresy: „Powierzchnia lokalu biblioteki i wielkość księgozbioru w latach 1957-2007”, „Wskaźnik zasięgu pracy bibliotekarza”.

Fakty, zjawiska i procesy dotyczące biblioteki pedagogicznej, opisuję i interpretuję za pośrednictwem zachowanych źródeł. Z uwagi na unikalność i ograniczoną dostępność materiału źródłowego, wykorzystuję go w niniejszej pracy w formie licznych cytatów, zachowując oryginalną pisownię i stylistykę autorów przywoływanych źródeł. Pragnę w ten sposób przybliżyć czytelnikom i uwiarygodnić charakter i mechanizm przeobrażeń, jakim ulegała biblioteka w okresie 50 lat.

Tekst wzbogacono dokumentacją fotograficzną, która powstała na potrzeby niniejszej publikacji, bowiem w zasobach archiwalnych biblioteki nie zachowały się, niestety, żadne materiały w postaci fotografii czy też zapisów kronikarskich, ilustrujących przeszłość biblioteki.

Dane statystyczne w formie tabel, wykresów i zestawień, zgromadzone na potrzeby tej publikacji w toku analizy sprawozdań bibliotecznych, stanowiące egzemplifikację omawianych zjawisk, dostępne są u autora w maszynopisie, ze względu na - ograniczony możliwościami finansowymi - zakres objętościowy publikacji.

Informacje zapisane w przypisach stanowią merytoryczną obudowę dla opisywanych zjawisk i odzwierciedlają powszechną kondycję bibliotek pedagogicznych w Polsce w II połowie XX w. Cytowana literatura nie odnosi się wprost do przedmiotu rozważań - z wyjątkiem artykułów z lokalnej prasy, dotyczących bezpośrednio Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie - ale, zdaniem autora, służy wyjaśnieniu wielu problemów dotyczących funkcjonowania bibliotek pedagogicznych w określonych warunkach politycznych, ekonomicznych i społecznych. Kompleksowe ujęcie tematu pozwala na uzyskanie wielowymiarowego obrazu biblioteki pedagogicznej i ocenę jej miejsca i roli w życiu określonej społeczności.

Mam nadzieję, że publikacja ta zainspiruje innych do wnikliwych poszukiwań w zbiorach archiwów, zachęci do analizy statystycznej i opracowania materiałów źródłowych z zastosowaniem precyzyjnej aparatury naukowej.

Pragnę złożyć podziękowania tym wszystkim, którzy przyczynili się do powstania pracy, szczególne wyrazy wdzięczności kieruję pod adresem organu prowadzącego - Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego, który sfinansował wydanie publikacji, promując w ten sposób jaworznicką bibliotekę filialną na szerokim regionalnym forum.

Wprowadzenie (Prolog): Rodowód Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie

Biblioteki pedagogiczne, nawiązujące do tradycji bibliotek okresu międzywojennego¹, uporządkowane w odrębną, krajową sieć, składającą się z bibliotek wojewódzkich wraz z filiami, służąc potrzebom oświaty i wychowania, wpisały się na stałe w krajobraz edukacyjny naszego kraju.

Historia Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie jest związana z działalnością dwóch najstarszych bibliotek nauczycielskich – krakowskiej i katowickiej. Specyfika tego rodowodu wynika z położenia miasta na pograniczu dwóch regionów: Małopolski i Śląska. Na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20 lutego 1956 r. Jaworzno funkcjonowało jako miasto wydzielone, stanowiąc wraz ze Szczakową samodzielną jednostkę szczebla powiatowego, tzw. powiat miejski². Do 1975 r. Jaworzno należało do województwa krakowskiego, stanowiąc najdalej na północ wysuniętą część powiatu chrzanowskiego, a zarazem Małopolski. W wyniku wprowadzenia dwustopniowego podziału administracyjnego kraju, na mocy Uchwały z 28 maja 1975 r., Jaworzno utraciło uprawnienia powiatu i przeszło do województwa katowickiego.³ Położone w południowo-wschodniej części województwa katowickiego stało się jednym z 69 jego ośrodków miejskich. Od 1999 r., wskutek wdrożenia kolejnej reformy administracyjnej i utworzenia 16 nowych województw, Jaworzno funkcjonuje na obszarze województwa śląskiego⁴.

Poszukując korzeni jaworznickiej Biblioteki Pedagogicznej, należy sięgnąć do historii Biblioteki Pedagogicznej w Krakowie, największej i najstarszej w Polsce pozaszkolnej biblioteki nauczycielskiej⁵. Powołana w 1922 r. przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jako Centralna Biblioteka Nauczycielska Okręgu Szkolnego Krakowskiego, na bazie skomasowanych księgozbiorów szkolnych, uzyskała podstawy prawne działania po ogłoszeniu statutu bibliotek nauczycielskich (1926 r.). Zbiory biblioteki były starannie uzupełniane wydawnictwami bieżącymi, opracowywane i udostępniane nauczycielom. Oprócz wydawnictw z zakresu pedagogiki i dydaktyki oraz dzieł o treści pozostającej w ścisłym związku z pracą pedagogiczną nauczyciela, biblioteka prowadziła dział beletrystyki, kompletowany ze składek czytelników. W 1930 r. placówka posiadała 15 tysięcy książek, 20 tysięcy broszur i 83 tytuły czasopism krajowych i zagranicznych⁶. Rozkwit biblioteki przerwał wybuch II wojny światowej. Częściowo ocalone zbiory przechowywano w Bibliotece Jagiellońskiej. CBN, reaktywowana w 1945 r. pod nazwą Centralna Biblioteka Pedagogiczna Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego (CBP), otrzymała w 1951 r. statut i nazwę Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka (PBW) w Krakowie i na mocy *Pisma Ministerstwa Oświaty* z dnia 13 lutego 1951 r., przystąpiła do organizowania sieci pedagogicznych bibliotek powiatowych.

Idea organizowania sieci PBP⁷ powstała z potrzeby celowego i skutecznego realizowania założeń planów oświatowych - biblioteki pedagogiczne miały stanowić warsztat pracy dla Ośrodków Doskonalenia Kadr Oświatowych na szczeblu powiatowym. Potrzeba doskonalenia się zawodowego i ideowego nauczycieli oraz konieczność przebudowy szkolnictwa, zdeterminowały powołanie specjalnych bibliotek: "PBP miały zatem różnić się od bibliotek szkolnych, związkowych czy publicznych charakterem swego księgozbioru, w którym znalazłyby się odpowiednio dobrane książki z zakresu pedagogiki i nauk pokrewnych, dotyczące organizacji szkolnictwa i oświaty, związane z zagadnieniami wychowania"⁸. Ministerstwo Oświaty poleciło uporządkowanie księgozbiorów byłych inspektoratów szkolnych (okólnik z 24 listopada 1954 r.) i zarządziło *Pismem* z 13 lutego 1951 r. utworzenie stu PBP w skali ogólnokrajowej.

Pierwsze PBP na terenie województwa krakowskiego powołano w: Bochni, Chrzanowie, Myślenicach, Nowym Targu, Olkuszu, Tarnowie, Wadowicach, Żywcu i Nowym Sączu (1951 r.). Kolejne placówki założono w: Miechowie (1952 r.), Limanowej (1953 r.), Dąbrowie Tarnowskiej (1954 r.), Brzesku (1955 r.), Zakopanym, Oświęcimiu i Suchej (1956 r.). Z chwilą otwarcia placówek w Proszowicach i Jaworznie (1957 r.) sieć PBP objęła wszystkie powiaty województwa krakowskiego i dwa miasta wydzielone: Zakopane i Jaworzno.

Zasady organizowania i funkcjonowania PBP zostały sformułowane w *Instrukcji Ministerstwa Oświaty* z 1957 r., wg której celem tych bibliotek było „służyć pomocą nauczycielom i pracownikom oświaty, zarówno czynnym jak i emerytom w wykształceniu oraz doskonaleniu się zawodowym i ideowym, w rozszerzaniu i pogłębianiu wiedzy w dziedzinach związanych z oświatą i wychowaniem, w zaspokajaniu potrzeb czytelniczych w zakresie klasycznej literatury pięknej oraz literatury poruszającej problemy życia codziennego"⁹. Pod względem merytorycznym PBP podlegała właściwej terenowo bibliotece wojewódzkiej, zaś administrowanie jej działalnością należało do lokalnego wydziału oświaty.

Opiekę i nadzór nad PBP, które funkcjonowały jako filie terenowe, sprawował z ramienia PBW instruktor terenowy. Na polecenie Ministra Oświaty (1959 r.) biblioteki wojewódzkie przekazały nieodpłatnie sprzęt i zbiory PBP właściwym inspektoratom oświaty.

Sieć bibliotek pedagogicznych uzyskała pełne podstawy prawne na mocy Ustawy o bibliotekach z 1968 r.¹⁰ oraz wydanego na jej podstawie zarządzenia wykonawczego w sprawie statutów bibliotek pedagogicznych obu szczebli¹¹. Zarządzenie określało, prócz celów i zadań tych placówek, również strukturę zbiorów, schemat organizacji, uprawnienia rady bibliotecznej.

Zmiany organizacyjne w funkcjonowaniu bibliotek pedagogicznych wprowadziło *Zarządzenie*

Ministerstwa Oświaty i Wychowania z 1973 r.¹², stanowiące uzupełnienie do statutu PBP z 1969 r. W myśl nowego zarządzenia biblioteki pedagogiczne zostały merytorycznie podporządkowane Instytutowi Kształcenia Nauczycieli i jego terenowym oddziałom (IKNiBO). Do nowych obowiązków PBP należało m.in.: współpraca z bibliotekami szkolnymi, mająca na celu dostarczenie potrzebnych książek nauczycielom studiującym i doksztalającym się, czynny udział w zespołach samokształceniowych, instruktaż dla zgłaszających się bibliotekarzy szkolnych¹³. Wskutek powyższych zmian organizacyjnych biblioteki pedagogiczne stały się integralną częścią systemu kształcenia nauczycieli.

W związku z reformą administracyjną kraju w 1975 r.¹⁴ nastąpiła reorganizacja sieci: biblioteki, działające w siedzibach nowo powstałych województw, automatycznie zyskały rangę pedagogicznych bibliotek wojewódzkich, natomiast pozostałe, dawne biblioteki powiatowe przekształcono w filie terenowe PBW. W rezultacie powstało 49 bibliotek pedagogicznych stopnia wojewódzkiego i ponad 300 filii terenowych¹⁵.

Do 1991 r. biblioteki pedagogiczne funkcjonowały bez zmian, jako placówki wspierające proces dydaktyczno-wychowawczy. Na mocy *Ustawy o systemie oświaty* z dnia 7 września 1991 r. biblioteki pedagogiczne zostały uznane za jedną z wielu placówek tworzących system oświaty¹⁶. Konsekwencją tego zapisu było wydanie *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej* w czerwcu 1993 r. w sprawie organizacji i zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych. Wg tego rozporządzenia ogólnokrajową sieć biblioteczną tworzyły „biblioteki pedagogiczne obejmujące zakresem swojego działania teren województwa i ich filie”¹⁷. Filie biblioteki pedagogicznej stanowiły integralną część biblioteki i były objęte jej budżetem. Zgodnie z ramowym statutem były finansowane i prowadzone przez Kuratorów Oświaty (do grudnia 1998 r.).

Uchwalenie *Ustawy o bibliotekach* w 1997 r.¹⁸ okazało się niezwykle ważne dla istnienia bibliotek pedagogicznych: zapis o sieci bibliotek szkolnych i pedagogicznych w akcie prawnym o randze ustawy wzmocnił pozycję tych bibliotek.

W wyniku wdrożenia reformy administracyjnej kraju w 1999 r., wprowadzono trójstopniowy podział administracyjny i utworzono 16 nowych województw oraz określono kompetencje organów administracji¹⁹. Zmiany terytorialne sprawiły, że niektóre biblioteki zmieniły zasięg oddziaływania i musiały przekazać swoje filie do nowo utworzonych województw.

W ślad za znowelizowaną w 1998 r. ustawą o systemie oświaty, Ministerstwo Edukacji Narodowej wydało nowelizację *Rozporządzenia w sprawie organizacji i zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych*²⁰. Efektem tych decyzji było przeobrażenie sytuacji formalno-prawnej bibliotek pedagogicznych. Od stycznia 1999 r. obok zmian terytorialnych, wynikających z reformy administracyjnej, nastąpiły także zmiany kompetencyjne: zadania zostały podzielone pomiędzy organ prowadzący i nadzorujący. Organem prowadzącym biblioteki pedagogiczne i filie stały się samorządy województw, natomiast organem sprawującym nadzór pedagogiczny pozostały kuratoria oświaty. Samorządy wojewódzkie powołały do realizacji swoich zadań Urzędy Marszałkowskie. Zgodnie z nowym podziałem zadań i kompetencji, działalność biblioteki pedagogicznej i filii jest finansowana przez organ prowadzący.

Biblioteki pedagogiczne, to jedna z lepiej funkcjonujących, krajowych sieci bibliotek specjalistycznych. Z „Raportu o stanie bibliotek pedagogicznych” wynika, że pod koniec 2003 r. działało w Polsce 356 bibliotek pedagogicznych, w tym 314 to biblioteki funkcjonujące jako filie²¹.

Dotychczasowe regulacje prawne - dość często zmieniające się - dotyczące bibliotek pedagogicznych, zastępują teraz nowe dokumenty, porządkujące całokształt zasad ich działania. Są to: *Rozporządzenie MENiS* z 29 kwietnia 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych oraz *Rozporządzenie MENiS* w sprawie ramowego statutu publicznej biblioteki pedagogicznej²². Nadanie publicznego charakteru bibliotekom pedagogicznym, sugerujące powszechną dostępność tych bibliotek dla zainteresowanych kształceniem się i doskonaleniem, jest wyrazem światowego pojmowania edukacji „jako działania przygotowującego do życia”²³. Rozszerzenie rozumienia pojęcia użytkowników (biblioteki te były zawsze otwarte nie tylko dla nauczycieli) oddaje kierunki zmian w nowoczesnym społeczeństwie. Możliwość dostępu do informacji pedagogicznej (oświatowej, edukacyjnej) pedagogów, ale także uczniów, studentów, rodziców i innych grup zawodowych profesjonalnie związanych z nauczaniem i wychowaniem czyni ich świadomymi członkami społeczeństwa demokratycznego i informacyjnego²⁴. Na przestrzeni kilkudziesięciu lat istnienia bibliotek pedagogicznych rozszerzeniu uległ również zakres treściowy gromadzonych zbiorów - poza określoną specjalnością, właściwą dla tego typu bibliotek, czytelnik znajdzie tu materiały biblioteczne o charakterze uniwersalnym.

Biblioteki pedagogiczne, w swej prawie osiemdziesięcioletniej tradycji, zgromadziły bogate i różnorodne zbiory, głównie z dziedzin humanistycznych o charakterze naukowym, popularnonaukowym i metodycznym, dopracowały się rozbudowanych warsztatów informacyjno-bibliograficznych (katalogi, kartoteki) w formie tradycyjnej i komputerowej. Dzięki wykształconej kadrze, posiadającej kwalifikacje pedagogiczne i bibliotekarskie, obsługiwały wszystkie dotychczasowe reformy wdrażane w szkolnictwie polskim, wspierały postęp pedagogiczny prowadząc bogatą działalność informacyjną, dydaktyczną i kulturalną. Jak podsumowuje wybitny bibliotekoznawca profesor M.Drzewiecki, biblioteki pedagogiczne

to duży kapitał biblioteczny, informacyjny i ludzki stanowiący „istotny komponent całego systemu oświaty”²⁵.

Pedagogiczna Biblioteka Powiatowa w Jaworznie, powołana w 1957 r., funkcjonowała w ramach struktury organizacyjnej PBW w Krakowie przez 18 lat pod fachową i życzliwą opieką jej instruktorów terenowych – mgr Haliny Madrjas i mgr Alicji Majerskiej. Od 1965 r. zmieniła nazwę na Pedagogiczna Biblioteka Miejska w Jaworznie. W konsekwencji zmian administracyjnych (1975 r.) Biblioteka Pedagogiczna w Jaworznie znalazła się w sieci bibliotek pedagogicznych województwa katowickiego, jako jedna z 22 fili PBW w Katowicach.

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Katowicach służy czytelnikom już 79 lat i wkrótce będzie obchodzić wspaniały jubileusz - 80-lecie działalności²⁶. Historia PBW związana jest z działalnością Instytutu Pedagogicznego, który powstał w Katowicach w 1928 r. Po wojnie Biblioteka zaczęła funkcjonować w odmienionej formule jako Centralna Biblioteka Pedagogiczna, w oparciu o częściowo ocalały księgozbiór oraz książki przekazane przez kuratorium po byłej Akademii Pedagogicznej w Bytomiu.

W 1950 r. nazwę biblioteki zmieniono na Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Katowicach. Placówka uzyskała samodzielność budżetową, pozostając pod merytorycznym nadzorem Kuratorium Oświaty Okręgu Szkolnego w Katowicach. Z chwilą otrzymania statutu (1951 r.) powołała pierwsze pedagogiczne biblioteki powiatowe. Dynamiczny rozwój PBP nastąpił w latach 60-tych (działały 22 placówki terenowe), co wiązało się z rozwojem aglomeracji śląskiej i wzrostem liczby intensywnie doksztalających się nauczycieli. W 1975 r., po zmianie podziału administracyjnego kraju, nastąpiła reorganizacja sieci, PBW przejęła m.in. filię z Jaworzna.

Katowicka PBW wyróżnia się w obrębie sieci bibliotek pedagogicznych największą w kraju liczbą filii - w 1978 r. liczyła 22 placówki, które działały w każdym większym mieście na obszarze Górnego Śląska i Zagłębia. W 1983 r. Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Katowicach została odznaczona Medalem Komisji Edukacji Narodowej i nadano jej imię patrona Józefa Lompy.

W wyniku wdrożenia w 1999 r. reformy administracyjnej PBW zmieniła zasięg oddziaływania: obecnie wraz z 17 filiami funkcjonuje na obszarze województwa śląskiego, prowadzona przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, pozostaje pod nadzorem pedagogicznym Śląskiego Kuratorium Oświaty.

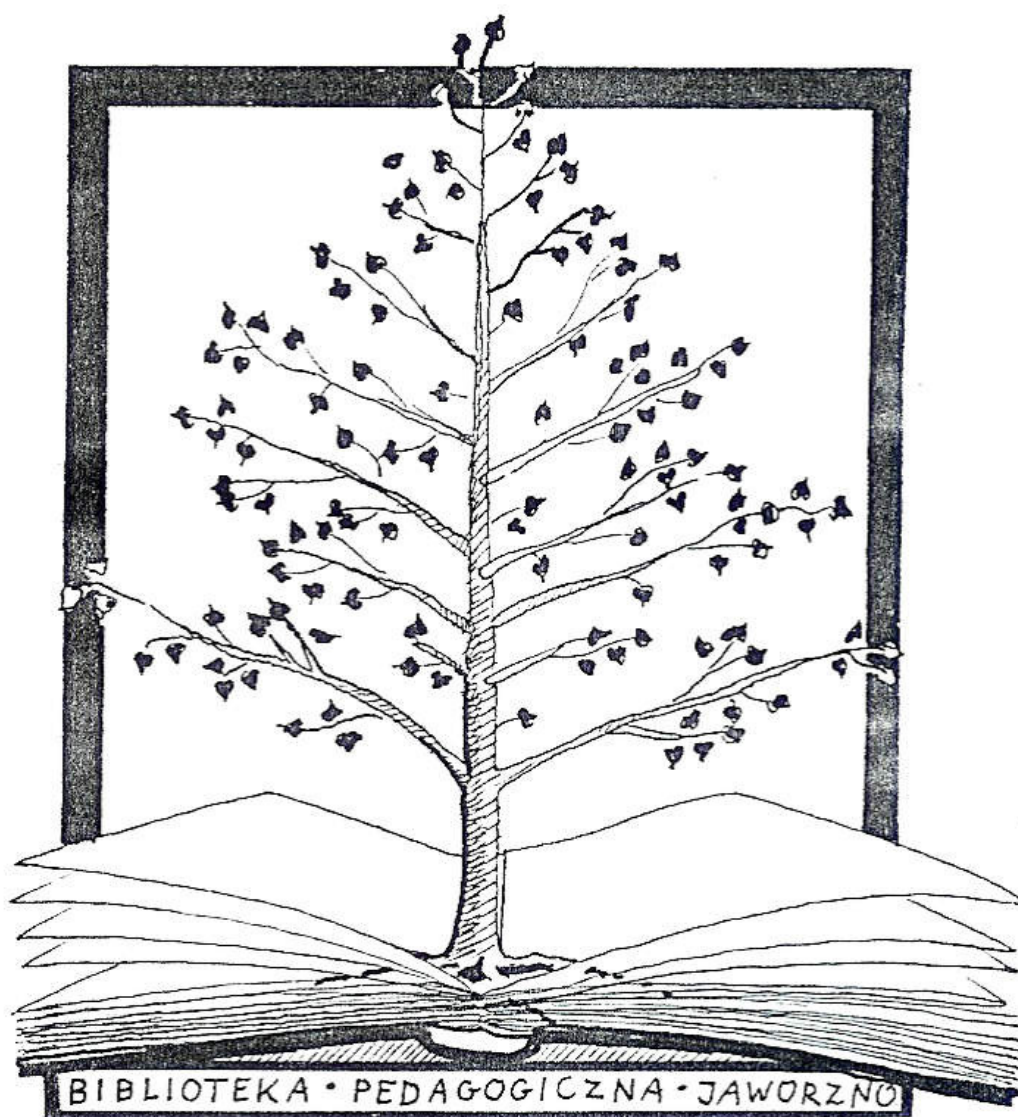
Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Katowicach i jej filie, oprócz działalności podstawowej, tj. gromadzenia, opracowania, przechowywania i udostępniania zbiorów, prowadzą także szkolenia, wspierają nauczycieli w organizacji zajęć dydaktycznych oraz w doskonaleniu zawodowym, organizują instruktaż metodyczny dla nauczycieli bibliotekarzy szkolnych, prowadzą działalność wydawniczą, organizują wystawy propagujące dorobek oświatowy i kulturalny regionu. Ponadto współpracują z instytucjami oświatowymi i kulturalnymi.

- 1 *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław 1976, s. 67; *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław 1971, s.262-263. Zob. też: B. Wieczorek: *Biblioteki szkolne i pedagogiczne*. W: *Encyklopedia Pedagogiczna* (red.) W. Pomykało. Warszawa 1993, s.42; T. Aleksander: *Biblioteki nauczycielskie*. W: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*. T.1. Warszawa 2003, s.379.
- 2 Dz. U. 1956, poz.33.
- 3 *Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych*. Dz. U. 1975 nr 16, poz.91.
- 4 *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa*. Dz. U. 1998 nr 96, poz.603.
- 5 Publikacje dotyczące historii PBW w Krakowie: S. Wisłocka: *PBW w Krakowie. Rys historyczny*. W: *40 lat pracy Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie 1922-1962*. Warszawa 1963, s.3-16; J. Ślusarczyk: *Gromadzenie i opracowanie księgozbioru*. W: *40 lat pracy Pedagogicznej...* op.cit., s.17-21; K. Blamowska, H. Madrjas: *Biblioteki pedagogiczne okręgu krakowskiego w latach 1945-1974*. „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1974 nr 4, M. Andres, W. Smoleń: *PBW w Krakowie pomaga nauczycielom studiującym*. „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1976 nr 4; M. Denisiuk: *Historia i dzień dzisiejszy PBW w Krakowie*. „Hejnał Oświatowy” 1998 nr 2; W. Smoleń: *75 lat Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie*. „Wiadomości Historyczne” 1999 nr 1.
- 6 Z. Wiskontowa: *Biblioteki Pedagogiczne Kuratorów OS*. „Przegląd Biblioteczny” 1937 nr 11, s.161-167: „Księgozbiór (druki zwarte i czasopisma) wynosił w 1937 r. 38 tysięcy woluminów. Była to najzasobniejsza przed wojną biblioteka pedagogiczna. Dla porównania: Katowice posiadały 7 tysięcy woluminów, Lublin - 8 tysięcy tomów, Poznań - 18 tysięcy Łódź - 20 tysięcy tomów”. Cyt. za: S. Wisłocka: *PBW w Krakowie...* op.cit., s.9.
- 7 W literaturze przedmiotu stosuje się skrót PBP oznaczający pedagogiczne biblioteki powiatowe oraz PBW dla określenia pedagogicznych bibliotek wojewódzkich.
- 8 H. Madrjas: *Rozwój i działalność PBP w województwie krakowskim w latach 1951-1961*. W: *40 lat pracy Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie 1922-1962*. Warszawa 1963, s.38.
- 9 *Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 26 września 1957 r. w sprawie organizacji pedagogicznej biblioteki powiatowej*. Maszynopis powielony. Zob. też Dz. Urz. Ministerstwa Oświaty B-6a (62/57).
- 10 *Ustawa o bibliotekach z dnia 9 kwietnia 1968 r.* Dz.U. nr 12, poz. 63.
- 11 *Zarządzenie Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 21 maja 1969 r. w sprawie statutu pedagogicznej biblioteki powiatowej*. Dz. Urz. MOiSzW 1969 nr B-8, poz.65. Zał. 1 i 2.
- 12 *Zarządzenie Ministerstwa Oświaty i Wychowania z 2 lipca 1973 r. zmieniające zarządzenie w sprawie statutowych pedagogicznej biblioteki wojewódzkiej i pedagogicznej biblioteki powiatowej*. Dz.Urz. MOiSzW 1973 nr 11, poz.9.
- 13 K. Blamowska, H. Madrjas: *Biblioteki Pedagogiczne okręgu krakowskiego w latach 1945-1974*. „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1974 nr 4, s.9.
- 14 *Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych*. Dz. U. 1975 nr 16, poz.91.
- 15 M. Kowalczyk: *Biblioteki pedagogiczne w nowej rzeczywistości*. „Poradnik Bibliotekarza” 2002 nr 2, s.6.
- 16 Zob. art.2 pkt.10 W: *Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r.* Tekst jednolity opublikowany z uwzględnieniem zmian z 16 maja 1991 r. Dz. U. nr 67, poz.329.
- 17 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 czerwca 1993 r. w sprawie organizacji i zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych*. Dz. U. nr 52, poz.243. Zob.: par. 2 pkt.1: „biblioteka pedagogiczna służy potrzebom kształcących się i doskonalących nauczycieli, studentów oraz innych osób zainteresowanych sprawami kształcenia i wychowania”.
- 18 *Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r.* Dz.U.1997 nr 85. Zob. rozdział 7 pkt.1: „Biblioteki pedagogiczne prowadzą działalność służącą potrzebom oświaty i wychowania, w tym kształcenia i doskonalenia kadry pedagogicznej”.
- 19 *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa*. Dz. U. 1998 nr 96, poz. 603.; *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wejściu w życie ustawy o samorządzie powiatowym, ustawy o samorządzie wojewódzkim oraz ustawy o administracji rządowej w województwie*. Dz. U. 1998 nr 99, poz. 631; *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej w związku z reformą ustrojową państwa*. Dz. U. 1998 nr 106, poz. 668.
- 20 *Rozporządzenie MEN z dnia 15 lipca 1999 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie organizacji i zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych*. Dz. U. 1999 nr 67, poz. 754.
- 21 *Biblioteki pedagogiczne w Polsce. Informator bibliotek pedagogicznych w roku szkolnym 2003/2004*. Warszawa 2003, s.6.

Warunki pracy i aktualna sytuacja bibliotek pedagogicznych opisana jest szczegółowo w art. E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne w 2000 r.* „Poradnik Bibliotekarza” 2001 nr 11.

- 22 Dz.U. 2003 nr 89, poz.824, Dz.U. 2003 nr 89, poz.825. Obydwa rozporządzenia weszły w życie z dniem 5 czerwca 2003 r. W myśl tego rozporządzenia biblioteka pedagogiczna ma „służyć w szczególności potrzebom kształcących się i doskonalących nauczycieli, studentów przygotowujących się do zawodu nauczyciela oraz słuchaczy zakładów kształcenia nauczycieli”. Zob. L.Biliński: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa 2006, s.71: „użyte w tym postanowieniu sformułowanie „w szczególności” nie zamyka dostępu do bibliotek pedagogicznych innym użytkownikom niż nauczyciele i studenci przygotowujący się do zawodu nauczyciela, chociaż ta grupa osób związanych z pracą pedagogiczną została potraktowana priorytetowo.” Zob. też R.Gola: *Szczególny status prawny bibliotek pedagogicznych*. „Bibliotekarz” 2006 nr 11.
- 23 E.B. Zybert: *Edukacja i informacja edukacyjna we współczesnej Europie*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1997 nr 1, s.41-42.
- 24 M. Drzewiecki: *Informacyjne i pedagogiczne funkcje bibliotek systemu oświaty w Polsce. Możliwość czy konieczność?* „Bibliotekarz” 2001 nr 7-8.
- 25 M.Drzewiecki: *Współczesne aspekty funkcjonowania bibliotek szkolnych i pedagogicznych w dydaktyce i wychowaniu*. „Przegląd Biblioteczny” 2006 z.3, s.300.
- 26 Rys historii PBW w Katowicach na podstawie wybranych publikacji: J.Pieter: *Instytut Pedagogiczny w Katowicach*. W: Instytuty Pedagogiczne ZNP. Warszawa 1972, s.132. J. Wesola-Szymańska : *55 lat Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach*. „Biuletyn INK ODN” 1983 nr 5/6; *W służbie oświaty polskiej na Górnym Śląsku. 65 rocznica powstania Instytutu Pedagogicznego i Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach*. Informator PBW. Katowice 1993 nr 2 M.Fidyk: *70 rocznica powstania PBW w Katowicach. Szkic monograficzny 1928-1998*. Katowice 1999. Maszynopis niepublik; K. Dyba: *Instytut Pedagogiczny 1928-1950*. „Sejmik Samorządowy” 1994 nr 50, s.16-22 *Historia PBW w Katowicach* (oprac. J. Wesola-Szymańska) W: *75 lat Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Józefa Lompy w Katowicach 1928-2003*. Katowice 2003, s. 9-12; *Działalność Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Józefa Lompy w Katowicach*. Wybrane aspekty. Oprac. Rada Biblioteki. Katowice 2005. Maszynopis niepublik.

Historia Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie w latach
1957-2007

Zdjęcie nr 1. Fragment planu Jaworzna (wg "Jaworzno: Plan Miasta. Panorama Jaworzna CT". Jaworzno 2001). Na planie zaznaczono poszczególne siedziby biblioteki pedagogicznej.

Odsłona I

czas akcji: 1957-1969

miejsce akcji: Szkoła Podstawowa nr 1, ul. Matejki 15

Biblioteka Pedagogiczna w Jaworznie pojawiła się na mapie miasta w 1957 r. jako jedna z ostatnio powołanych w województwie krakowskim placówek tego typu. W zachowanej dokumentacji biblioteki nie natrafiono na żaden dokument wyjaśniający to opóźnienie, można jedynie domyślać się, że jego powodem były problemy związane ze znalezieniem lokalu i pozyskaniem odpowiedniego pracownika. Uzasadnienie dla tej hipotezy stanowią następujące fakty: informacja zamieszczona w zarysie historycznym, dotyczącym PBP województwa krakowskiego: „Otwarcie niejednej placówki opóźniło się z powodu braku odpowiedniego kandydata (w Miechowie, Jaworznie)”¹ oraz rachunki za pierwsze książki i czasopisma, zakupione dla biblioteki przez PBW datowane 21.07, 26.07 i 30.07. 1957 r. - na awersie tych rachunków zapisana jest przez instruktora PBW adnotacja „dla Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie przy Szkole Ogólnokształcącej nr 1, Osiedle Górnicze 172”.

Na podstawie pierwszego wpisu do inwentarza, przyjmowanego zwyczajowo za datę powstania biblioteki, należy przyjąć, że biblioteka pedagogiczna w Jaworznie zainaugurowała działalność 22 listopada 1957 r. Dla potrzeb biblioteki Zarząd Oddziału Miejskiego ZNP użyczył gościny w swojej siedzibie, w SP nr 1 przy ul. Matejki 15, a PBW przekazała - podobnie jak każdej nowo uruchomionej placówce – tzw. „wyprawkę”, jako pomoc niezbędną w pracy (*Pismo z 14.11.1957*). W skład wyprawki wchodziły opracowane przez PBW wzory: inwentarza i księgi ubytków, katalogu alfabetycznego i rzeczowego, kart książki i czytelnika. Ponadto Dyrekcja PBW przesłała dla PBP, m.in.: księgozbiór (150 woluminów), skrzynki katalogowe (2 sztuki), księgę wizytacyjną „do przekładania każdej jednostce kontrolującej dla wpisania uwag”, karty katalogowe format międzynarodowy (250 sztuk), karty katalogowe format włoski (250 sztuk), karty czytelnika i karty książki (po 200 sztuk), wywieszki biblioteczne (100 sztuk - „po ustaleniu i wpisaniu godzin otwarcia rozesłać do wszystkich szkół w powiecie”) oraz tablicę emaliowaną z nazwą biblioteki i dwie pieczętki. Prezydium MRN doposażyło bibliotekę w niezbędne artykuły biurowe (*Pismo z 17.12.1957*). W spisie, liczącym 25 pozycji, oprócz takich materiałów jak papier kancelaryjny (100 sztuk), koperty, znaczki, bruliony, poduszki i tusz do pieczętek, teczki na akta (4 sztuki), pinezki i spinacze, wymienione są ołówki (zwykłe, kopiowe i kolorowe), słoik kleju, atrament, obsadka i stalówki (zwykłe, rondowe i redis) oraz popielniczka².

K a d r a

Prowadzenie biblioteki powierzono Janinie Gracz, nauczycielce z SP nr 6³. W celu uzupełnienia kwalifikacji skierowano ją na kurs do Ośrodka Konsultacyjnego Korespondencyjnych Kursów Bibliotekarskich w Krakowie (*Pismo z 15.12.1957*). Praca w bibliotece stanowiła dla J.Graczowej zajęcie dodatkowe i jak się wkrótce okazało, była dużym obciążeniem dla czynnego zawodowo nauczyciela.

W początkowym okresie biblioteka była otwarta 5 razy w tygodniu w godzinach popołudniowych. Spełnianie przez bibliotekarza, zatrudnionego na 1/2 etatu ciągle narastających obowiązków, obejmujących również – poza pracą bezpośrednio z czytelnikiem (wypożyczanie) - czynności związane z zakupem, konserwacją i opracowaniem księgozbioru, wymagało poświęcenia dodatkowego czasu, poza godzinami pracy. O istnieniu tych problemów świadczy *Pismo z PBW z 11.02.1958*: „Dyrekcja PBW zawiadamia, że nie może zgodzić się na zmniejszenie ilości godzin pracy w bibliotece. Praca bibliotekarza polega nie tylko na opracowaniu księgozbioru, ale przede wszystkim na propagandzie czytelnictwa wśród nauczycieli, tj. branie udziału w konferencjach, wyjazdach z książkami w teren do czytelnika. Ewentualnie mogłaby Pani prosić Wydział Oświaty o wyszukanie drugiej (o wymaganych kwalifikacjach) bibliotekarki i po uzgodnieniu z nami podzielić się z nią godzinami pracy”. Z notatek zamieszczonych w sprawozdaniach i zapisów w inwentarzu wynika, że J.Graczowa pozyskała do pomocy już w kwietniu 1958 r. Ignacego Szufę, ale oficjalne przekazanie biblioteki nastąpiło z dniem 1.09.1958 r.

Kolejnym kierownikiem biblioteki został Ignacy Szufa, zatrudniony w okresie 1.09.1958 - 30.09.1964 r. w wymiarze 1/2 etatu, tj. 18 godzin tygodniowo. Oprócz wynagrodzenia zasadniczego otrzymywał od 1960 r. - podobnie jak wszyscy kierownicy PBP - dodatek funkcyjny w wysokości 150 zł miesięcznie⁴.

Ignacy Szufa był kierownikiem Powszechnej Szkoły Podstawowej nr 5 w latach 1927-1954 (z wyjątkiem okresu wojny), autorem „Elementarza obrazkowego”⁵. Obejmując, już jako emerytowany nauczyciel, stanowisko kierownika biblioteki pedagogicznej posiadał wykształcenie pedagogiczne (Seminarium Nauczycielskie i Wyższy Kurs Nauczycielski) oraz wieloletnią praktykę na stanowisku kierownika szkoły. Uzupełnił swoje kwalifikacje zawodowe o wiedzę i umiejętności bibliotekarskie,

uczestnicząc w konferencjach szkoleniowych, organizowanych przez PBW oraz w bibliotekarskich dwutygodniowych kursach wakacyjnych (Toruń 1959 r., Poznań 1960 r., 1961 r.)⁶, uzyskując w wieku 73 lat tytuł „dyplomowany instruktor czytelnictwa” (*Spr. 1963*). O jego zmaganiach się z różnymi problemami w czasach pionierskiego trudu organizowania biblioteki i zdobywania doświadczeń w pracy z czytelnikami świadczą pisma, sprawozdania, notatki, petycje i prośby do władz lokalnych, a nawet wiersze⁷. Te dokumenty, przechowywane do dziś w zasobach archiwalnych biblioteki, stanowią skarbnicę wiedzy o bibliotece na przełomie lat 50-tych i 60-tych, a równocześnie są dowodem pracowitości, poświęcenia i zaangażowania I. Szufy w propagowanie czytelnictwa wśród jaworznickich nauczycieli, w tamtych odległych czasach.

W początkowych latach funkcjonowania biblioteki działalność kierownika I. Szufy zdominowały problemy dotyczące wyposażenia biblioteki w podstawowy sprzęt. W chwili przekazania placówki przez J. Gracz, majątek biblioteki stanowiła - oprócz 900 woluminów książek i czasopism - jedna szafa na książki, wypożyczona z SP nr 1 (*Prot. przekazania PBP z 1.09.1958*). Nowy kierownik wystąpił do Prezydium MRN z prośbą „o łaskawe dostarczenie jednego biurka i szafy do pokoju, w którym mieści się biblioteka. Dotychczasowa bowiem szafa na książki, wypożyczona z SP nr 1 jest już zupełnie zapełniona, a mają być przesłane jeszcze książki z Wojewódzkiej Biblioteki Pedagogicznej w Krakowie, których nie będzie gdzie pomieścić. Biurko zaś jest konieczne, bo mały stolik kwadratowy używany obecnie jest bez szuflad i nie ma gdzie trzymać dokumentacji bibliotecznej, która dotychczas leży na książkach w szafie, a przy pracy ten stolik nie może pomieścić katalogów, kartek czytelników i kart książek /.../ zaś kładzenie tego po różnych stołkach wygląda nieestetycznie”⁸ (*Pismo do Wydz. Oświaty Prezydium MRN z 25.09.1958*). Pozyskanie podstawowego sprzętu w postaci szafy na książki, stanowiło zasadniczy temat korespondencji pomiędzy kierownikiem biblioteki a Prezydium MRN: „Zwracam się z usilną prośbą o łaskawe przydzielenie do tej biblioteki jakiejś szafy na książki /.../ gdyż nowo zakupione książki leżą na szafie nierozpakowane, gdyż nie ma ich gdzie pomieścić /.../ Również daje się odczuwać brak jakiegoś biurka” (*Pismo z 11.11.1958*). Ze sporządzonego spisu sprzętu, znajdującego się w bibliotece na koniec 1958 r., wynika, że wyposażenie, składające się z 2 szaf, 2 stolików kwadratowych bez szuflad i 3 stołków z oparciem, było w całości wypożyczone z SP nr 1 (*Notatka odręczna na Piśmie z 22.12.1958 w sprawie spisu inwentarza*). Prośby o zakup szafy, wytrwale kontynuowane w 1960 r. (*Pismo do Inspektoratu Oświaty z 6.04.1960*), zostały po roku spełnione - w postaci zakupu jednej szafy z czterema półkami (*Pismo z 28.02.1961 potwierdzające odbiór szafy*). Z 1962 r. zachowały się 4 pisma - prośby o treści podobnej, jak wyżej cytowana, których efektem była realizacja kolejnych zakupów szaf, tak niezbędnych dla przechowywania powiększającego się z roku na rok księgozbioru: „Otrzymałem wreszcie dwie szafy zakupione przez Wydział Oświaty. Po rozpakowaniu książek (leżały dotychczas w paczkach bo nie było gdzie ich ułożyć) i oddaniu jednej szafy pożyczonej ze szkoły pozostała tylko jeszcze jedna wolna półka, do której niewiele książek się zmieści. Będę więc musiał do budżetu na rok 1964 wstawić kwotę na zakup szóstej szafy i dopilnować jej zakupu” (*Pismo do Dyrekcji PBW z 11.05.1963*).

Pomimo przedstawionych powyżej utrudnień, kierownik biblioteki podejmował różne starania, aby biblioteka zaistniała w świadomości środowiska nauczycieli i kadry kierowniczej jako „miejsce pożytku dla nauczycielstwa”. W październiku 1959 r. otwarto w lokalu biblioteki czytelnię czasopism naukowych „gdzie codziennie przychodzą koleżanki i koledzy przejrzeć sobie te czasopisma” (*Spr. 1958/1959*). Oferta obejmowała 15 tytułów: 2 urzędowe, 1 biblioteczne, 2 pedagogiczne i 10 dydaktycznych⁹. I. Szufa urządzał w lokalu biblioteki wystawki tematyczne (np. książki pedagogiczne, psychologiczne, biologiczne), okolicznościowe (związane z różnymi rocznicami i obchodami) oraz wystawki nowości, propagujące książki metodyczne.

Działania Ignacego Szufy miały charakter ekspansywny, nie ograniczał się do biernego, cierpliwego oczekiwania na czytelnika wśród nielicznych i maksymalnie przepiętnych szaf bibliotecznych, ale często wychodził poza próg biblioteki, wykorzystując, adekwatnie do okoliczności, wybrane formy propagandy książki i biblioteki: informował nauczycieli na konferencjach rejonowych o książkach nadesłanych z PBW, rozsyłał do szkół spisy nabytków. W trosce o aktywizację czytelnictwa nauczycieli przysyłał do szkół informacje o godzinach otwarcia bibliotek, na konferencjach problemowych wygłaszał odczyty („Organizacja dokształcania” w 1959 r.; „Jak czytać książkę” w 1960 r.) oraz prezentował - na spotkaniach Zarządu ZNP i kierowników szkół - wykresy czytelnictwa nauczycieli. Aktywnie uczestniczył w imprezach środowiskowych, odbywających się w cyklu rocznym wg ustalonego harmonogramu¹⁰. Jako aktywny członek ZNP brał udział w zebraniach i konferencjach związkowych w Jaworznie i Krakowie (25 spotkań w okresie 6 lat). Uczestnicząc w licznych konferencjach rejonowych, problemowych, szkoleniowych i naradach kierowników PBP organizowanych przez PBW, osiągnął - liczbą 65 spotkań w latach 1958-1964 - niekwestionowany rekord, ze średnią 10 konferencji rocznie. Nadał uprawianej działalności kulturalno-oświatowej indywidualizowany charakter, wykorzystując swój literacki talent¹¹. Oryginalną formę propagowania biblioteki stanowiły życzenia pomyślnej i owocnej pracy, przesyłane do wszystkich szkół z okazji rozpoczęcia roku szkolnego, połączone z propozycją skorzystania ze zbiorów biblioteki w realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych. Osobnym rytuałem było wysyłanie życzeń do władz oświatowych

(z okazji Dnia Nauczyciela, Nowego Roku) celem pozyskania ich jako sojuszników biblioteki, borykającej się z trudnościami lokalowymi, finansowymi itp.

Zgodnie z zaleceniami *Instrukcji w sprawie organizacji PBP* z 1957 r., zainicjował utworzenie Rady Bibliotecznej: na zebraniu 12.12.1959 r. z grona kierowników szkół i bibliotekarzy szkolnych wybrano 6 osób do Rady, pełniącej rolę organu doradczego biblioteki (np. w sprawie kompletowania księgozbioru, poprawy stanu czytelnictwa nauczycieli) i kontrolnego (realizacja budżetu, sprawozdawczość)¹².

Od października 1964 r. stanowisko kierownika biblioteki pedagogicznej przejęła Janina Bajtel. Jako bibliotekarka z wieloletnim doświadczeniem - poprzednio prowadziła bibliotekę zakładową przy Kopalni Węgla Kamiennego „Bierut”¹³ - całą energię i doświadczenie skierowała na budowanie księgozbioru, zgodnego z profilem biblioteki i oczekiwaniami jej czytelników – nauczycieli. Dokonała fachowej oceny zgromadzonych dotychczas książek i czasopism i rozpoczęła batalię o aktualizację i powiększenie zasobów biblioteki. Przedstawiła lokalnym władzom (Wydział Finansowy przy Wydziale Oświaty Prezydium MRN) obszernie umotywowane wnioski-prośby o zwiększenie kredytu na potrzeby biblioteki, w tym przede wszystkim na odnowienie zbiorów: „Bardzo duża liczba nauczycieli studiuje w WSP lub na SN, w związku z czym korzystają z księgozbioru PBM, która niestety nie jest w stanie dostarczyć wszystkich potrzebnych książek. Mały księgozbiór (3741 pozycji), w tym wiele nieaktualnych i nieprzydatnych w pracy dydaktycznej, przy zapotrzebowaniu nauczycieli z terenu Jaworzna jest absolutnie niewystarczające. Prócz książek pedagogicznych biblioteka powinna dysponować czasopismami koniecznymi do samokształcenia nauczycieli i wychowawców. Z uwagi na brak funduszu nie można było służyć nauczycielom tą formą pomocy. Zdajemy sobie sprawę jak ważną sprawą jest kształcenie nauczycieli, szczególnie w chwili obecnej przy wprowadzaniu reformy szkolnictwa ogólnokształcącego, jak trudno jest im zdobyć książki. Dlatego PBM stara się przyjść z pomocą przez udostępnianie księgozbioru coraz bogatszego w nowości wydawnictw szkolnych i pedagogicznych. Biorąc pod uwagę powyższe motywy oraz dotychczasowe zaniedbanie w wyposażeniu biblioteki proszę o pozytywne ukierunkowanie się do naszego wniosku” (*Pismo z 14.07.1965*). Przy okazji planowania budżetu na kolejne lata, kierownik przedstawiał przekonujące uzasadnienie wzrastających potrzeb finansowych biblioteki: „W szkołach na terenie naszego miasta pracuje ponad 500 nauczycieli, w tym kilkudziesięciu studiuje /.../ w związku z czym korzystają z księgozbioru PBM, która niestety, nie jest w stanie dostarczyć potrzebnych książek i często są zmuszeni jechać do Krakowa lub Katowic do wojewódzkich bibliotek po potrzebną im pozycję tracąc przy tym dużo czasu na przejazd. PBM jest jedynym źródłem na terenie Jaworzna udzielającym pomocy nauczycielstwu w zakresie poznawania wiedzy i kształtowania światopoglądu naukowego. Prócz nauczycieli z biblioteki korzystają uczniowie zakładów kształcenia nauczycieli, którzy często w bibliotekach szkolnych też nie otrzymują potrzebnych im książek i wtedy zwracają się o pomoc do PBM. Z uwagi na duże zapotrzebowanie na książki metodyczne i pedagogiczne zmuszeni jesteśmy stale zaopatrywać bibliotekę w nowości, a to zwiększa wydatkowanie naszych skromnych funduszy” (*Pismo z 12.09.1966*). Podobną motywację zwiększonych potrzeb finansowych J. Bajtel sformułowała w następnym roku budżetowym: „Aby nauczyciele stale swój zakres wiadomości uzupełniali i umiejętnie przekazywali je uczniom, potrzeba im wszystkich nowości pedagogicznych, których ostatnio ukazuje się dość dużo, a chcąc kupić po kilka egzemplarzy potrzeba większych funduszy niż posiadamy. Prócz książek pragniemy dostarczyć nauczycielstwu większą ilość czasopism, z których też korzystają (*Wniosek do Prezydium MRN o zwiększenie kredytu dla PBM podpisany przez Radę Biblioteczną i kierownika PBM z 31.08.1967*). Kierownik doceniał znaczenie fachowych czasopism w pracy nauczycieli i podejmował wiele starań o powiększenie i aktualizację zasobu czasopism, o czym świadczy stopniowy, ale systematyczny wzrost liczby prenumerowanych tytułów: w 1965 r. biblioteka posiadała 37 tytułów czasopism, w tym 24 pozycje o tematyce pedagogicznej, w 1967 r. - 58 tytułów, w tym 36 - pedagogicznych, w 1969 r. prenumerowano już 67 tytułów czasopism¹⁴. Poważnym problemem, utrudniającym korzystanie z księgozbioru, okazały się zaległości w opracowywaniu książek¹⁵. Pomimo pisemnego zalecenia z PBW, dotyczącego samodzielnego katalogowania i klasyfikowania książek (*Pismo z 9.01.1958*), powstały poważne uchybienia w tym obszarze pracy bibliotecznej, co spowodowało, że zarówno katalog alfabetyczny jak i rzeczowy były niekompletne i nie spełniały swojej zasadniczej roli – informowania o zasobach biblioteki. W zaistniałej sytuacji kierownik biblioteki skierował do WOIk Prezydium MRN prośbę o zatrudnienie dodatkowej osoby, w celu szybkiego uzupełnienia katalogów. Adresat przychylnie ustosunkował się do tej prośby i zatrudnił na umowę-zlecenie kolejno: obywatelkę Emilię Jarosik z Chrzanowa, zlecając jej skatalogowanie 328 książek w terminie 15.11.-15.12.1964 r. za wynagrodzeniem w wysokości 15 zł/godz. oraz obywatelkę Władysławę Budyś z Jaworzna, zlecając jej opracowanie kolejnych 300 książek na podobnych warunkach, przy zastosowaniu normy wydajności pracy określonej w par.1 cz.IV „Stawek za niektóre typowe prace bibliotekarskie i bibliograficzne wykonywane w ramach prac zleconych”¹⁶. Równolegle, na bieżąco, prace z katalogiem prowadził kierownik, poczynawszy od stanu księgozbioru 3843 woluminów.

Systematycznie aktualizowany księgozbiór, fachowo opracowany (aktualizacja katalogów), stanowił podstawę do upowszechniania zbiorów biblioteki w środowisku doksztalcających się

nauczycieli. Temu celowi miało też służyć zwiększenie czasu udostępniania: w 1964 r. biblioteka była czynna 24 godz. tygodniowo, od 1965 r. aż 36 godzin w tygodniu. Było to możliwe dzięki zatrudnieniu dodatkowej osoby na 1/2 etatu – w 1967 r. przyjęto do pracy Zofię Woźniak¹⁷. W tym roku uruchomiono też w bibliotece punkt konsultacyjny, który „pomaga nauczycielom w przygotowaniu do egzaminu kwalifikacyjnego, przygotowuje materiały do konferencji przedmiotowych i problemowych oraz pomaga w organizowaniu tych konferencji” (*Spr. 1967*).

W a r u n k i l o k a l o w e

Pod koniec lat 60-tych przybyło bibliotece trochę mebli, np. Prezydium MRN przekazało nieodpłatnie - za pośrednictwem ZNP - 2 biurka i 2 szafy biblioteczne (*Pismo z 28.12.1968*). Biblioteka posiadała w sumie: 8 szaf, 9 regałów, 2 biurka małe i 1 biurko duże. Całe to bogate wyposażenie, zgromadzone na powierzchni 12 m², wydzielonych na potrzeby biblioteki przez Zarząd ZNP, zapełnione było zbiorami w ilości 7810 woluminów, co powodowało ogromną ciasnotę, dezorganizującą prawidłowe funkcjonowanie biblioteki. Troska kierownika o większy lokal ujawniała się w corocznych sprawozdania opisowych: „biblioteka pedagogiczna zbyt wielkich osiągnięć nie ma - czytelnictwo, ze względu na małe pomieszczenie jest słabe /.../ na plus można zaliczyć, że powiększono pomieszczenie, co umożliwiło wstawienie kilku szaf i regałów, a tym samym ułatwiło dostęp do książek i ich wypożyczanie. W dalszym ciągu istnieją jednak trudności lokalowe, bo przy projektowanym powiększeniu księgozbioru zaistnieje potrzeba wstawienia kilku regałów, co w tej chwili jest już niemożliwe” (*Spr. 1965*), „Ze względu na małe pomieszczenie PBM czytelnicy korzystają z czasopism tylko w lokalu ZNP /.../ Brak odpowiedniego pomieszczenia w dalszym ciągu uniemożliwia nam zorganizowanie czytelnicy” (*Spr. 1966*), „Jedną z największych trudności, z którą się borykamy od kilku lat to brak nowego lokalu. Obecny stan PBM uniemożliwia nam wstawienie nawet jednego regału w 1968 r, a w najbliższym czasie nie przewiduje się uzyskania większego pomieszczenia dla biblioteki” (*Spr. 1967*).

Warunki w jakich egzystowała biblioteka pod koniec lat 60-tych, miały niewątpliwie niekorzystny wpływ na poziom czytelnictwa nauczycieli - w 1969 r. zaledwie 19% ogółu zatrudnionych nauczycieli było czytelnikami biblioteki¹⁸. Kierownik J. Bajtel niejednokrotnie informowała władze oświatowe Jaworzna oraz Dyрекcję PBW w Krakowie o fatalnych warunkach lokalowych, uniemożliwiających prawidłową działalność placówki, apelując o przyznanie bibliotece większego, samodzielnego pomieszczenia: „Jeżeli nowy lokal będzie większy, wtedy będzie można szerzej propagować czytelnictwo” (*Spr. 1968*).

C h a r a k t e r y s t y k a k s i ę g o z b i o r u

W większości PBP załączek księgozbiorów stanowiły książki pochodzące z bibliotek byłych inspektoratów szkolnych. Jednak nie wszystkie nowo powstałe biblioteki wyrosły z takich zespołów. Niektóre, tak jak nasza jaworznicka placówka, zaczynały „z niczego” i pierwszą partię książek otrzymały z PBW. Potwierdzają to rachunki, datowane na lipiec 1957 r., wpisane do inwentarza biblioteki dopiero w listopadzie tegoż roku.

Zasób biblioteki powiększał się stopniowo dzięki stałemu dopływowi książek, kupowanych przez PBW w wyznaczonych do tego celu księgarniach (PDK Kraków - Rynek Kleparski, DK Nowa Huta - Plac Centralny), przydziałom z Ministerstwa Oświaty (tzw. zakup centralny) oraz licznym darom (np. od ZNP, Wydziału Oświaty, czytelników). Taka struktura wpływów została utrwalona w zestawieniu sporządzonym na koniec 1958 r.: „Stan księgozbioru: książki zakupione przez PBW - 493 woluminy, książki otrzymane w wyniku zakupu centralnego - 58 woluminów, dary otrzymane z Inspektoratu Oświaty - 12 woluminów. Razem 553 woluminy+265 woluminów z 1957 r. = 826 woluminów”.

Przy doborze książek do biblioteki kierowano się zasadami ogólnymi *Instrukcji* z 1957 r. („Książki muszą odpowiadać w pierwszym rzędzie założeniom ideologicznym szkoły socjalistycznej. Przy ich doborze kierownik PBP powinien konsultować się z Radą Biblioteczną, a przy zakupie antykwarycznym z Dyрекcją PBW”)¹⁹ oraz specyficznymi potrzebami danego powiatu, określonymi przez lokalną strukturę szkolnictwa. Orientację w zakresie specyfiki regionu ułatwiały książki życzeń czytelników²⁰ oraz sugestie władz oświatowych, przekazywane na konferencjach rejonowych. Biblioteka wojewódzka nie była w stanie zaopatrzyć wszystkich placówek powiatowych w potrzebną ilość egzemplarzy szczególnie poszukiwanych książek. Problem ten został radykalnie rozwiązany w momencie przejścia PBP na własne budżety (1959 r.) - biblioteki mogły samodzielnie dokonywać zakupu książek, zgodnie z potrzebami nauczycieli ze swojego środowiska. We wrześniu 1960 r. Dyрекcja PBW zaproponowała PBP samodzielny zakup książek lub kontynuowanie dotychczasowej formy zaopatrywania placówek terenowych (*Pismo z 4.09.1960*). W odpowiedzi, kierownik biblioteki I. Szufa, w porozumieniu z Radą Biblioteczną, wystosował pismo, w którym „prosi i chciałby nadal korzystać z pomocy w wyborze książek, gdyż uważa tę pomoc za bardzo korzystną i lepiej zorientowaną” (*Pismo z 21.11.1960*).

Przy kompletowaniu księgozbioru należało uwzględniać również, poza wymienioną już Instrukcją,

„Wytyczne w sprawie zaopatrywania w książki nauczycieli studiujących zaocznie”, opracowane przez Kuratorium w 1961 r. (*Pismo Prezydium WRN w Krakowie, Kuratorium KOS z 13.04.1961*). Uszczegółowiono w nich zakres treściowy księgozbioru, który powinien być kształtowany wg następującego schematu:

- 1) wydawnictwa z dziedziny pedagogiki i nauk pokrewnych,
- 2) wydawnictwa dotyczące organizacji szkolnictwa i oświaty,
- 3) literatura polityczno-społeczna z punktu widzenia potrzeb nauczyciela,
- 4) książki naukowe i popularnonaukowe związane z problematyką programów szkolnych,
- 5) wydawnictwa ogólnoinformacyjne (dla potrzeb czytelników),
- 6) wydawnictwa z zakresu bibliotekarstwa i metod pracy z czytelnikiem,
- 7) z beletrystyki dzieła klasyków i pozycje objęte spisem lektury podstawowej i uzupełniającej, książki poruszające problemy życia społecznego.

W trakcie licznych wizytacji podległych placówek terenowych oraz na podstawie przesyłanych wykazów zakupionych książek, Dyrekcja PBW, stwierdziła - w niektórych bibliotekach - brak zgodności z Instrukcją i Wytycznymi: „Kierownicy bibliotek pedagogicznych nie stosujący się do w/w zarządzeń będą musieli wycofać książki nie nadające się do księgozbioru biblioteki pedagogicznej, a na ich miejsce odkupić (na własny koszt) inne, potrzebne nauczycielowi w jego pracy zawodowej i samokształceniu” (*Pismo z 21.02.1964*). Zasady doboru książek były zatem szczegółowo określone i ściśle przestrzegane. Nieustannie przypominano kierownikom, samodzielnie realizującym zakupy, o konieczności nabywania książek „wyłącznie w duchu pedagogiki socjalistycznej” (*Pismo Dyrekcji PBW z 30.11.1965*).

Przegląd zachowanej dokumentacji bibliotecznej (dowody wpływu, inwentarz, statystyki miesięczne i roczne), wykazał, że po 1960 r. nastąpił znaczny spadek przyrostu księgozbioru - od 779 woluminów w 1960 r. do 386 w 1964 r. Można zatem wnioskować, że pierwsze lata samodzielności finansowej (przejęcie budżetu bibliotek przez Inspektorat Oświaty przy Prezydium MRN) niekorzystnie odbiły się na zasobach biblioteki²¹. Dopiero po kilku latach, dokładnie po 1965 r., nastąpił imponujący wzrost zakupów (1162 woluminy w 1966 r. i 1385 w następnym roku), który utrzymywał się przez kilka lat na poziomie powyżej 1000 woluminów rocznie. Wiele w tym zasługi kierownika, J. Bajtel, która wytrwale i konsekwentnie monitowała Wydział Finansowy przy Wydziale Oświaty MRN o zwiększenie kredytu dla biblioteki pedagogicznej na zakup książek i czasopism.

Struktura księgozbioru naszej biblioteki w pierwszym 10-leciu jej funkcjonowania ukształtowana została pod wpływem następujących czynników: ogólnie ustalone kryteria doboru literatury, decentralizacja zakupów (1959 r.), przejście na własny budżet, zmiana obsady na stanowisku kierownika biblioteki, rozbudowa lokalnego systemu szkolnego.

Z analizy danych dotyczących układu treściowego księgozbioru wynika, że: literatura pedagogiczna stanowiła 46,5% wszystkich zbiorów biblioteki, literatura naukowa i popularnonaukowa łącznie z literaturą polityczno-społeczną²² to 44,6% zbiorów, na trzeciej pozycji znalazła się literatura piękna - 8,9% zasobów biblioteki zgromadzonych na koniec 1969 r.²³. Proporcje pomiędzy tymi trzema rodzajami piśmiennictwa, reprezentowanego w księgozbiorze biblioteki, zmieniały się na przestrzeni lat 1957-1969. Proces kształtowania księgozbioru można podzielić na dwie fazy. W początkowym okresie (do 1963 r.) w zbiorach biblioteki dominowało piśmiennictwo naukowe z różnych dziedzin wiedzy - 62% wszystkich książek, literatura pedagogiczna stanowiła 27,9% zasobów biblioteki, a literatura piękna - 7,4%. Pozostałe 2,7% przypadało na literaturę polityczno-społeczną. Po 1963 r. proporcje pomiędzy poszczególnymi grupami tematycznymi gromadzonej literatury uległy zmianie. Wzrósł udział książek o tematyce pedagogicznej - do 38,4% wszystkich zbiorów, zmniejszył się dopływ literatury naukowej z różnych dziedzin wiedzy i wynosił 52,5% (łącznie z literaturą polityczno-społeczną), nieco więcej niż w poprzednim okresie - 9,1% przybyło dzieł beletrystycznych. Źródła tych zmian można dopatrywać się, m.in. w tym, że w pierwszej fazie kompletowania księgozbiór powiększał się w dużej mierze dzięki darom, niekoniecznie zawsze zgodnym ze specjalizacją placówki. Bibliotekarze często ulegali też presji środowiska, dotyczącej gromadzenia literatury pięknej „uważając ją za doskonały środek pozyskania czytelników dla literatury fachowej”²⁴, zatem był to rodzaj przynęty, mającej skłonić nauczycieli do korzystania ze zbiorów biblioteki pedagogicznej. Duży wpływ na przebudowę struktury zbiorów miało zatrudnienie nowego kierownika - bibliotekarza z wieloletnią praktyką - w osobie Janiny Bajtel, która dokonała fachowej i krytycznej oceny zbiorów zgromadzonych dotychczas, stwierdzając, że wiele książek jest nieprzydatnych, bądź zdezaktualizowanych. Konieczność zmian w tym zakresie została zasygnalizowana ogólnie: „Nowe treści programowe i potrzeba unowocześnienia metod pracy szkoły, realizacja uchwał XIII Plenum KC PZPR oraz IV Zjazdu Partii wymagają starannego i systematycznego wzbogacania księgozbiorów, jak również wyłączenia z nich pozycji nieodpowiednich” (*Pismo Prezydium WRN w Krakowie i KOS w sprawie doboru i selekcji księgozbiorów bibliotek szkolnych i pedagogicznych z 6.02.1965*).

Biorąc pod uwagę potrzeby lokalnego środowiska oświatowego, zwłaszcza nauczycieli studiujących, podjęto próbę restrukturyzacji księgozbioru - m.in. ograniczono, niekontrolowany dotąd, napływ darów, a w ramach zakupów uwzględniono priorytetowe znaczenie literatury pedagogicznej.

Świadczy o tym rosnący z roku na rok udział procentowy fachowego piśmiennictwa w zasobach biblioteki: od 27% wszystkich wpływów w 1963 r. do 80% w 1965 r. i aż 95% w 1969 r.

Udostępnianie zbiorów

Użytkowanie księgozbioru można zweryfikować poprzez opis i analizę następujących elementów: liczba czytelników, frekwencja i liczba wypożyczeń, zainteresowanie poszczególnymi rodzajami piśmiennictwa.

W omawianym okresie (1957-1969) z księgozbioru biblioteki korzystali przede wszystkim nauczyciele, stanowiąc 86,6% wszystkich zarejestrowanych czytelników, bowiem to dla realizacji ich potrzeb w zakresie dokształcania się i samokształcenia biblioteka pedagogiczna została powołana. W skład pozostałej zbiorowości czytelników wchodziło: pracownicy oświatowi - 4,5%, uczniowie zakładów kształcących nauczycieli - 3,9% oraz nieliczna grupa określana mianem „inni”, stanowiąca 5% całej populacji czytelników. Z tego zestawienia wynika, że w początkowym okresie funkcjonowania biblioteki struktura czytelników miała monolityczny charakter.

W grupie nauczycieli przeważali przedstawiciele szkół podstawowych, stanowiący 93% wszystkich nauczycieli korzystających z biblioteki. Spośród innych kategorii zawodowych odnotowano minimalny udział nauczycieli szkół średnich (LO - 3,9% oraz nauczycieli szkół zawodowych - 3,1%)²⁵. Na podstawie tych danych można przypuszczać, że biblioteka pedagogiczna służyła głównie dokształcaniu się i samokształceniu nauczycieli szkół podstawowych, natomiast miała niewielki udział w czytelnictwie fachowym nauczycieli szkół średnich i zawodowych. Należy zaznaczyć, że dysproporcja, widoczna w liczebności poszczególnych kategorii zawodowych czytelników-nauczycieli, jest uwarunkowana stanem lokalnego szkolnictwa. W latach 60-tych (II połowa) funkcjonowało w Jaworznie: 15 szkół podstawowych z liczbą 342 zatrudnionych nauczycieli, 1 liceum ogólnokształcące - 21 nauczycieli, 6 średnich szkół zawodowych oraz 12 zasadniczych szkół zawodowych²⁶.

Niestety, poza danymi statystycznymi, nie zachował się żaden opis lub próba charakterystyki czytelników naszej biblioteki z pionierskiego okresu jej działalności. Można jedynie przypuszczać, że byli czytelnikami typowymi dla ówczesnej epoki. Aby przybliżyć osobowość czytelnika-nauczyciela i jego oczekiwania, zacytuję opis, zaczerpnięty z fachowej literatury lat 60-tych XX w., mając nadzieję, że z naszej jaworznickiej biblioteki korzystali czytelnicy, podobni do scharakteryzowanych w przytoczonym fragmencie: „Z księgozbioru PBP korzystają przede wszystkim nauczyciele studiujący zaocznie na WSP, SN lub uniwersytecie. Ci tworzą wierną grupę czytelników. Potrzeba im konkretnych książek do przygotowania egzaminów czy napisania pracy kontrolnej. Są oni stałymi czytelnikami i propagatorami biblioteki pedagogicznej /.../ Następna grupa to nauczyciele przygotowujący się wyłącznie do wygłoszenia odczytów lub referatów, przede wszystkim na konferencjach rejonowych lub z okazji różnych uroczystości (państwowych, szkolnych, rocznic). Dla nich to bibliotekarz wyszukuje odpowiednie książki i artykuły z czasopism, przygotowuje zestawy bibliograficzne. Szczególną uwagę poświęca się nauczycielom młodym i niewykwalifikowanym. Oni nie tylko proszą o pomoc w dobraniu odpowiedniej książki, która pomogłaby im przygotować lekcję, opracować odczyt czy zorganizować pracę w świetlicy szkolnej, ale proszą również o nauczanie ich korzystania z dostarczonego materiału. I wreszcie nauczyciele czytający dla własnej przyjemności - to wyrobieni czytelnicy, znający księgozbiór z interesującej ich dziedziny równie dobrze jak bibliotekarz”²⁷.

Analiza danych liczbowych zarejestrowanych w sprawozdaniach, dotyczących ilości wypożyczeń i odwiedzin czytelników, pozwala na scharakteryzowanie aktywności czytelniczej w ujęciu globalnym (bez podziału na poszczególne grupy czytelników).

W latach 1957-1969 wskaźnik natężenia wypożyczeń wykazywał tendencję rosnącą i wynosił: w 1960 r. - 5,5 książki na jednego czytelnika na rok, w 1965 r. - 13,9 i w 1968 r. - 18,7 książki na jednego czytelnika na rok. Natomiast wskaźnik natężenia odwiedzin utrzymywał się na stałym poziomie i wynosił odpowiednio: 6,2 (1960 r.) oraz 5 (1965 r. i 1968 r.) odwiedzin biblioteki przez jednego czytelnika w ciągu roku. Z obliczeń statystycznych wynika, że w latach 1957-1969 przy ogólnej liczbie (podsumowanie z całego okresu) 2271 czytelników, którzy wypożyczyli w tym czasie łącznie 22732 książki, odwiedzając w tym celu bibliotekę 11297 razy, aktywność czytelnicza przeciętnego czytelnika kształtowała się na poziomie 10 wypożyczonych książek w trakcie 5 wizyt w bibliotece w ciągu jednego roku.

W oparciu o prowadzoną statystykę (sprawozdania miesięczne) można określić poziom zainteresowania czytelników wobec poszczególnych rodzajów piśmiennictwa. Obliczenia wykazały, że połowa wypożyczonych książek - 50,8% dotyczyła tematyki pedagogicznej, stosunkowo dużą popularnością wśród czytelników cieszyły się książki naukowe z innych dziedzin wiedzy - 26,5%, natomiast zainteresowanie literaturą polityczno-społeczną oraz beletrystyką utrzymywało się na podobnym poziomie i wynosiło odpowiednio 11,6% i 11,1%. Tak ukształtowana struktura wypożyczeń wskazuje, że nauczyciele, w związku z podnoszeniem poziomu kwalifikacji zawodowych, realizowali w bibliotece pedagogicznej przede wszystkim czytelnictwo literatury fachowej.

Analiza czytelnictwa, przeprowadzona w oparciu o dane zarejestrowane w sprawozdaniach,

wykazała niejednorodność struktury wypożyczeń oraz ujawniła, jak zmieniały się preferencje czytelnice w obrębie poszczególnych rodzajów piśmiennictwa w określonych przedziałach czasowych.

W pierwszej fazie analizowanego okresu (1957-1963) wypożyczono najwięcej książek o tematyce naukowej z różnych dziedzin wiedzy – 52,3% wszystkich udostępnionych zbiorów, na drugim miejscu w hierarchii preferencji znalazła się literatura z zakresu pedagogiki – 29,9% wypożyczeń, rzadko sięgano po literaturę piękną – 15% oraz sporadycznie pożyczano literaturę polityczno-społeczną – zaledwie 2,8% wszystkich wypożyczeń. W drugiej fazie omawianego okresu (1964-1969) nastąpiło istotne przeszerokowanie w strukturze wypożyczeń: dominowało piśmiennictwo z zakresu pedagogiki – 54,5%, zdecydowanie spadła popularność literatury naukowej z różnych dziedzin wiedzy i osiągnęła poziom 23,8%, tj. prawie o połowę mniej niż poprzednio, natomiast wzrosło do 12,5% zapotrzebowanie na książki o tematyce polityczno-społecznej. Coraz rzadziej sięgano po literaturę piękną, o czym świadczy spadek wypożyczeń z 15% do 9,2%.

W oparciu o zgromadzony materiał statystyczny, obliczono wskaźniki struktury księgozbioru i wypożyczeń, które pozwalają określić i porównać skład jakościowy procesów gromadzenia i udostępniania. Zestawienie tych wskaźników ujawnia związki, zachodzące pomiędzy gromadzeniem a udostępnianiem zbiorów.

W obrębie literatury pedagogicznej, początkowo zaopatrzenie biblioteki zaspokajało w zasadzie potrzeby czytelników, natomiast w latach późniejszych (II faza), wystąpiła niepokojąca dysproporcja pomiędzy oczekiwaniami czytelników, a możliwościami biblioteki w tym zakresie. Zjawisko to należy rozpatrywać w kontekście reformy szkolnictwa, która spowodowała dezaktualizację znacznej części dotychczas zgromadzonej literatury fachowej (metodycznej) przy równocześnie zwiększającym się popycie na tego typu literaturę, zwłaszcza ze strony nauczycieli studiujących²⁸.

W zakresie literatury naukowej z innych dziedzin wiedzy, można zaobserwować dużą popularność tego typu piśmiennictwa w pierwszym etapie analizowanego okresu i odpowiednią do potrzeb, a nawet nieco przewyższającą te potrzeby, zasobność księgozbioru w tej dziedzinie. Natomiast w drugim etapie widoczny jest spadek zainteresowania literaturą naukową - prawie o połowę - przy jednocześnie utrzymującym się wysokim stopniu zasobności biblioteki. Zachwianie równowagi pomiędzy zasobnością biblioteki w literaturę naukową a stopniem jej wykorzystania, wynika prawdopodobnie z dwóch przyczyn: zbyt dużego udziału w tej grupie książek o charakterze popularnonaukowym, nieodpowiadających potrzebom nauczycieli, z powodu poziomu i stanu wiedzy tych wydawnictw oraz tendencją spadkową zainteresowania wiedzą sensu stricte, przy jednoczesnym wzroście zapotrzebowania na piśmiennictwo o charakterze ideologicznym (kształtowanie światopoglądu naukowego)²⁹.

W obrębie literatury pięknej (klasyka polska i obca) uwidacznia się w początkowej fazie zbyt mały - w stosunku do oczekiwań czytelników - stan posiadania biblioteki, natomiast w drugiej fazie (1964-1969) znacznie maleje popularność tego typu literatury w gronie czytelników biblioteki pedagogicznej, co przy niewielkim wzroście zaopatrzenia w beletrystykę doprowadziło w efekcie do równowagi między podażą a popytem na literaturę piękną.

Zagadnieniem, nierozzerwalnie związanym z udostępnianiem zbiorów, jest przetrzymywanie wypożyczonych książek ponad termin ustalony w regulaminie i brak reakcji zadłużonych czytelników na upomnienia³⁰. Pierwsze symptomy tego problemu pojawiły się w 1959 r.: dwa razy w roku kierownik biblioteki wysyłał upomnienia do niesolidnych czytelników, co zostało skrupulatnie odnotowane w sprawozdaniach miesięcznych. Pomimo uruchomienia tej procedury, powstały zaległości w zwrotach wypożyczonych materiałów. O randze tego problemu może świadczyć fakt, że jedno ze spotkań Rady Biblioteki było poświęcone zagadnieniom, związanym z egzekwowaniem przetrzymywanych książek (*Spr. czerwiec 1967*). Dyrekcja PBW, mając świadomość narastania problemu wraz z rozwojem działalności bibliotek pedagogicznych, wydała zarządzenie o dokonanie szczegółowego, ilościowego rejestru zaległości w placówkach terenowych. W odpowiedzi przesłano z Jaworzna do PBW zawiadomienie, w którym poinformowano, że „stan zaległości książkowych na dzień 31.12.1964 wynosił 271 książek (za lata 1958-1964)” (*Pismo z 10.05.1965*). Problem wprawdzie monitorowano, ale bez efektów, o czym świadczy fragment sprawozdania opisowego: „Do jednej ze „stałych” trudności można zaliczyć brak dyscypliny wśród niektórych czytelników-dłużników, którzy mimo kilku a nawet kilkunastokrotnych upomnień nie oddają książek” (*Spr. 1968*).

Należy pamiętać, że w początkowym okresie działalności biblioteka pedagogiczna udostępniała swoje zbiory zasadniczo tylko w formie wypożyczeń na zewnątrz. Brak czytelników, wynikający z określonych możliwości lokalowych biblioteki, wyeliminował prawie zupełnie udostępnianie materiałów na miejscu: „Ze względu na małe pomieszczenie czytelnicy korzystają z czasopism tylko w lokalu ZNP” (*Spr. 1966*). „Czytelnictwo czasopism realizujemy tylko w godzinach nieobecności Zarządu ZNP, gdyż wtedy zyskujemy dodatkowe miejsce” (*Spr. 1967*). Wprawdzie w drugim roku funkcjonowania biblioteki odnotowano otwarcie kąciaka czytelniczego (*Spr. 1959*) i w kolejnych latach rejestrowano w sprawozdaniach miesięcznych liczbę osób korzystających ze zbiorów biblioteki na miejscu (286 osób w 1959 r., 221 w 1960 r., 202 w 1961 r., 231 w 1962 r., 129 w 1963 r.) po czym, z przyczyn obiektywnych (dokuczliwy deficyt wolnej przestrzeni), zaprzestano tej formy działalności.

Działalność propagandowa

Pierwsze 10-lecie istnienia biblioteki pedagogicznej to okres poszukiwań i wypracowywania własnych form działania, w określonym środowisku oświatowym. Działalność, propagującą bibliotekę i jej zbiory, zainicjowano poprzez rozesłanie do wszystkich szkół tablic-wywieszek, informujących o miejscu i godzinach otwarcia biblioteki, powiadamiając w ten sposób środowisko nauczycieli, że właśnie dla nich zorganizowano bibliotekę, gdzie czeka odpowiednio dobrany księgozbiór i fachowa obsługa. Doskonałą okazją do propagandy czytelnictwa stały się rejonowe konferencje metodyczne, które „były okresem żniw dla biblioteki pedagogicznej – tutaj zdobywa się nowych czytelników, propaguje nową książkę fachową i ogląda owoce pracy”³¹.

Po likwidacji Powiatowych Ośrodków Doskonalenia Kadr Oświatowych w 1958 r. konferencje rejonowe stanowiły – obok konferencji rad pedagogicznych, ognisk metodycznych i zebrań kierowników szkół – nowe formy samokształcenia nauczycieli.

Pierwszy kierownik biblioteki pedagogicznej I. Szufa skrupulatnie opisywał swoje uczestnictwo w tych formach samokształcenia nauczycieli: na konferencji rejonowej „Kierownik biblioteki zacytował w dyskusji słowa I Sekretarza PZPR W. Gomułki wypowiedziane na III Zjeździe PZPR a odnoszące się do nauczycielstwa i do szkoły, poinformował o książkach pomocnych w pracy i dokształcaniu się nauczycielstwa wreszcie o większym korzystaniu z PBP oraz złożył nauczycielstwu życzenia przyjemnych wakacji” (*Pismo* z 3.06.1959), „Kierownik biblioteki mówił o początkach skautingu, o skautach w Polsce i o harcerstwie, o korzyściach fizycznych i umysłowych harcerstwa, o podręcznikach do wprowadzania harcerstwa do gier i zabaw, do rozrywek umysłowych, o książkach i podręcznikach do tego znajdujących się w PBP w Jaworznie i polecał nauczycielstwu ich wypożyczenie” (*Pismo* z 10.12.1959), „urządził wystawkę książek o tematyce konferencji: „Wdrożenie ucznia do samodzielnego myślenia w pracy szkoły”, „Postęp techniczny a szkoła ogólnokształcąca”, z której książki zostały w tym dniu rozpozyczone nauczycielstwu” (*Pismo* z 22.02.1960), „na konferencji nauczycieli ze wszystkich szkół Jaworzna w sali gimnastycznej SP nr 1 kierownik udekorował lokal biblioteki oraz urządził wystawę (96 książek) na temat: „O świadomości socjalistycznej w szkołach” i wypożyczył książki 16 osobom” (*Pismo* z 4.09.1963), brał udział w konferencji rejonowej i urządził wystawkę książek (1958 r.), na konferencji kierowników bibliotek szkolnych omawiał wykres rozwoju biblioteki pedagogicznej i wygłosił odczyt o dokształcaniu się kadry kierowniczej (1959 r.), na konferencji Zarządu Miejskiego ZNP omówił rozwój biblioteki pedagogicznej za 5 lat (1962 r.). To tylko nieliczne przykłady niezwykle aktywnej w zakresie realizowania tej formy propagandy książek, będącej równocześnie okazją propagowania biblioteki wśród nauczycieli i kadry oświatowej (odczyty i prelekcje o bibliotece, połączone z graficzną prezentacją, obrazującą rozwój placówki). Wystawy książek, stanowiące najskuteczniejszą formę popularyzatorską, były organizowane sporadycznie - ze względu na ograniczenia lokalowe, natomiast zasoby biblioteki pedagogicznej często eksponowano poza jej obrębem: np. wystawka książek pedagogicznych w Domu Kultury na Osiedlu Stałym (1959 r.), współudział w wystawie książek technicznych w Zielonej Świetlicy (1961r.), wystawka książek psychologicznych w bibliotece SP nr 1 (1963 r.), podobnie jak i wystawki okolicznościowe (Dni Oświaty Książki i Prasy, rocznice Rewolucji Październikowej, Dzień Górnika).

Szczególnie uroczyście świętowano Dni Oświaty Książki i Prasy: kierownik biblioteki ściśle współpracował z Komitetem Obchodów Dni na terenie miasta Jaworzna, uczestniczył w wyborach przewodniczącego Komitetu w Prezydium MRN, w planowaniu imprez okolicznościowych oraz aktywnie w nich się udzielał. Na podstawie notatek w sprawozdaniach miesięcznych oraz zachowanego, szczegółowego „Sprawozdania z czynnego udziału w obchodach Dni Oświaty Książki i Prasy na terenie miasta Jaworzna” (25.05.1960), można odtworzyć scenariusz tych uroczystości, dokumentujący zaangażowania kierownika³². Drobiazgowy opis, będący ilustracją poszczególnych imprez, przekazuje również ich topografię, co w sumie stanowi szczegółowy scenariusz przebiegu obchodów. Autor tego scenariusza był nie tylko współtwórcą wielu akcji, ale również występował w roli odbiorcy kultury, poprzez udział w spotkaniach z literatami (G. Morcinkiem, W. Zechenterem). Dni Oświaty Książki i Prasy przebiegały w tych latach (1960-1965) wg ustalonego harmonogramu, z niewielkimi modyfikacjami. Plan pracy biblioteki stanowił podstawę działalności Komitetu, a obecność kierownika biblioteki w jego obradach była nieodzowna.

W celach propagandowych podejmowano też inne działania np.: nagrody i wyróżnienia w postaci książek i kwiatów, przyznawane wspólnie z Inspektoratem Oświaty i Zarządem Miejskim ZNP dla najlepszych czytelników, konkursy czytelnicze w formie „Zgaduj-zgadula”, odczyty połączone z dyskusjami, które przyczyniały się do stworzenia grupy nauczycieli współpracujących z bibliotekarzami. Ważnym elementem informowania lokalnego środowiska o pracy, dorobku i trudnościach biblioteki, były komunikaty na łamach prasy codziennej, która umieszczała ilustrowane zdjęciami wiadomości, dotyczące biblioteki³³.

Dokonując przeglądu działalności biblioteki pedagogicznej, należy również wspomnieć o prowadzeniu przez placówkę praktyk dla uczestników Państwowych Zaocznych Kursów

Bibliotekarskich w Krakowie. Nasza biblioteka przyjęła na praktykę panią Henrykę Uracz (1960 r.), na podstawie skierowania z Wojewódzkiego Punktu Konsultacyjnego Korespondencyjnego Kształcenia Bibliotekarzy w Krakowie.

P o d s u m o w a n i e

Zebranie informacji w celu odtworzenia stanu posiadania i form działania biblioteki było możliwe dzięki różnorodnym materiałom, zgromadzonym w placówce. Należą do nich statystyczne sprawozdania miesięczne i roczne, zestawienia statystyczne na formularzach GUS oraz od 1965 r. również sprawozdania w formie opisowej, roczne plany pracy i plany budżetowe, dokumentacja biblioteczna (kopie zamówień i rachunków na książki i czasopisma, inwentarze, rejestry, protokoły), liczne pisma, dotyczące całego wachlarza zagadnień, związanych z funkcjonowaniem biblioteki: od spraw personalnych, lokalowych i wyposażenia, po problemy finansowe i współpracę z lokalnymi władzami oświatowymi i instytucjami wspierającymi działalność oświatową nauczycieli (dyrekcje szkół, Zarząd Miejski ZNP, Ośrodek Postępu Pedagogicznego).

Biblioteka pedagogiczna w Jaworznie powstała jako jedna z ostatnich bibliotek powiatowych na terenie województwa krakowskiego (1957 r.). Rozpoczęła działalność z dużym opóźnieniem – spowodowanym trudnościami ze znalezieniem lokalu i odpowiedniego pracownika – pod szyldem Pedagogiczna Biblioteka Powiatowa w Jaworznie, w 1965 r. jej nazwa uległa zmianie na Pedagogiczna Biblioteka Miejska.

W przedstawionej powyżej, pierwszej odsłonie jej historii obejmującej lata 1957-1969, można wyodrębnić dwa etapy: pierwszy etap to pionierski okres zakładania podwalin naszej placówki (lata 1957-1963), drugi – to etap przekształcania jej w bibliotekę z prawdziwego zdarzenia (lata 1964-1969).

Największą trudność przy organizowaniu biblioteki stanowiło zdobycie lokalu. Problem ten miejscowe władze oświatowe rozwiązały przez „doczepienie” biblioteki do oddziału ZNP, mieszczącego się w SP nr 1. Ten niezbyt fortunny początek, wprawdzie nie odbiegający od ówczesnych praktyk, stał się symptomem kłopotów lokalowych, nieodmiennie towarzyszących naszej bibliotece w przyszłości (wieloletnia tułaczka i przenoszenie zbiorów, ciasnota i нефunkcjonalne pomieszczenia).

Początkowe zmagania z problemami lokalowymi (brak samodzielnego pomieszczenia i elementarnego wyposażenia uniemożliwiał normalną pracę z czytelnikiem i nie pozwalał na właściwe rozmieszczenie i zabezpieczenie książek) zostały utrwalone w zachowanej korespondencji pomiędzy Dyrekcją PBW w Krakowie, władzami miasta Jaworzna a kierownikiem biblioteki pedagogicznej – Ignacym Szufą, który objął to stanowisko po J. Graczu, pierwszym pracowniku jaworznińskiej biblioteki pedagogicznej. I. Szufa, wieloletni nauczyciel i kierownik szkoły, uzupełnił swoje kwalifikacje o umiejętności bibliotekarskie, uzyskując tytuł dyplomowanego instruktora czytelnictwa. Dzięki temu wprowadził zróżnicowane formy propagandy biblioteki i jej zbiorów, poczynawszy od wysyłania „powiadomień do szkół” informujących o powołaniu specjalistycznej biblioteki dla nauczycieli, poprzez wysyłanie spisów nowych książek do bibliotek szkolnych, informowanie o zbiorach biblioteki na konferencjach i naradach, często połączone z wygłaszaniem odczytów lub referatów o roli książki fachowej w dokształcaniu nauczycieli, aż do szczególnie intensywnego udziału w imprezach kulturalno-oświatowych (akademiach, kiermaszach, konkursach czytelniczych). Pomimo piętrzących się trudności, nie ustawał w pertraktacjach o poprawę stanu wyposażenia biblioteki, aktywnie uczestniczył w naradach ZNP na szczeblu lokalnym i wojewódzkim. Wykorzystał w działalności propagandowej swoje umiejętności literackie - śmiało można powiedzieć, że był pierwszym i jedynym, jak dotąd, poetą wśród bibliotekarzy jaworznińskich, piszącym wiersze o bibliotece pedagogicznej i poetyckie apele do jej czytelników. Stosując niekonwencjonalne metody upowszechniania czytelnictwa i włączając się w różne formy samokształcenia nauczycieli, marginesowo potraktował istotny obszar działalności bibliotecznej jakim jest opracowywanie księgozbioru, ograniczając się do wypisywania kart książek i stemplowania nabytków, jak wynika z zapisu na kartach sprawozdań miesięcznych. Wskutek takich działań biblioteka nie posiadała katalogu (tylko cząstkowy alfabetyczny wg nazwisk autorów). Fakt ten stanowił poważne wyzwanie dla kolejnego kierownika biblioteki Janiny Bajtel, która przejęła to stanowisko w 1964 r., inaugurując tym samym drugą fazę rozwoju placówki – formowanie zrębu specjalistycznej biblioteki dla nauczycieli miasta Jaworzna.

J. Bajtel, wykorzystując wieloletnie doświadczenie i umiejętności bibliotekarskie, zainicjowała fachowe opracowanie zbiorów, zakładając prawidłowy katalog alfabetyczny i rzeczowy dla aktualnie nabywanych zbiorów i organizując równolegle odrabianie zaległości (uzupełnianie braków, poprawianie błędów) przy pomocy zatrudnionych na umowę-zlecenie bibliotekarek. J. Bajtel wykazała wielkie zaangażowanie w pracę nad systematycznym wzbogacaniem księgozbioru biblioteki, z uwzględnieniem jej specyfiki oraz troskę o zabezpieczenie finansowe dla dopływu nowości (książek i czasopism), o czym świadczą sformułowane przez nią liczne wnioski o zwiększenie limitu kredytu na odpowiednie paragrafy budżetu.

W związku ze wzrostem liczby nauczycieli, objętych zasięgiem oddziaływania biblioteki, przyznano naszej placówce pełny etat, co spowodowało wydłużenie czasu otwarcia biblioteki do 36

godzin tygodniowo (6x6), automatycznie zwiększając w ten sposób stopień jej dostępności dla czytelników. Dane w arkuszach sprawozdań miesięcznych odzwierciedlają niewielki, ale systematyczny wzrost liczby czytelników-nauczycieli (od 138 w 1965 r., 167 w 1967 r., do 149 w 1968 r.) oraz rozbudowę struktury czytelników o nową kategorię – słuchacze zakładów kształcących nauczycieli (SN, SWP).

Poprawa jakości księgozbioru, wynikająca, m. in., z dostosowania struktury zbiorów do potrzeb lokalnego środowiska oświatowego, spowodowała zwiększenie stopnia jego wykorzystania z 30% do 50% i wzrost wskaźnika natężenia wypożyczeń, który wynosił 3 książki na 1 czytelnika w 1963 r. i 18,7 w 1969 r.

W ramach bibliotecznej służby informacyjnej, realizowanej od 1965 r., udzielano informacji ustnych i telefonicznych o charakterze bibliograficznym i bibliotecznym. W zakresie informacji zbiorowej wysyłano biuletyny nabytków biblioteki do szkół, recenzowano nowości na konferencjach oraz wykorzystywano wystawy tematyczne - w ograniczonym wymiarze, z powodu warunków lokalowych. Prowadzenie działalności informacyjnej na szerszą skalę było na tym etapie rozwoju biblioteki utrudnione, ze względu na brak odpowiedniego warsztatu informacyjno-bibliograficznego (katalog w budowie, brak kartoteki zagadnieniowej).

W omawianym okresie w bibliotece nastąpiły duże zmiany organizacyjne: przejście na własny budżet (1959 r.) i związana z tym możliwość dokonywania we własnym zakresie zakupu książek i prenumeraty czasopism. Na polecenie Ministerstwa Oświaty nastąpiło przekazanie przez PBW zbiorów i sprzętu PBP właściwym Inspektoratom Oświaty. W marcu 1960 r. Inspektorat Oświaty potwierdził odbiór następujących środków podstawowych, otrzymanych nieodpłatnie od PBW w Krakowie, a stanowiących wyposażenie PBP w Jaworznie: 1177 woluminów (książek i czasopism) na wartość 22101 zł, 3 skrzynki katalogowe na wartość 260 zł oraz inwentarz (*Kwit z 29.03.1960*). Biblioteka Pedagogiczna, pozostając pod nadzorem pedagogicznym PBW w Krakowie, stała się jedną z licznych placówek oświatowych finansowanych z budżetu miasta.

1 H.Madrjas: *Rozwój i działalność Pedagogicznych Bibliotek Powiatowych w województwie krakowskim w latach 1951-1961*. W :

40 lat pracy Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie 1922-1962. Warszawa 1963, s. 38.

- 2 Wykaz ten celowo przytaczam dokładnie, aby uświadomić, zwłaszcza młodszemu pokoleniu bibliotekarzy, jak w ciągu 50 lat zmieniły się standardy wyposażenia warsztatu pracy.
- 3 U.Mlostek: *Szkoła Podstawowa nr 6 w Jaworznie w latach 1912-1972*. „Zeszyty Historyczne miasta Jaworzna” 2002 z.6, s. 25-33; 50-lecie Szkoły Podstawowej nr 6 im. Stefana Żeromskiego w Jaworznie 1912-1962. Maszynopis. Jaworzno 1962.
- 4 H. Madryas: *Rozwój i działalność...* op.cit., s.42 : „Początkowo bibliotekarze byli pracownikami ryczałtowymi i za 11 godzin pracy tygodniowo otrzymywali 150 zł miesięcznie. Wskutek tego praca dla biblioteki ograniczała się tylko do wypożyczania książek i nie dawała zadowalających rezultatów /.../ Radykalną zmianę przyniosło w 1957 r. przyznanie etatów kierownikom pbp. Pełny etat uzależniony był od ilości nauczycieli w powiecie /.../ W 1960 r. kierownicy pbp otrzymali dodatki funkcyjne w wysokości 300 zł miesięcznie”.
- 5 B. Cieszyński : *Ignacy Szufa* „Zeszyty Historyczne miasta Jaworzna” 2002 z. 6, s. 24; B. Łażnia: *Elementarz obrazkowy Ignacego Szufy*, tamże s. 21-23.
- 6 Na konferencji rejonowej I.Szufa poinformował zebranych o wyjeździe na kurs czytelniczy do Torunia w terminie 1.07 do 15.07. 1959 (Pismo z 3.06.1959). Omówienie tego pobytu i praktyczne wnioski z kursu przekazał na konferencji kierowników pbp zorganizowanej przez PBW w Wadowicach (25.11.1959). Kolejny kurs wakacyjny dla instruktorów odbył się w Poznaniu w okresie 3.06 do 24.06.1960 r., co zostało odnotowane w sprawozdaniu za czerwiec 1960 oraz ponownie w Toruniu – lipiec 1961 r. (Pismo z 1.06.1961). Uzyskane w toku kursów kwalifikacje uprawniały I.Szufę do posługiwania się tytułem dyplomowany instruktor czytelnictwa. Zob. Sprawozdanie za grudzień 1962 podpisane odręcznie „Ignacy Szufa dyplomowany instruktor czytelnictwa”.
- 7 W dokumentacji przechowywanej w naszej bibliotece odnalazłam wiersz zapisany ołówkiem, w lewym dolnym rogu Pisma z 25.06.1960 r., będącego projektem budżetu na r. szk. 1960/1961. Treść wiersza wskazuje, że prawdopodobnie powstał w trakcie konferencji wyjazdowej kierowników pbp w Wadowicach (25-26.11.1959):

„Zjechali my tu na pilne obrady
Aby tu wysłuchać ciekawe dowody
Potem noc zapadła, u nas zima sroga
Coby dla nas była potem wiejska droga.
Panią dyrektorkę serdecznie witamy
Wszystkich pracowników mile pozdrawiamy
Chociaż tu będziemy może i czas krótki
Ale z naszych obrad będą dobre skutki.
A na zakończenie by dotrzymać kroku
Składamy życzenia szczęśliwego Roku
A tymi więc słowy stąd się oddalimy
Wszystkim lepszej doli wzajemnie życzymy”.
- 8 Wszelkie informacje dotyczące działalności Ignacego Szufy pochodzą z jego notatek dopisanych do sprawozdań miesięcznych. Stylistyka i słownictwo cytowane jest w oryginalnym brzmieniu.
- 9 Wykaz tytułów prenumerowanych czasopism wg zamówienia do P.U.P i K „Ruch” w Krakowie z 27.11.1957: „Biologia w Szkole”, „Chemia w Szkole”, „Chrońmy Przyrodę Ojczyzn”, „Fizyka w Szkole”, „Geografia w Szkole”, „Wiadomości Historyczne”, „Matematyka”, „Nowa Szkoła”, „Polonistyka”, „Poradnik Językowy”, „Szkoła i Dom”, „Wychowanie Fizyczne w Szkole”, „Życie Szkoły”, „Język Rosyjski”, „Języki Obce w Szkole”, „Szkoła Specjalna”, „Śpiew w Szkole”.
- 10 Harmonogram imprez środowiskowych : styczeń – udział w obchodach kolejnej rocznicy wyzwolenia Jaworzna, kwiecień – wystawa i akademii w ramach obchodów „Dni Lenina”, maj – współpraca z komitetem organizacyjnym obchodów Dni Oświaty Książki i Prasy, czerwiec – uroczyste zakończenie roku szkolnego połączone z pożegnaniem nauczycieli i wybieraniem nagród książkowych dla uczniów, wrzesień – inauguracja roku szkolnego i powitanie nowych nauczycieli w gronie członków ZNP, październik – udział w obchodach rocznicy Rewolucji Październikowej, grudzień – uczestnictwo w obchodach Dnia Górnika.
- 11 I. Szufa napisał i wygłosił wiersz o bibliotece pedagogicznej na akademii z okazji Dnia Nauczyciela (1960 r.), ułożył wierszowany apel do nauczycieli „o wzmocnienie czytelnictwa” i wywiesił w bibliotece (1961 r.), zaprezentował własny wiersz na powitanie nowych nauczycieli na spotkaniu w ZNP (1962 r.). Informacje te pochodzą z notatek zamieszczonych na sprawozdaniach miesięcznych z lat 1960-1962.
- 12 Skład I kadencji Rady Bibliotecznej, wybranej na spotkaniu inauguracyjnym (12.12.1959 r.): Teofil Melynczuk – kierownik SP nr 1, Barbara Charężowa – bibliotekarka SP nr 1, Ludwika Lesiówna – bibliotekarka SP nr 4, Helena Siekierzyńska – bibliotekarka

-
- SP nr 2, Henryk Rębielak – referent Inspektoratu Oświaty, Ignacy Szufa – kierownik pbp.
- 13 Janina Bajtel: wykształcenie średnie pedagogiczne, zatrudniona jako kierownik pbp w latach 1964-1970, od 1971 r. do 1972 r. pracowała jako bibliotekarz na 1/2 etatu, w 1973 r. zatrudniona na 10 godzin dydaktycznych.
 - 14 Do 1959 r. każda pbp otrzymywała 18 tytułów czasopism, w tym 15 metodycznych i pedagogicznych w języku polskim, a 3 w języku rosyjskim. Po 1959 r. ilość tytułów abonamentowanych czasopism gwałtownie wzrosła. Zob. K.Błamowska, H.Madrjas: *Biblioteki pedagogiczne okręgu krakowskiego w latach 1945-1974*. „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1974 nr 4, s. 8.
 - 15 Opracowanie książek (katalogowanie, klasyfikowanie) należało do obowiązków instruktora terenowego do 1955 r., po tym czasie obowiązek ten powierzono kierownikom pbp. Zob. H.Madrjas: *Rozwój i działalność ...* op.cit., s. 49. Z notatek prowadzonych przez I.Szufę jednoznacznie wynika, że w zakresie opracowania książek wykonywał następujące czynności: „1) Wpis nowych książek do inwentarza. 2) Wystawianie kart książek. 3) Ponumerowanie i ostemplowanie książek. 4) Układanie spisu książek wg ich tematu”. Brak w tych notatkach jakichkolwiek informacji potwierdzających prowadzenie katalogów.
 - 16 Według Załącznika do Rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z 13 marca 1964 r. Według stawek PBW w Krakowie za 1 godzinę pracy wynagrodzenie wynosiło 15 zł, w czasie jednej godziny można opracować 3 książki (dopisek na kalkulacji budżetowej na 1965 r.).
 - 17 Zofia Woźniak: wykształcenie średnie pedagogiczne, zatrudniona jako bibliotekarz na 1/2 etatu w 1967 r.
 - 18 Dane te zaczerpnięto z Protokołu wizytacji z 13.05.1970, dokonanej przez kierownika Wydziału Terenowego PBW mgr Halinę Madrjas. Z zachowanego w archiwum biblioteki „Wykazu czytelników pbp województwa krakowskiego” za 1969 r. wynika, że wśród 18 bibliotek powiatowych jaworznicka placówka znajdowała się na 15 miejscu pod względem liczby zatrudnionych nauczycieli (643 osoby), natomiast pod względem ilości nauczycieli zarejestrowanych jako czytelnicy zajmowała ostatnie 18 miejsce w tabeli, z liczbą 117 czytelników tj. 18,2% z ogółu zatrudnionych. Przodująca w tabeli pbp z Tarnowa mogła być dumna z liczby 973 czytelników, tj. 45% spośród wszystkich zatrudnionych nauczycieli. Należy zaznaczyć, że w 1970 r. nasza biblioteka poprawiła nieznacznie swoją lokatę, przesuwając się na 16 miejsce – dzięki aktywizacji czytelniczej nauczycieli (z biblioteki korzystało wówczas 155 pracowników pedagogicznych. Por. też: S.Rekowa: *Formy współpracy pbp z nauczycielami. W: 40 lat działalności PBW...* op.cit., s.106: „Liczba czytelników pbp w Proszowicach stanowi 70% ogółu nauczycieli naszego powiatu”.
 - 19 *Instrukcja Ministra Oświaty w sprawie organizacji pbp z dnia 26 września 1957* (B-6a/62/57).
 - 20 Książka taka istniała również w naszej bibliotece, o czym wspomina B.Charęza w „*Sprawozdanie z praktyki w Bibliotece Pedagogicznej w Jaworznie*”. Maszynopis niepublik. Niestety, książka życzeń nie zachowała się w zbiorach archiwalnych biblioteki.
 - 21 H.Madrjas: *Rozwój i działalność ...*op.cit., s.41: „Przejście bibliotek na własne budżety okazało się pociągnięciem szczęśliwym.../ Już na pierwszy rzut oka uderza nas olbrzymi skok w rozwoju księgozbiorów w latach 1960-1961”. W przypadku naszej biblioteki teza ta nie znajduje uzasadnienia.
 - 22 W sprawozdaniach statystycznych literatura polityczno-społeczna była rejestrowana jako odrębny rodzaj piśmiennictwa do 1963 r. włącznie. Po tym okresie książki o tej tematyce włączono do grupy piśmiennictwa naukowego z różnych dziedzin wiedzy. Z tego powodu w strukturze księgozbioru nie ma możliwości wykazania tej tematyki jako odrębnej grupy.
 - 23 W literaturze fachowej podaje się następujące dane w zakresie struktury treściowej księgozbioru: H.Madrjas (1963), E. Białkowska (1970) - „88% to książki naukowe i popularnonaukowe, w tym 41% stanowią publikacje z zakresu oświaty i wychowania, 47% z innych dyscyplin wiedzy, literatura piękna stanowi 11,7% księgozbiorów bibliotek pedagogicznych”, K.Błamowska (1974) - „Obecny wachlarz treściowy księgozbiorów PBP przedstawia się następująco; 52% stanowią dzieła popularnonaukowe z różnych dziedzin wiedzy, 36% dzieła z zakresu pedagogiki i 12% literatura piękna”.
 - 24 W. Pawlak : *Aby ożywić czytelnictwo nauczycieli. W : Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Warszawa 1959, s.60: „Przecież pisarze to ludzie, których przedmiotem obserwacji i dociekań jest przede wszystkim człowiek. Każda dobra książka zwiększa sumę naszej wiedzy o człowieku /.../, ułatwia nam zrozumienie skomplikowanego mechanizmu natury ludzkiej”.
 - 25 Wg wykazów sporządzonych na potrzeby biblioteki przez I.Szufę stan zatrudnienia nauczycieli przedstawiał się następująco: w 1961 r. zatrudnionych było 243 osoby z tego w bibliotece pedagogicznej zapisano 185 osób (tj. 76% ogółu zatrudnionych). Analogicznie w 1963 r. zatrudnionych 266 osób, z tego 253 zapisanych w bibliotece (tj. 95%). Wykazy te kontynuowała J.Bajtel: w 1965 r. w Jaworznie było zatrudnionych 549 nauczycieli, z tego zapisanych w bibliotece 138 (tj. 25%), w 1966 r. zatrudnionych 503 osoby, z tego w bibliotece zapisanych 149 (tj. 29%). Dane te trudno jest zweryfikować z informacjami w rocznikach statystycznych, gdyż stan zatrudnienia jest wykazywany w różnych przedziałach czasowych: w sprawozdaniach bibliotecznych jest to zwykle początek roku szkolnego (wrzesień) lub koniec roku kalendarzowego (grudzień), natomiast w

-
- rocznikach statystycznych dane dotyczą najczęściej końca roku szkolnego (podają stan na czerwiec).
- 26 Dane pochodzą z „*Rocznika Statystycznego powiatu Chrzanów i miasta Jaworzno*”. Cyt. za: M.Fortuna: *Szkolnictwo, oświata i kultura 1939-1990*. W : Jaworzno. *Zarys dziejów w latach 1939-1990*. Praca zbiorowa pod red. Jerzego Zawistowskiego. Kraków 1996, s. 203,210-211.
- 27 H. Madrjas: *Rozwój i działalność ...* op.cit., s.44.
- 28 Z informacji zanotowanych w sprawozdaniach opisowych wynika, że w latach 1965-1969 średnio 33% całej populacji czytelników – nauczycieli podwyższało swoje kwalifikacje zawodowe.
- 29 Zob. Cz.Kłak: *Zadania biblioteki pedagogicznej*. W: *Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Warszawa 1961, s.110: „Ważne są pozycje z literatury ideologicznej. Nauczyciel kształtujący osobowość obywatelską młodzieży winien znać aktualne zagadnienia polityczne i społeczne, stąd literaturę społeczno-polityczną musi biblioteka systematycznie uzupełniać. Specjalne miejsce w tym zakupie znaleźć musi literatura światopoglądowa, z kręgu zagadnień etyki i moralności oraz religioznawstwa”. Zob. też E.Białkowska: *Zadania bibliotek szkolnych i pedagogicznych w świetle tez KC i uchwał V Zjazdu PZPR*. W: *Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Warszawa 1969, s.14: „Wzbogacanie wiedzy politycznej kadr pedagogicznych i przygotowanie ich do pogłębionej pracy z młodzieżą wiąże się nierozłącznie z rozbudową w księgozbiorach bibliotek pedagogicznych działów książek o treści społecznej i politycznej”.
- 30 S. Głodek: *Wypożyczalnia*. W : *40 lat pracy...* op.cit., s. 33: „Upomnienia o zwrot książek przysparzają zawsze wiele kłopotu, gdyż nie wszyscy czytelnicy chcą zrozumieć, że przecież nie dla jednej tylko osoby książka jest przeznaczona. Opór niektórych czytelników w zwracaniu książek jest dość duży. Z trudnością tą boryka się niejedna biblioteka”.
- 31 H.Madrjas: *Rozwój i działalność...* op cit., s.48; Zob. też: M.Tułażowa: *PBP a konferencje rejonowe*. W: *Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Warszawa 1959, s.72-75, W.Panek: *O współpracy PBP z konferencjami rejonowymi*. W: *Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Warszawa 1969, s. 181-190 .
- 32 „Sprawozdanie z czynnego udziału kierownika pbp w obchodach Dni Oświaty Książki i Prasy na terenie miasta Jaworzna”. „2.05 udział w zebraniu komitetu i wyborach na przewodniczącego, 3.05 – otwarcie wystawy książek i czasopism w sali PBP w Jaworznie na pożyczonych (!) regałach oszklonych i gablotach, 4.05 wygłoszenie odczytu dla nauczycielstwa w świetlicy SP nr 1 na temat: „Jak czytać książkę”, 7.05 pobranie książek dla dzieci i młodzieży z Domu Kultury w Jaworznie w komis na kwotę 960 zł i przygotowanie ich do sprzedaży, 8.05 (niedziela): sprzedaż pobranych książek przy stoliku wystawienniczym przed budynkiem Dyrekcji Kopalni przy pomocy dwóch uczennic z kl.VII, sprzedano książek za 610 zł, 9.05 (wtorek) udział w komisji konkursu czytelniczego organizowanego przez PSS „Społem” w Jaworznie w sali Prezydium MRN, ustalenie oceny odpowiedzi dzieci na wyciągnięte pytania z pudełka z wyznaczonych książek i rozdawanie nagród książkowych dla najlepszych z 15 punktami, 12.05 (czwartek) wyjazd do Katowic autokarem zamówionym przez ZNP na wystawę książek i na odczyt G.Morcinka w Pałacu Młodzieży, 14.05 (sobota), udział w pochodzie postaci z książek zorganizowanym przez Komitet po ulicach miasta Jaworzna, z dętą orkiestrą górniczą na czele. Za orkiestra szły dzieci i miały tabliczki z tytułem książek, i za nimi szły dzieci poprzebierane za postacie z tych książek. Po skończonym pochodzie odbyło się na podwórzu szkoły nr 2 widowisko odegrane przez dzieci jako urywek z „Pana Tadeusza” i odtąńczono poloneza prowadzonego przez postać Podkomorzego ze Zosią. 15.05 (niedziela) loteria książkowa. Udział w zbiorce ulicznej przez nauczycieli na FBS wraz z innymi nauczycielami. 18.05 (środa) udział w zwiedzaniu wystawy książek technicznych w Zielonej Świetlicy przy Dyrekcji kopalni Jaworzno, ul. Jagiellońska przez nauczycielstwo z Jaworzna, wysłuchanie referatu mgr Osuchowskiego z Krakowa o znaczeniu książki technicznej i konieczności dokształcania się. 13.05 (piątek) udział w wieczorze autorskim literata W.Zechentera w DK na Osiedlu Stałym”.
- 33 Wiadomość podają za H.Madrjas: *Rozwój i działalność...* op cit., s.47. W dostępnej mi dokumentacji nie znalazłam materiałów potwierdzających tę informację, prawdopodobnie wycinki prasowe z tego okresu zaginęły w trakcie kolejnych przeprowadzek.

Odsłona II

czas akcji: 1970 -1972

miejsce akcji: Budynek MCKiS, ul. Mickiewicza 2

Funkcjonowanie biblioteki wspólnie z ZNP, a właściwie w jego lokalu, stawało się coraz bardziej uciążliwe dla obydwu instytucji i coraz trudniejsze do zaakceptowania, zarówno przez ich personel jak i potencjalnych użytkowników. Pomimo wydłużenia czasu pracy biblioteki i zatrudnienia dodatkowego pracownika, nie była możliwa prawidłowa obsługa ponad 200 czytelników rocznie, odwiedzających bibliotekę średnio 5-6 razy w ciągu roku. Sytuacja lokalowa dodatkowo skomplikowała się z powodu warunków nauczania, panujących w SP nr 1: "Lata 60-te to okres bardzo dużego wzrostu liczby uczniów: w r.szk.1960/61 było ich 1750 /.../ w szczytowym okresie 1963/64 naukę pobierało aż 1917 dzieci. Nauka odbywała się na trzy zmiany – od godz.8.00 do godz.17.55"¹. W tej sytuacji szkoła była zmuszona wynajmować dwie sale lekcyjne na starej pocztce. Oblężenie szkoły przez uczniów zmalało nieco po 1964 r., po otwarciu SP nr 13, ale można domniemywać, że przy okazji wdrażania systemu ośmioklasowej szkoły podstawowej², każda dodatkowo wolna sala lekcyjna była bezcenna. Zatem wszystkie strony – szkoła, biblioteka i ZNP- były zainteresowane rozwiązaniem problemów lokalowych.

Wobec niemożności kontynuowania pracy bibliotecznej w opisanych wyżej warunkach, przydzielono bibliotece pomieszczenia w budynku po Prezydium MRN, w centrum miasta przy ul. Mickiewicza 2. Na podstawie jednego z zachowanych dokumentów, można przypuszczać, że lokalizacja biblioteki w tym właśnie miejscu była traktowana jako rozwiązanie tymczasowe. Hipotezę taką potwierdza pismo, skierowane przez Prezydium MRN Wydział Oświaty i Kultury do Dyrekcji Kopalni Węgla Kamiennego „Komuna Paryska”, z prośbą o wypożyczenie 18 m² płyty pilśniowej: „Lokal biblioteki mieści się tymczasowo w budynku po Prezydium MRN. Po przeniesieniu biblioteki do pomieszczenia stałego nastąpi zwrot wypożyczonej płyty” (*Pismo z 21.04.1969*).

W okresie czerwiec-sierpień 1969 r. przygotowywano zbiory biblioteczne i sprzęt do przewiezienia na nowe miejsce, gdzie trwały prace adaptacyjne (np. zabezpieczanie stropów), bardzo powierzchnie i prowizoryczne, jak już wkrótce pokazał czas.

Gmach, w którym postanowiono umieścić bibliotekę - to obiekt zabytkowy, reprezentacyjny budynek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, wybudowany w 1906 r. z funduszy organizacyjnych, według projektu Juliana Grabowskiego, architekta z Krakowa. Budynek wyróżnia się rozmiarami i charakterystyczną fasadą z wizerunkiem sokoła w locie³.

W tym budynku, na I piętrze, biblioteka otrzymała do dyspozycji 3 izbowe pomieszczenie o łącznej powierzchni 58m². Drobiazgowy opis nowej siedziby biblioteki zamieszczony jest w *Protokole z wizytacji z 1970 r.*: „Dwa pomieszczenia zajmuje magazyn książek, pracownia i wypożyczalnia, a w trzecim umieszczono czytelnię. Lokal nie jest jeszcze całkowicie urządzony. Do magazynu zamówiono 5 nowych regałów, które pozwolą na umieszczenie wszystkich nowych książek na półkach. W chwili obecnej książki zakupione w r. 1969/70 upycha się stertami w dwóch zamykanych szafach stojących w czytelnii. Czytelnia na 12 miejsc dysponuje tylko jednym krzesłem. Całość biblioteki robi bardzo korzystne wrażenie. Jedyny mankament to brak szyldu na zewnątrz budynku, wywieszki wskazującej dojście-wewnątrz. Biblioteka zajmuje pomieszczenia na I piętrze, za pomieszczeniami Biblioteki Publicznej i nieorientowany czytelnik nawet nie przeczuwa jej istnienia” (*Prot.1970*).

Uwagi, zawarte w protokole, zmobilizowały kierownictwo do podjęcia działań, mających na celu uzupełnienie wyposażenia biblioteki w potrzebne sprzęty. Realizację tego niełatwego zadania (biorąc pod uwagę dotychczasowy stan wyposażenia) ułatwiło przyznanie bibliotece przez Prezydium MRN dotacji w kwocie 10.000 zł na zakup sprzętu i pomocy dydaktycznych ze Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów⁴ (*Pismo z MRN z 12.10.1969*). W związku z uzyskanymi funduszami zamówiono w Miejskiej Pracowni Dydaktycznej Prac Ręcznych regały na książki (*Zamówienie z 6.04.1970, 19.01.1971*). Prezydium MRN przekazało też bibliotece 3 krzesła i stół rozkładany - w 50% zniszczony (*Pismo z Prezydium MRN z 27.09.1969*). Zgodnie z zaleceniem wizytatora, kierownik biblioteki złożył zamówienie na wykonanie szyldu z obowiązującą od 1965 r. nazwą „Pedagogiczna Biblioteka Miejska w Jaworznie”⁵.

Starania, podejmowane przez J.Bajtel, kontynuowała nowo zatrudniona na stanowisku kierownika, mgr Urszula Szuster. W ramach uzupełniania wyposażenia, zwróciła się do MBP z prośbą o wypożyczenie 3 krzeseł do czytelnii (*Pismo z 21.01.1971*) oraz do ZNP z prośbą o zwrot oszklonej szafy bibliotecznej, która pozostała w lokalu ZNP w SP nr 1 po przeprowadzce biblioteki (*Pismo z dn. 31.05.1971*). Zamówiła też w CEZAS-ie dodatkowe regały i skrzynki katalogowe (*Pisma z 31.05.1971, 4.06.1971*), aby nadać lokalowi biblioteki, odpowiedni do jego funkcji, wygląd.

Za zgodą Dyrekcji PBW w Krakowie, w odpowiedzi na sugestie J.Bajtel, nastąpiło zwiększenie zatrudnienia: „Dyrekcja PBW wyraża zgodę i stwierdza konieczność przyznania PBM w Jaworznie dodatkowo 1/2 etatu, co nie tylko usprawni obsługiwanie czytelników w samej bibliotece, ale również

pozwole na obsługiwane wszystkich konferencji nauczycielskich co przyczyni się do realizacji planu kształcenia i doskonalenia nauczycieli. Równocześnie wyrażamy zgodę na objęcie dodatkowego etatu przez obywat. J.Bajtel" (*Pismo z PBW w Krakowie z 17.09.1969 r.*). Decyzja o zwiększeniu zatrudnienia zyskała również poparcie wizytatora: "Od września br. kierownik biblioteki /J.Bajtel/ przechodzi na emeryturę i obejmuje wakujące pół etatu. Na pełnym etacie zostanie zatrudniony nowy pracownik. Zatrudnienie nowego pracownika pozwoli na zlikwidowanie wszystkich (powstałych bez winy kierownika) zaległości w pracy" (*Prot.1970*). Uwaga ta dotyczyła zaległości w opracowaniu książek⁶. Przyznane pół etatu objęła we wrześniu 1970 r. J.Bajtel (po przejściu na emeryturę), przejmując odpowiedzialność za stronę administracyjną pracy biblioteki (m.in. prowadzenie ksiąg), a na pełnym etacie, na stanowisku kierownika biblioteki, zatrudniono mgr U.Szuster, absolwentkę UMCS na kierunku filologia polska, słuchaczkę Korespondencyjnego Kursu Kształcenia Bibliotekarzy (*Plan pracy biblioteki na rok 1971/72*).

Pierwsze symptomy nadchodzących, nieprzewidywanych problemów pojawiły się w 1970 r. (wrzesień) – ulewne deszcze spowodowały zalanie części pomieszczeń przez wodę przeciekającą przez dach: „Biblioteka po raz drugi zgłasza poważną usterkę w pomieszczeniach lokalu. Ze względu na ciągłe deszcze bibliotece grozi zalanie zbiorów. Proszę o natychmiastową interwencję” alarmował kierownik Prezydium MRN (*Pismo z 31.10.1970*). Pomimo interwencji Straży Pożarnej, polegającej na częściowym usunięciu zacieków, wilgoć i grzyb zadomowiły się w bibliotece, skutecznie niszcząc księgozbiór. W 1971 r. przeprowadzono wprawdzie remont budynku, po przejęciu go przez nowego użytkownika Miejski Dom Kultury, ale dla biblioteki zmiany te okazały się niekorzystne, musiała bowiem odstąpić jedno pomieszczenie nowemu właścicielowi. Wskutek ograniczenia użytkowanej przestrzeni część zbiorów biblioteki (najstarsze zasoby do nr 4500) została przewieziona do SP nr 3 w Niedzieliskach. Aby powstrzymać dalszy wywóz książek zlikwidowano czytelnię, zamieniając to pomieszczenie na magazyn główny (*Spr.1971*). W trakcie przenoszenia księgozbioru zostało skradzionych 11 książek na łączną kwotę 349 zł.: "Książki te zostały ukryte przez chłopców, którzy pomagali przy przenoszeniu za regałami Publicznej Biblioteki Miejskiej" (*Zawiadomienie do Prezydium MRN z 1.10.1971*). Rozdzielenie księgozbioru, zalanie pomieszczeń, ciasnota, brak czytelnicy, niemożność korzystania z czasopism, to wszystko spowodowało drastyczne pogorszenie sytuacji biblioteki.

W trudnych warunkach, na ograniczonej powierzchni, pracownicy dokładali wszelkich starań, aby biblioteka mogła działać w miarę sprawnie. Dużym osiągnięciem tego okresu było znaczne wzbogacenie księgozbioru, który w 1970 r. powiększył się wprawdzie tylko o 745 woluminów, ale już w 1971 r. przybyło 1430 książek, a w 1972 r. - 1519 woluminów: „Osiągnięcie tego stanu rzeczy zawdzięczamy zwiększeniu kwoty przeznaczonej na zakup książek i czasopism” zanotowała kierownik w *Sprawozdaniu za 1971 r.* i był to niewątpliwie duży sukces, rezultat wielokrotnie powtarzanych próśb o zwiększenie dotacji na paragraf 21, kierowanych do WOIK Prezydium MRN. Biblioteka starała się zagwarantować dostateczną ilość egzemplarzy (10 i więcej) danego tytułu z zestawu książek potrzebnych nauczycielom w ramach dokształcania się i doskonalenia oraz zapewnić im szeroki dostęp do literatury z zakresu przedmiotów specjalizacji i czasopism metodycznych⁷.

W tym okresie (1970-1972) prenumerowano 71 tytułów czasopism w tym: 37 metodycznych, 6 społeczno-politycznych („Argumenty”, „Fakty i Myśli”, „Perspektywy”, „Forum”, „Nowe Drogi”, „Nowe Czasy”), 3 literackie („Kultura”, „Życie Literackie”, „Miesięcznik Literacki”) oraz dotyczące życia szkolnego („Nowa Szkoła”, „Życie Szkoły”, „Rodzina i Szkoła”, „Wychowanie”, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”). Pozostałe tytuły dotyczyły kultury, geografii, socjologii oraz pism specjalistycznych i urzędowych. Ich wykorzystanie można określić, w zaokrągleniu, na 1%, co niewątpliwie miało związek z określoną sytuacją lokalową: „Biblioteka nie może w pełni wykorzystać czasopism z tego względu, że nie posiada czytelnicy – ciasnota obecnych pomieszczeń utrudnia jakiegokolwiek korzystanie z czasopism” (*Spr.1971*).

W strukturze księgozbioru dominowała literatura z zakresu pedagogiki, stanowiąca średnio 47% wszystkich zasobów biblioteki. Jak widać, dość skrupulatnie realizowano zalecenia, opublikowane po konferencji zorganizowanej przez PBW: „W zakresie gromadzenia zwrócić baczną uwagę na strukturę księgozbioru, dążyć by 50-60% stanowiły książki pedagogiczne”. W sprawozdaniach podkreślono walory zbiorów: „Biblioteka gromadzi i uzupełnia zbiory pod kątem pracy zawodowej nauczyciela i jego zainteresowań” (*Spr.1970*), „czytelnicy są zadowoleni z doboru książek” (*Spr.1971*), „Do dyspozycji mamy bogaty i niezwykle wartościowy księgozbiór” (*Pismo z 9.10.1972*). Pozostałe elementy księgozbioru kształtowały się następująco: 42% piśmiennictwo naukowe z innych poza pedagogiką dziedzin wiedzy, 11% literatura piękna⁸.

Biblioteka dysponowała nie tylko zasobnym księgozbiorem, ale posiadała również rozbudowane katalogi: alfabetyczny autorski (30 szufladek), rzeczowy wg UKD (35 szufladek), katalog czasopism, katalog centralny, który powstawał na bazie kart katalogowych z działów „Pedagogika” i „Psychologia”, znajdujących się w bibliotekach szkolnych⁹. Podjęto również przygotowania do założenia katalogu przedmiotowego, który „będzie rejestrował pozycje zwarte i artykuły z czasopism pedagogicznych” (*Pismo do sekretarza Prezydium MRN z 10.11.1972*). W oparciu o tak zorganizowany zasób informacji

o zbiorach, w latach 1970-1972 udzielono czytelnikom 780 porad bibliograficznych.

Formy i metody pracy z czytelnikiem, stosowane przez bibliotekę, należy rozpatrywać w kontekście nadania w 1969 r.¹⁰ statutu bibliotekom pedagogicznym (powiatowym, miejskim i wojewódzkim). Do tej pory biblioteka pedagogiczna miała na celu „służenie pomocą nauczycielowi poprzez gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zbiorów, tzn. realizując tradycyjne prace bibliotekarskie. Przepisy nowego statutu nałożyły na biblioteki pedagogiczne obowiązek prowadzenia bibliotecznej działalności usługowej w zakresie kształcenia i doskonalenia pracowników pedagogicznych oraz rozwijania życia umysłowego i kulturalnego nauczycieli za pomocą różnych form i metod działania, dobranych odpowiednio do potrzeb konkretnego środowiska¹¹.

Kierownictwo biblioteki zdawało sobie sprawę, że pomimo trudnych warunków pracy, biblioteka nie może być instytucją bierną, wyczekującą i ograniczającą się do zabezpieczenia niezbędnego księgozbioru i przygotowania go do ewentualnego udostępniania. Na podstawie odczytu, opracowanego i przedstawionego na posiedzeniu Komisji Oświaty i Kultury MRN (*Pismo z 22.VIII.1972*), można odtworzyć działalność biblioteki, mającą na celu „wzrost czytelnictwa wśród nauczycieli i jego właściwe ukierunkowanie poprzez odpowiednio dobrane formy pracy propagandowej”, zgodnie z zaleceniami wizytatora, zamieszczonymi w stosownym *Protokole z wizytacji w 1970 r.*

Spośród różnych form działalności propagandowej wybrano do realizacji następujące:

- stała współpraca z konferencjami rejonowymi, organizowanymi przez Wydział Pedagogiczny ZNP oraz konferencjami problemowymi i przedmiotowymi, prowadzonymi przez Ośrodek Metodyczny (kierownik biblioteki był członkiem Rady Ośrodka Metodycznego). Udział biblioteki w różnego typu konferencjach stwarzał okazję do informowania o nowościach, recenzowania artykułów z czasopism pedagogicznych i kulturalnych, udzielania informacji bibliograficznych nauczycielom studiującym lub przygotowującym referaty. W trakcie konferencji wypożyczano też książki i przyjmowano zwroty od czytelników - „bibliotekarz biorący udział w konferencji może w bezpośredniej rozmowie zorientować się w potrzebach czytelniczych zebranych nauczycieli”;
- propagowanie zbiorów biblioteki: wywieszki z nowościami pedagogicznymi i wystawki nabytków, prezentowane w lokalu biblioteki;
- przygotowywanie informacji bibliograficznych „na użytek samokształcenia nauczycieli”;
- zapewnienie nauczycielom dostępu do potrzebnych pozycji, m.in., poprzez zagwarantowanie dostatecznej ilości egzemplarzy poszukiwanych książek;
- aktywizacja punktu konsultacyjnego, spełniającego następujące funkcje: „ideologiczną – przygotowanie przez nauczyciela młodzieży do życia i pracy w społeczeństwie socjalistycznym, adaptacyjną – wspomaganie młodych nauczycieli do zadań zawodowych w zespole nauczycielskim i w środowisku lokalnym, renowacyjną – ciągłe odnawianie wiedzy w zakresie specjalizacji nauk pedagogicznych, nowoczesnych technik nauczania”¹².

Wszystkie te wyżej opisane działania miały uświadomić nauczycielom, jak ważnym narzędziem ich samokształcenia i doskonalenia zawodowego powinna być biblioteka pedagogiczna. Aktywizacja biblioteki, polegająca, m.in., na stosowaniu zróżnicowanych form propagandy zbiorów, przyniosła oczekiwane rezultaty w postaci wzrostu czytelnictwa: „Czytelnictwo nauczycieli poprawiło się i znacznie wzrosło. Zapisanych czytelników mieliśmy 324, w tym największą ilość stanowili kształcący się nauczyciele szkół podstawowych - 159, 7 - z LO i 27 z grona nauczycieli szkół zawodowych” (*Spr. 1971*), „Zapisanych było 126 nauczycieli szkół podstawowych, 36 szkół zawodowych i 9 liceów” (*Spr. 1972*).

Wprawdzie liczba nauczycieli, korzystających z biblioteki w 1972 r., zmniejszyła się w stosunku do roku poprzedniego o 22 czytelników, ale należy pamiętać, że z powodu przeprowadzki biblioteka była nieczynna przez okres 2 miesięcy (listopad-grudzień)¹³.

Charakter aktywności czytelników biblioteki pedagogicznej określają następujące cechy: wskaźnik natężenia odwiedzin, który wynosił odpowiednio 3,2 (1970 r.), 2,9 (1971 r.) i 3 (1972 r.) i wykazywał tendencję malejącą, natomiast wskaźnik natężenia wypożyczeń kształtował się następująco: 10,2 (1970 r.), 6,9 (1971-72) i w sposób znaczący odbiegał od średniej krajowej, wykazanej dla poszczególnych lat (1970 r. - 9,6; 1971 r. - 10,5; 1972 r. - 12,9)¹⁴.

Zestawienie wypożyczenia zbiorów wg profilu tematycznego wykazało malejący procentowy udział literatury pedagogicznej od 65,2% w 1970 r. do 47,4% w 1972 r. przy wzrastającej ilości wypożyczonej literatury z innych dziedzin – od 28% w 1970 r. do 34,8% w 1972 r. Przyczyną tych zmian może być stopniowy spadek ilości woluminów wypożyczonych przez nauczycieli - głównych odbiorców tej tematyki – od 1859 książek w 1970 r. do 1329 - w 1972 r. oraz stopniowo rosnąca liczba studentów, których udział w wypożyczanych zbiorach systematycznie się powiększał i osiągnął w 1972 r. poziom 32,5% (769 woluminów) wszystkich udostępnionych zbiorów.

Pomimo licznych starań i zaangażowania się personelu (stosowanie nowoczesnych form propagandy czytelnictwa, wydłużenie godzin pracy biblioteki do 50 godzin tygodniowo od września 1972 r., po zatrudnieniu dodatkowego pracownika mgr Barbary Kempieńskiej¹⁵) kontynuowanie działalności biblioteki w warunkach ciasnoty, rozproszenia księgozbioru, zagrożenia bezpieczeństwa

(wilgoć i grzyb) stawało się niemożliwe: „Wszelkie trudności w pracy biblioteki wynikają z trudnych warunków lokalowych, z podziału księgozbioru. Część zamówień (czytelników) była realizowana poprzez przywożenie książek z Niedzielisk. Zarówno książki jak i czasopisma nie były w pełni wykorzystane ze względu na brak czytelni i ciasnotę pomieszczeń. Z powodu trudności lokalowych powstały ogromne kłopoty z umieszczaniem książek – obecnie książki umieszczamy na podłodze” (*Pismo z 27.03.1972 do PP DK w Krakowie*).

Zalanie biblioteki przez wodę przeciekającą przez dach utrudniało pracę, „spowodowało że wilgoć i grzyb niszczyły księgozbiór” (*Spr.1972*). Stąd wynikły pełne determinacji poczynania kierownika w celu uzyskania dla biblioteki nowej lokalizacji: „Prosimy o natychmiastowy przyjazd ze względu na tragiczne warunki lokalowe i brak elementarnych warunków bezpieczeństwa” (*Pismo do Dyrekcji PBW 5.10.1972*); „W 1970 r. woda przeciekająca przez dach zalała księgozbiór i jedno z pomieszczeń. Obecnie w sierpniu br. woda zalała ponownie księgozbiór. Straty okazały się poważniejsze. Woda przedostała się do drugiego pomieszczenia. Grzyb zaatakował ściany biblioteki, wilgoć spowodowała zlepienie kilku tysięcy książek. Trudno w takich warunkach mówić o bezpieczeństwie i higienie pracy. Wilgoć i zimno utrudniają pracę z czytelnikami, uniemożliwiają codzienną pracę obsługujących. Warunki pracy przy ośmiogodzinnym otwarciu biblioteki są skandaliczne. Mimo wielokrotnego zwracania się do władz o pomoc w sprawie lokalu, nie dały żadnego rezultatu. Nadmieniam, że w budynku naszym (w przybudówce gdzie mamy lokal) nigdy nie przeprowadzono próby wytrzymałości stropów i nie stwierdzono, czy ciężar 7000 woluminów i sprzętu bibliotecznego jest odpowiednio zabezpieczony. Chodzi również o bezpieczeństwo czytelników” (*Pismo z 6.10.1972 do Inspektora Pracy przy Zarządzie Okręgu ZNP w Krakowie*). Jako środek ostateczny wystosowano pismo do sekretarza POP, w którym szczegółowo przedstawiono sytuację biblioteki, konkludując: „Ponieważ dotychczasowe próby w sprawie zmiany lokalu nie dały żadnego rezultatu zwracamy się do Was Towarzysze: proponujemy przedyskutowanie tego problemu z członkami Partii i nauczycielami. Wnioski z dyskusji prosimy przesłać do Komitetu Miejskiego PZPR. Zwracamy się do Was, jako do tych, którzy nas w pełni zrozumieją i których dobro stawiamy zawsze na pierwszym miejscu w naszej pracy. Naszą ambicją jest stworzyć odpowiednie warunki do spotkań z nauczycielami, umożliwić Wam wymianę doświadczeń” (*Pismo z 9.10.1972 do Sekretarza POP*).

W wyniku interwencji odpowiednich instancji, władze oświatowe podjęły szybką decyzję o przeniesieniu zbiorów do SP nr 5, przyznając bibliotece pomieszczenia na parterze szkoły, o imponującej powierzchni 99 m². Na przyspieszenie decyzji miały też zapewne wpływ plany przekształcenia MDK o rozszerzonym profilu działalności, a co za tym idzie, potrzebowano większej przestrzeni, umożliwiającej rozwijanie różnych form przedsięwzięć kulturalnych.

Od listopada 1972 r. trwały przygotowania do przeprowadzki (pakowanie książek), a przewiezienie zbiorów i sprzętu odbyło się w połowie grudnia (*Pismo z 28.11.1972 do Dyrekcji PKS-u „o udostępnienie za odpłatnością samochodu do przewiezienia biblioteki z ul. Mickiewicza na ul. Puszkina”*).

P o d s u m o w a n i e

Przedstawiony w tej odsłonie okres 1970-1972, to najkrótszy w historii biblioteki czas pobytu w jednym miejscu, pełen dramatycznych wydarzeń (dwukrotne zalanie biblioteki, rozdzielanie zbiorów, kolejna przeprowadzka). Po opuszczeniu murów SP nr 1 i latach wspólnego z ZNP egzystowania w jednym 12 m² pokoju, uzyskanie względnie własnego, 3 izbowego pomieszczenia w budynku po Prezydium MRN, w centrum miasta było powodem do dumy i, niestety, krótkotrwałej radości. Już po roku eksploatacji okazało się, że lokal przy ul. Mickiewicza 2 nie był odpowiednio przystosowany do potrzeb biblioteki (brak odpowiedniego zabezpieczenia stropów, dziurawy dach). Wkrótce też zabrano bibliotece jedno pomieszczenie, przeznaczając je na potrzeby nowego właściciela budynku. Efektem tego była likwidacja czytelni i konieczność przeniesienia części zbiorów biblioteki do SP nr 3.

W tych niesprzyjających okolicznościach (ciasnota, rozdzielanie zbiorów), personel biblioteki w osobach: U.Szuster, J.Bajtel, B.Kempińska „z całym poświęceniem pełnił swe obowiązki”. Dzięki wysiłkowi bibliotekarzy, pracujących w warunkach wręcz zagrażających zdrowiu i bezpieczeństwu, w wyniku wdrożenia różnych metod pozyskiwania czytelników, osiągnięto w krótkim czasie znaczący wzrost ich liczby - od 204 w 1970 r. do 332 w 1972 r. Stosunkowo niski procent wykorzystania księgozbioru (21,4% w 1970 r., 20,3% w 1971 r., 18,7% w 1972 r.), wykazujący tendencję spadkową, to skutek perturbacji lokalowych (zalanie lokalu, rozdzielanie księgozbioru, brak czytelni). Trudną sytuację dodatkowo pogorszył fakt dwukrotnej przeprowadzki, dokonanej w stosunkowo krótkim okresie (3 lata). Wszystkie te destrukcyjne czynniki zakłócały funkcjonowanie biblioteki, powodując tym samym straty nie do odrobienia – spadek liczby wypożyczeń i liczby czytelników.

Ciekawym i nowym doświadczeniem w pracy bibliotecznej, pozwalającym bibliotekarzom na wykorzystanie swoich dydaktycznych umiejętności, było nawiązanie kontaktów z I LO i włączenie młodzieży w ramach zajęć fakultatywnych, realizowanych w bibliotece, do uczestnictwa w korzystaniu z naszych zbiorów¹⁶. W ciągu dwóch lat ta nowa kategoria czytelników powiększyła się dwukrotnie

(15,7% w 1970 r. i 35,2% w 1972 r.) i była to zapowiedź zmiany korzystnej zarówno dla biblioteki, jak i jej czytelników - otwarcia się biblioteki na potrzeby uczniów i przyszłych studentów.

Działania kierownika, zmierzające do znalezienia dla biblioteki lokalu godnego jej funkcji, zostały uwieńczone sukcesem: placówce przyznano nową siedzibę, wprawdzie oddaloną od centrum, ale w dobrym miejscu (przy głównej arterii komunikacyjnej) i w godnych warunkach (lokal o powierzchni 99 m²), która jak kolejna odsłona pokaże, służyła bibliotece aż 16 lat.

- 1 *Wspomnienia kredą pisane. Jubileusz 50-lecia SP nr 1 im. Tadeusza Kościuszki*. Oprac. Elwira Soból, Jaworzno 2006, s.13.
- 2 *Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. "O rozwoju systemu oświaty i wychowania"*. Dz. Urz. Ministerstwa Oświaty 1961 nr 3, poz.160.
- 3 Zob. M.Leś-Runicka: *Historia Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Jaworznie 1906-2006*. Jaworzno 2006, s.20: "Znakiem rozpoznawczym każdej sokolnicy była sylwetka sokoła w locie /.../ Odlew sokoła został zawieszony na frontonie ściany głównej, nad wejściem /.../ Gmach był piętrowy. Na parterze przy głównym wejściu znajdował się hall oraz kilka mniejszych lokali; największą część parteru zajmowała duża sala gimnastyczna za sceną. Po jednej stronie usytuowano pomieszczenia służące za szatnie dla ćwiczących. Na piętrze umieszczono bibliotekę i czytelnię, salę prób dla chóru oraz pomieszczenia administracyjne". Można by zaryzykować stwierdzenie, że umieszczenie w tym budynku naszej biblioteki było swoistym wpisaniem się w tradycję, ale bardziej prawdopodobna jest hipoteza wskazująca, że lokalizacja biblioteki pedagogicznej była raczej przypadkowa, spowodowana okolicznościami zewnętrznymi (przeniesienie MRN do nowo wybudowanego gmachu przy ul. Grunwaldzkiej).
- 4 „Odpowiadając na hasło Tysiąc szkół na tysiąclecie (akcja budowy szkół pod protektorem Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu) mieszkańcy Jaworzna i załogi robotnicze ofiarowali w latach 1959-1965 21202 tysięcy zł, za które wybudowano 3 nowe szkoły: na Borach, na Niedzieliskach i na Pańskiej Górze". Cyt. za : M.Fortuna: *Szkolnictwo, oświata i kultura*. W: Jaworzno. Zarys dziejów 1939-1990 . Praca zbiorowa pod red. J.Zawistowskiego. Kraków 1996, s. 204. Por. też: „Społeczeństwo Jaworzna w latach 1959-1965 zebrało ponad 8,5 mld zł na budowę szkół Tysiąclecia, dzięki czemu powstały szkoły-pomniki w dzielnicach Niedzieliska, Bory, Pańska Góra." Cyt. za: J.Zawistowski *Przemiany administracyjne, polityczne i społeczne 1945-1990*. W: Jaworzno. Zarys dziejów... op.cit., s.109.
- 5 Zamówienie do Wytwórni Szyldów Emaliowanych w Mysłowicach z 17.12.1970 na wykonanie szyldu z napisem „Pedagogiczna Biblioteka Miejska”. Wg rachunku wystawionego przez wytwórnię na kwotę 435 zł. wykonano szyld o wymiarach 700x400 mm „na blasze puldowanej, pokrytej emalią mineralną wypaloną w piecu muflowym”.
- 6 Z zapisu w Protokole z 1970 r. wynika, że do maja 1970 r. zostały opracowane wszystkie książki zakupione w 1969 r. (1161 woluminów), pozostały do opracowania książki zakupione w br. (260 pozycji): „Powodem powstania zaległości było przede wszystkim przenoszenie biblioteki do nowego lokalu oraz jej urządzenie, porządkowanie, a następnie choroba kierownika”.
- 7 Postulat taki zapisano w opracowaniu „*Działalność biblioteki pedagogicznej jako pomocnika w pracy nauczyciela*” (1971r.). Maszynopis niepubl.
- 8 Zob. E.Białkowska: *25 lat działalności bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. W: *Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Warszawa 1970, s.34: „Biblioteki pedagogiczne jako biblioteki specjalne zgromadziły dotąd zgodnie ze swoimi zadaniami 88% książek naukowych i popularnonaukowych z czego 41% stanowią publikacje z zakresu oświaty i wychowania, 47% z innych dziedzin wiedzy, 11,7% literatura piękna”.
- 9 Idea powstania tego katalogu została dokładnie opisana w Piśmie Kuratorium Szkolnego Okręgu Krakowskiego z 2.03.1965: „Istnieje konieczność wykorzystania dla nauczycieli studiujących również książek znajdujących się w bibliotekach szkolnych. Wszystkie szkoły powinny bezwzględnie przesłać do bpb odpisy kart katalogowych ze swoich zbiorów z działu 37 wg wzoru: kartka wielkości 1/8 papieru kancelaryjnego zawierająca nazwisko i imię autora, tytuł dzieła, rok wydania, numer inwentarzowy, a na odwrocie każdej kartki umieścić należy pieczęć szkoły”. Pismo to zostało skierowane do inspektorów szkolnych, a za ich pośrednictwem do szkół i bibliotek pedagogicznych. W dokumentacji biblioteki zachowała się tylko jedna odpowiedź - z SP nr 17. Katalog centralny zbiorów działów nauczycielskich bibliotek szkolnych przechodził zmienne koleje losu (zob. odsłona III).
- 10 Statut biblioteki pedagogicznej. Zarządzenie Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 21 maja 1969 r. w sprawie statutowych pedagogicznej biblioteki wojewódzkiej i pedagogicznej biblioteki powiatowej (miejskiej, dzielnicowej). Dz.Urz. Nr B-8, poz. 65, zał. 1 i 2 zmieniające Zarządzenie Ministerstwa Oświaty z dnia 21 maja 1951 r. w sprawie statutu pedagogicznej biblioteki wojewódzkiej. Zał. Dz. Urz. MOiW nr 10, poz.116.
- 11 M. Sieradzki: *Biblioteki pedagogiczne wobec nowych zadań*. W: *Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Warszawa 1972, s.36.
- 12 Punkt Konsultacyjny powołano w bibliotece 1967 r. w celu udzielania pomocy nauczycielom przygotowującym się do egzaminu kwalifikacyjnego (Spr. 1967).
- 13 W latach poprzednich, w analogicznym okresie (listopad – grudzień) w bibliotece zarejestrowano 26 nowych czytelników (1970 r.) i 18 osób (1971 r.). Dane te uzyskane z analizy sprawozdań miesięcznych mogą potwierdzać tezę, że zamknięcie biblioteki w takim szczególnym okresie wpływa na obniżenie poziomu czytelnictwa.
- 14 Dane wg Rocznika Statystycznego GUS.
- 15 Pismo z 21.09.1972: „W związku z zatrudnieniem nowego pracownika uległy zmianie dotychczasowe godziny otwarcia biblioteki: poniedziałek, wtorek, czwartek 8.00 – 16.00, środa, piątek 8.00 – 15.00”.
- 16 W ramach modernizacji koncepcji dydaktycznej LO wprowadzono do kl. IV z początkiem r. szk. 1971/1972 zajęcia fakultatywne,

których celem było wdrożenie młodzieży do aktywnego uczenia się, samokształcenia. W realizację tego zadania włączyły się również biblioteki pedagogiczne, udostępniając swój warsztat informacyjny i zbiory w ramach zajęć z przysposobienia bibliotecznego uczniów. Zob. K.Pielasińska: Udział bp w realizacji zajęć fakultatywnych. W: Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych. Warszawa 1970, s.19-23.

Zdjęcie nr 2. Szkoła Podstawowa nr 1, ul. Matejki 15 (stan obecny)

Zdjęcie nr 3. Gmach Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół", ul. Mickiewicza 2 (stan obecny). Po wojnie Siedziba, kolejno: Miejskiej Rady Narodowej, Miejskiej Biblioteki Publicznej, Miejskiego Domu Kultury, obecnie Miejskiego Centrum Kultury i Sportu.

Zdjęcie nr 4. Szkoła Podstawowa nr 5, ul. Puszkina 5 (stan obecny)

Zdjęcie nr 5. Budynek Szkoły Podstawowej nr 2 (do 1977 r.), ul. Mickiewicza 4 (stan obecny). Od 1999 r. siedziba Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej.

Zdjęcie nr 6. Przedszkole Miejskie nr 15, ul./Azot 16 (stan obecny)

Zdjęcie nr 7. Biblioteka Pedagogiczna przygotowuje się do piątej przeprowadzki (wrzesień 2007r.)

Odsłona III

czas akcji: 1973-1990

miejsce akcji: Szkoła Podstawowa nr 5, ul. Puszkina 5

W wyniku kolejnej przeprowadzki – trzeciej już w 16-letniej zaledwie historii – biblioteka została przeniesiona z centrum miasta na jego obrzeża, na Osiedle Stałe (4,2 km od centrum), do budynku SP nr 5 przy ul. Puszkina 5. Na potrzeby biblioteki przeznaczono sale lekcyjne o łącznej powierzchni około 99 m². Należy odnotować ten fakt jako duży sukces, bowiem powierzchnia placówki zwiększyła się o ponad 50%. Biblioteka Pedagogiczna funkcjonowała w gościnnych murach SP nr 5 w latach 1973-1990, tj. przez 17 lat, tutaj obchodziła pierwsze jubileusze: dwudziestolecie (1977 r.) i trzydziestolecie (1987 r.). Obie te rocznice zostały odnotowane w lokalnej prasie¹.

Niewątpliwie, najważniejszym wydarzeniem tego okresu, było przejście naszej biblioteki spod kurateli Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie, pod opiekę merytoryczną Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach i włączenie placówki (1975 r.) w zmodyfikowaną strukturę sieci bibliotek pedagogicznych województwa katowickiego. Zmiana ta wynikała z reformy podziału administracyjnego kraju² – Jaworzno zostało przeniesione do województwa katowickiego³. W 1976 r. Minister Oświaty utworzył resortową sieć bibliotek szkolnych i pedagogicznych⁴ oraz dokonał zmiany statutu i nazwy biblioteki, która od tej pory brzmi Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Katowicach – Filia Jaworzno.

Lokalizacja biblioteki na Osiedlu Stałym wydawała się początkowo bardzo korzystna: w budynku szkoły (wybudowanej w 1967 r.), w pobliżu przystanku autobusowego, przy głównej trasie przebiegającej przez miasto: „warunki komunikacyjne są dobre, autobusy MKS kursują na 22 liniach co 20 minut, autobusy PKS co 30 minut”⁵, „Lokalizacja Biblioteki pod względem dojazdu do niej czytelników nie jest zła” (*Prot.1978*). Jednak z upływem czasu i rozwoju terytorialnego Jaworzna⁶, dotarcie do biblioteki z wielu nowych szkół, powstających w dzielnicach, przyłączonych do miasta, stawało się coraz bardziej uciążliwe, ze względu na konieczność przesiadek: „Jaworzno zajmuje spory obszar i dojazd na Osiedle Stałe z odległych dzielnic to dla wielu prawdziwa wyprawa”⁷. Pojawiły się też głosy, że: „Należy przenieść bibliotekę do odpowiedniego samodzielnego pomieszczenia w centrum miasta”⁸.

Nowy lokal biblioteki składał się z trzech pomieszczeń, zlokalizowanych na parterze budynku szkoły. Największe pomieszczenie, liczące 50,56 m², zagospodarowano na magazyn książek – ustawiono tu 30 regałów i 5 szaf, przeznaczonych dla około 11000 woluminów. W drugim pomieszczeniu, o powierzchni 31,52 m², utworzono wypożyczalnię razem z czytelnią – pierwszy raz udało się wygospodarować miejsce na czytelnia. W tej sali umieszczono 5 regałów z księgozbiorem podręcznym (encyklopedie, słowniki – w sumie około 1800 woluminów) oraz 24 skrzynki katalogowe, zawierające katalog alfabetyczny, rzeczowy, przedmiotowy, centralny i czasopism. Trzecie, najmniejsze pomieszczenie – 16,99 m², pełniło początkowo funkcję punktu informacyjno-bibliograficznego, z upływem czasu (1983 r.) przeznaczono go na magazyn czasopism.

Z powodu braku środków finansowych nie można było w pełni urządzić czytelnia – brakowało stolików, krzeseł, regałów na czasopisma. Kierownik biblioteki, mgr U.Szuster, zwrócił się z prośbą do Prezydium MRN WOik o przydzielenie z nadwyżek budżetu sumy 15000 zł na urządzenie czytelnia, uzasadniając, że „czytelnia będzie służyć swą pomocą całemu środowisku”⁹. Kierownik wystąpił również z prośbą o zainstalowanie żaluzji, zabezpieczających okna biblioteki, zlokalizowanej na parterze, ze względu na konieczność ochrony mienia państwowego o wartości 450.000 złotych. Prośba ta miała niewątpliwie związek z incydentem z marca 1973 r., kiedy to uczniowie kl. IV włamali się do pomieszczeń biblioteki, dokonując zniszczenia sprzętu (szaf) i kradzieży książek. Rodzice uczniów zostali zobowiązani do zreperowania zniszczonych szaf lub zakupienia 6 nowych regałów, doprowadzenia księgozbioru do stanu używalności oraz zwrócenia wartości zniszczonych książek. W celu uniknięcia podobnych zdarzeń zainstalowano w drzwiach nowe zamki typu „Łucznik”, natomiast zabezpieczenie mienia biblioteki poprzez założenie krat w oknach wykonano dopiero w 1985 r.¹⁰

Szczegółowy, wręcz fotograficzny opis nowego lokalu biblioteki i jej wyposażenia, zawarty jest w „Sprawozdaniu z praktyki w Pedagogicznej Biblioteki Miejskiej” autorstwa B.Charezy, sporządzonym w 1974 r.: „Pomocą przy korzystaniu z katalogu rzeczowego jest plansza ilustrująca budowę systemu dziesiętnego. Czytelnia ozdobiona planszami z rysunkami i hasła „Od źródeł dydaktyki do współczesnej teorii nauczania” oraz „Książka najważniejszy czynnik kształtowania wartości kulturalnych”. Pod drugim hasłem znajduje się mata z nowościami wydawniczymi. Z uwagi na niezrealizowane zamówienie na stoliki świetlicowe w czytelnia znajdują się tylko dwa stoliki wypożyczone ze szkoły, a istnieją warunki na ulokowanie sześciu stolików. Czytelnia jest dobrze oświetlona i ozdobiona kwiatami”.

Pierwsze lata w nowej siedzibie upłynęły na kompletowaniu wyposażenia lokalu w niezbędne sprzęty: krzesła (26 sztuk – 1973 r.), stoliki (6 stolików świetlicowych - 1975 r.), regały (6 regałów –

1975 r., 15 regałów – 1976 r., 6 regałów – 1977 r.). Nie było to zadanie łatwe, nie tylko ze względu na możliwości finansowe, ale przede wszystkim z powodu niesolidnych wykonawców, przesuujących terminy realizacji przyjętych zamówień. Świadczy o tym, m.in., zachowana korespondencja pomiędzy kierownikiem biblioteki (M.Życińska), a wykonawcami stolików: skierowano *Pismo do Dyrekcji Zjednoczenia Przemysłu Meblarskiego w Poznaniu* z 28.03.1974 z prośbą o wykonanie na zlecenie stolików świetlicowych: „brak w nowym lokalu podstawowych mebli bibliotecznych: stoliki do czytelników, stoliczki pod katalogi /.../ Praca w tych warunkach jest wręcz niemożliwa”. Ponieważ adresat nie podjął się realizacji zamówienia, odnowiono kontakt z Centralą Zaopatrzenia Szkół w Krakowie, pierwotnym adresatem tego zamówienia. Korespondencja trwała ponad rok, zanim, po wielu pertraktacjach, udało się wreszcie sfinalizować zakup długo oczekiwanych stolików świetlicowych typu „Rusalka”¹¹. Zdobywanie innych mebli dla biblioteki (regały, skrzynki katalogowe, krzesła) przebiegało wg podobnego scenariusza i wymagało od kierownictwa szczególnej operatywności i wytrwałości.

Problemy, związane z uzupełnianiem umeblowania biblioteki, zostały dostrzeżone w trakcie wizytacji Pedagogicznej Biblioteki Miejskiej, przeprowadzonej w 1975 r. przez instruktora terenowego Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie mgr A.Majerską i skrupulatnie opisane w sprawozdaniu: „Pod względem powierzchni lokal jest wystarczający, natomiast trudności stwarza brak odpowiedniego wyposażenia. W małym magazynie czasopism brak jest regałów – jedyna szafa zajęta przez druki, a czasopisma układane są na krzesłach i podłodze. W 1973 r. zakupiono dla czytelników 26 krzesel, natomiast zamówione regały i stoliki nie zostały zrealizowane przez CEZAS do chwili obecnej /.../ Pomieszczenie przeznaczone na czytelników wymaga wyposażenia w sprzęt taki jak stoliki dla czytelników oraz stoliczki pod katalogi. Z uwagi na podniesienie stanu estetycznego lokalu PBM konieczne jest zakupienie zasłon, które spełniałyby również rolę chroniącą księgozbiór przed nadmierną ilością światła” (*Prot. 1975*).

Realizacja planu funkcjonalnego zagospodarowania przydzielonych bibliotece pomieszczeń – podział na magazyn, czytelników i wypożyczalnię – pozwoliła zlikwidować ciasnotę, towarzyszącą bibliotece w poprzednich lokalach. W niedługim czasie okazało się jednak, że na skutek dynamicznie wzrastającego księgozbioru (13382 woluminów w 1973 r.; 17948 woluminów w 1978 r. i aż 28776 woluminów w 1989 r.) oraz rozwoju czytelnictwa (387 zarejestrowanych czytelników w 1973 r.; 645 osób w 1978 r. i 817 – w 1989 r.) - pomieszczenia przestały spełniać przypisane im funkcje i należało podjąć starania „w kierunku uzyskania nowego lokalu lub przyznania bibliotece jeszcze jednej izby lekcyjnej” (*Prot. 1978 r.*).

W trosce o estetyczny wygląd bibliotecznych pomieszczeń podejmowano różne działania: malowanie 1979 r., remont i malowanie 1985 r., wymiana oświetlenia 1985 r., kwiaty, firany w oknach, elementy dekoracyjne (plansze ilustrujące etapy w historii wychowania, wystawki książek). Repertuar tych przedsięwzięć był niewątpliwie skromny, co wynikało, przede wszystkim, z ograniczeń finansowych.

Stopniowo postępujące zagęszczanie się przestrzeni użytkowej biblioteki, zniweczyło pierwotną koncepcję zagospodarowania lokalu i spowodowało postępujący dyskomfort warunków pracy, odczuwany zarówno przez pracujących tu bibliotekarzy, jak i czytelników, korzystających z usług biblioteki: „Biblioteka stała się właściwie zbiornicą książek. Kiedyś w mniejszym pomieszczeniu była niewielka ale przytulna czytelnia. Obecnie trzeba było postawić tam regały /.../ nie sposób zaprzeczyć, że brak tu odpowiednich warunków do pracy”¹².

Kierownik biblioteki (mgr M.Życińska) opisywał pogarszającą się sytuację lokalową w corocznych sprawozdaniach, przesyłanych do PBW oraz informował lokalne władze oświatowe o narastających problemach: „z uwagi na trudności lokalowe w naszym mieście nie przewiduje się zmiany lokalu w najbliższych latach” (1978 r.), „nawiązano rozmowy z Inspektorem WOIW¹³ oraz Komitetem Miejskim PZPR” (1983 r.), „nadal przy każdej okazji podkreślamy trudne warunki lokalowe, staramy się o zmianę lokalu, w tym celu prowadzone są częste rozmowy z władzami miasta” (1984 r.), „do chwili obecnej nie ma pozytywnych efektów zabiegów o lokal” (1985 r.), „z uwagi na nowe nabytki /.../ powierzchnia lokalowa a w szczególności miejsce pracy dla czytelników i bibliotekarzy uległo pomniejszeniu. Kierownictwo biblioteki poinformowało (pisemnie i ustnie) władze oświatowe o krytycznym stanie lokalowym, lecz nie uczyniono nic by ten stan zmienić, a nasze monity pozostały bez odpowiedzi” (1987 r.).

Personel biblioteki podejmował różne próby radzenia sobie z ciasnotą, utrudniającą normalną pracę: w 1982 r. spakowano w paczki część księgozbioru (książki niewykorzystywane przez czytelników) w celu uzyskania na regałach miejsca na nowe pozycje, w 1986 r. dokonano przesunięcia 57 regałów – dwie osoby K.Jaśko i M.Życińska w ciągu jednego miesiąca zmniejszyły odstęp między nimi do 50 cm - w ten sposób uzyskano przestrzeń na ustawienie 6 nowych regałów.

Notatki służbowe, sporządzane w trakcie wizytacji placówki przez wizytatorów z PBW Katowice, odzwierciedlają zaniepokojenie Dyrekcji PBW stanem faktycznym lokalu jaworznickiej filii: „Sytuacja lokalowa Biblioteki uległa dalszemu pogorszeniu. W chwili obecnej panuje tu ogromna ciasnota. Na powierzchni 99 m² zgromadzono ponad 27000 książek. Odstęp między regałami wynosi 45-50 cm i są niezgodne z przepisami bhp” (*Notatka służbowa z wizytacji, 1987*); „Sytuacja lokalowa biblioteki

stale się pogarsza. W celu wygospodarowania wolnych miejsc na półkach książki nie znajdujące czytelnika pakowane są w paczki, które gromadzone są w przejściach między regałami w wypożyczalni oraz w czytelnicy. Brak powierzchni użytkowej zaczyna być widoczny i w wypożyczalni, w której do tej pory organizowane były spotkania zespołów samokształceniowych oraz lekcje biblioteczne. W roku szkolnym 1989/90 Biblioteka będzie zmuszona zrezygnować z tej formy działalności" (*Notatka służbowa z wizytacji*, 1989).

Pod koniec lat 80-tych biblioteka znalazła się w krytycznej sytuacji, właściwie stawała się zbiornicą książek. W obliczu perspektywy: czy ograniczyć zakup nowości czy też przyjmować czytelników na progu magazynu zawałonego książkami, kierownik biblioteki monitorował nieustannie lokalne władze oświatowe, radnych, Zarząd ZNP, Komitet Zakładowy PZPR o wyznaczenie nowej lokalizacji dla biblioteki lub zwiększenie liczby pomieszczeń w obecnej siedzibie, mając nadzieję, że "sprawa ta zostanie pozytywnie załatwiona w najbliższym czasie" (*Spr. 1989, Pismo do UM 9.04.1987; Pismo do WOIW 5.08.1987; Pismo do KOiW 9.01.1990; Pismo do Dyrekcji PBW 22.01.1990*).

Do monitów kierownictwa o zmianę lokalizacji biblioteki przyłączyła się Dyrekcja SP nr 5, bowiem w związku z planowaną przebudową szatni i pomieszczeń dla ćwiczeń korekcyjnych, zamierzano odzyskać na potrzeby szkoły sale, zajmowane dotychczas przez bibliotekę. W wyniku rozmów, trwających kolejne pół roku (1989/90), kierownik M.Życińska wymogła na władzach oświatowych przydzielenie innego pomieszczenia dla naszej placówki. Decyzję o nowej lokalizacji długo odwlekano, co spowodowało poważne komplikacje oraz konieczność przeniesienia zbiorów i sprzętu bibliotecznego do wyznaczonych przez szkołę pomieszczeń zastępczych (np. gabinetu lekarskiego, pracowni wychowania technicznego, świetlicy szkolnej). Celem tych chaotycznych działań była ochrona majątku biblioteki przed działaniami ekipy remontowej, wkraczającej z całym "dobrodziejstwem" sprzętu i materiałów budowlanych do sal lekcyjnych, stanowiących pomieszczenia biblioteki. Należy nadmienić, że spiętrzenie tych działań, tj. przenoszenie biblioteki i prace remontowe, nastąpiło w okresie wakacji, co z powodu trwających urlopów bibliotekarzy stwarzało dodatkowe utrudnienia. Wskutek zwlekania WOIW z decyzją w sprawie lokalizacji biblioteki, pracownikom pozostało zbyt mało czasu na pakowanie zbiorów – książki, w ogromnej większości, były transportowane luzem, na fotelach i podłodze autobusu wynajętego od PKS-u14. Pracownicy wspominają do dziś te wydarzenia w kategoriach kataklizmu i tylko dzięki zaangażowaniu swoich rodzin do ciężkiej pracy oraz wyjątkowej pomocy ze strony Dyrektora SP nr 5 - w osobie mgr Aleksandra Brzezińskiego, który zorganizował grupę sportowców i oddelegował sprzątaczkę ze szkoły do pomocy w przeprowadzce bibliotek - udało się przetransportować cały majątek do nowego lokalu (sierpień 1990 r.) bez większych strat¹⁵.

W wyniku tych nieskoordynowanych i pośpiesznych działań powstała, w nowym lokalu (dotychczasowym magazynie materiałów biurowych i sprzętu szkolnego) przy ul. Mickiewicza 2, gigantyczna góra książek, a właściwie, trudne do wyobrażenia wysypisko, z którego wyłowienie poszczególnych tomów i rozłożenie ich na półki (w układzie numerycznym) zajęło bibliotekarzom - wspomaganym dzielnie przez pracowników obsługi oddelegowanych z SP nr 5 - aż trzy miesiące.

W takich to dramatycznych okolicznościach biblioteka powróciła do centrum miasta i wkroczyła w kolejny etap swoich dziejów.

K a d r a

Obsadę biblioteki w liczbie 1 i 1/2 etatu stanowiły w okresie styczeń-wrzesień 1973 r.: mgr U.Szuster i J.Bajtel. W październiku 1973 r. nastąpiły istotne zmiany kadrowe – stanowisko kierownika Filii, sprawowane przez mgr U.Szuster, powierzono M.Życińskiej, zatrudnionej w latach 1968-1973 jako bibliotekarz w SP nr 6.

Maria Życińska ukończyła Korespondencyjny Kurs Kształcenia Bibliotekarzy w Krakowie (1968 r.), a w chwili obejmowania stanowiska kierownika biblioteki pedagogicznej była słuchaczem Państwowego Zaocznego Studium Oświaty i Kultury Dorosłych (do 1975 r.). W początkowej fazie kierowania taką dużą placówką, pani Maria korzystała ze wsparcia i doświadczenia Janiny Bajtel (kierownika PBM w latach 1964-1970), która nadal pracowała w bibliotece, zatrudniona na 1/2 etatu (1971-1972), później na 10 godzin dydaktycznych (1973-1974). M.Życińska wysoko ceniła wkład pracy swoich poprzedników: "Ze szczególną sympatią wspomina zasługi pani Janiny Bajtel, która pierwsza uformowała tę placówkę w bibliotekę z prawdziwego zdarzenia"¹⁶. Pani Maria Życińska z wielkim zaangażowaniem kierowała biblioteką przez kolejne 23 lata (do 1996 r.), oddając tej pracy całe serce, energię, niezliczone godziny dodatkowej pracy, często kosztem osobistego czasu wolnego. Aby doskonalic swoje umiejętności zawodowe, podjęła studia z zakresu bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Śląskim - w 1981 r. otrzymała tytuł magistra bibliotekoznawstwa. W celu uzyskania dodatkowych kompetencji pedagogicznych, niezbędnych do wykonywania zawodu nauczyciela-bibliotekarza, ukończyła kurs pedagogiczny (1985 r. WOM w Katowicach).

Starania M.Życińskiej, służące podniesieniu rangi biblioteki w środowisku nauczycielskim, zostały dostrzeżone i docenione przez lokalne władze: w 1976 r. otrzymała dyplom za dobrą pracę dla miasta Jaworzna i została zaliczona w poczet "ludzi dobrej roboty", w 1978 r. uzyskała Kartę Osiągnięć

Nauczyciela za działalność biblioteczną na terenie miasta, liczne wyróżnienia i dyplomy od Urzędu Miasta, KM PZPR, w 1979 r. została uhonorowana Srebrną Odznaką za pracę w służbie biblioteczej: "Obywatelka Maria Życińska /.../ jako bibliotekarka jest doceniana w tamtejszym środowisku. Między innymi w październiku bieżącego roku (1978 r.) wręczono jej Kartę Osiągnięć Nauczyciela. Pochlebne opinie o pracy Biblioteki umieszczane są również w zeszycie uwag. Autorami ich są czytelnicy, nauczyciele oraz młodzież, która brała udział w lekcjach przeprowadzanych przez Obyw. Kierownik" (*Prot.1978*). Należy zaznaczyć, że praca, wykonana na rzecz biblioteki przez panią Marię Życińską, zyskała pozytywną ocenę i uznanie wizytatorów PBW w Katowicach, sprawujących nadzór merytoryczny nad filią. Dowodem tego jest adnotacja, umieszczona w kolejnych protokołach i notatkach służbowych z wizytacji, powtarzana w niezmienionej formule: "Na podstawie przeprowadzonej kontroli dokumentacji oraz biorąc pod uwagę wyniki pracy, należy stwierdzić, że Filia PBW w Jaworznie dobrze wypełnia statutowe zadania biblioteki pedagogicznej /.../ Pod względem merytorycznym nie stwierdza się żadnych niedociągnięć w prawidłowym funkcjonowaniu placówki". Zakres prac związanych z funkcjonowaniem biblioteki, obejmował także, poza typowymi pracami bibliotecznymi, działania związane z planowaniem i realizacją budżetu placówki. Również w tym obszarze praca Marii Życińskiej nie budziła żadnych zastrzeżeń organów, kontrolujących jej przebieg i rezultaty: "Kierownictwo Filii dobrze wywiązuje się z prac związanych z funkcjonowaniem biblioteki, terminowo sporządza sprawozdania, prawidłowo prowadzi kartotekę budżetową" (*Prot. z wizytacji 13-15.12.1978*)¹⁷, "Kontrola budżetowa prowadzona jest właściwie, a realizacja budżetu prawidłowa" (*Prot.1987*).

Lata 1974-1985 to okres wyjątkowej fluktuacji kadr, największej w historii biblioteki. W siedzibie Biblioteki Pedagogicznej na Osiedlu Stałym pracowało wielu początkujących bibliotekarzy. Pod troskliwym, a zarazem wymagającym okiem pani Marii Życińskiej, zdobywali oni szlify bibliotekarskie i zawodowe doświadczenie: przychodzili, zatrudniali się na krótszą lub dłuższą chwilę, po czym odchodzili, najczęściej do szkół, spełniając się zawodowo jako nauczyciele.

Przedstawiam ówczesny „poczet bibliotekarzy” w kolejności chronologicznej:¹⁸

- mgr Elżbieta Sucheta: absolwentka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, zatrudniona na 1/2 etatu w latach 1974-1976,
- mgr Alicja Kilian: absolwentka Uniwersytetu Wrocławskiego (1968 r.) oraz Studium Pedagogicznego w Katowicach (1990 r.), pracowała na stanowisku nauczyciela-bibliotekarza w latach 1976-2002,
- mgr Ewa Zięba: ukończyła filologię polską na WSP, zatrudniona na 1/2 etatu w 1979 r.,
- Maria Mucha: absolwentka Liceum Bibliotekarskiego w Krakowie, pracowała jako bibliotekarz w bibliotece pedagogicznej w 1980 r.,
- mgr Małgorzata Smycz: studiowała filologię słowiańską na Uniwersytecie Jagiellońskim, pracowała w naszej bibliotece na 1/2 etatu w 1982 r.,
- Irena Jakubowska zatrudniona w okresie 1982/1983,
- mgr Marta Fidyk: absolwentka bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na Uniwersytecie Jagiellońskim (1979 r.) zatrudniona od 1983 r. na stanowisku nauczyciela-bibliotekarza, ukończyła Studium Pedagogiczne w Katowicach (1985 r.), studia podyplomowe w Studium Wiedzy o Regionie przy Instytucie Socjologii UŚ (1999 r.),
- Krystyna Jaśko: emerytka, pracowała w bibliotece na 1/2 etatu w latach 1985-1989, w latach 1989-1991 zatrudniona na 10 godzin dydaktycznych tygodniowo.

Po wygaśnięciu umowy z J.Bajtlem (1974 r.), kierownik Filii M.Życińska, zwrócił się z prośbą do Dyrekcji PBW (jeszcze w Krakowie) o zatrudnienie nowej osoby, słusznie uważając, że "Praca w PBM przy jednoetatowej obsadzie i księgozbiorze liczącym 13700 woluminów jest wręcz niemożliwa" (*Pismo do PBW z 30.05.1974*). Pogląd ten uzyskał akceptację Dyrekcji PBW dopiero po wizytacji w 1975 r., kiedy to instruktor terenowy mgr A.Majerska potwierdziła, że "ze względu na duży księgozbiór (14346 woluminów według stanu na I kwartał 1975 r.), dużą i ciągle wzrastającą ilość czytelników – 419 w tym 254 nauczycieli a także konieczność uporządkowania księgozbioru i katalogów /.../ konieczne jest przyznanie bibliotece jeszcze przynajmniej 1/2 etatu" (*Prot. 1975*). Pomimo tego zalecenia, zatrudniona na miejsce J.Bajtla – E.Sucheta pracowała na 1/2 etatu, bowiem „planowane na rok szkolny 1975/76 zatrudnienie nie zostało zatwierdzone” (*Spr.1975*). W wyniku pertraktacji, prowadzonych z MZEAS-em, przyznano placówce drugi pełny etat dopiero od września 1977 r. Przydzielono go mgr A.Kilian, zatrudnionej od 1.09.1976 (początkowo na 1/2 etatu) na miejscu E.Suchety.

Wkrótce okazało się, że dwa pełne etaty stanowią niewystarczającą obsadę dla rozrastającej się dynamicznie biblioteki: "biorąc pod uwagę wielkość księgozbioru (18600 woluminów) i ilość czytelników (631) postuluje się przyznanie dodatkowych godzin w niepełnym wymiarze celem zabezpieczenia prawidłowej działalności filii" (*Prot.1978*). W ramach tych godzin zatrudniono kolejno: mgr E.Ziębę (1979 r.), M.Muchę (1980 r.), mgr M.Smycz (1981 r.): "Ten trudny dla placówki stan kadr miał ogromny wpływ na wyniki pracy – ujemny, co wykazują dane liczbowe /.../ zostały też zmienione godziny pracy placówki co ujemnie odbiło się na stanie czytelników" (*Spr.1982*).

Z tego krótkiego przeglądu kadr, wynika, że na przełomie lat 70-tych i 80-tych wystąpiła bardzo niekorzystna dla funkcjonowania biblioteki rotacja pracowników. Zdaniem kierownika Filii „ciągle wdrażanie nowych pracowników obniża poziom pracy i ujemnie wpływa na jej efekty” (*Spr.1981*).

Przedłużająca się, wyżej opisana niekorzystna sytuacja, spowodowała, że przez pewien czas (ponad cztery miesiące w 1982 r.), kierowniczka M.Życińska prowadziła bibliotekę sama, co stwarzało "niemałe problemy biorąc pod uwagę wielkość księgozbioru i stan czytelnictwa" (*Not. służbowa z wizytacji 1983*). Należy pamiętać, że pomimo niestabilnej sytuacji kadrowej i pogarszających się warunków lokalowych, dzięki ofiarności i poświęceniu pani Życińskiej ("kierownik wykonuje bardzo wiele prac społecznie w domu z uwagi na brak trzeciego pracownika" *Spr. 1984*) udało się przetrwać te trudne chwile, a nawet uzyskać pozytywną opinię: "Na podstawie przeprowadzonej inspekcji stwierdza się, że kierownictwo i pracownicy biblioteki wykazują duże zaangażowanie w zakresie doskonalenia działalności placówki. Starannie prowadzona dokumentacja oraz ład panujący w pomieszczeniach wskazuje na troskę pracowników o stworzenie właściwych warunków korzystania z biblioteki" (*Prot. 1982*).

Ustabilizowanie zatrudnienia nastąpiło po 1984 r., kiedy to bibliotece przyznano trzeci pełny etat (wrzesień 1984 r.), w 1985 r. – uwzględniając rosnące potrzeby placówki - przydzielono jeszcze dodatkowo 10 godzin, tzw. dydaktycznych. Pracę w bibliotece podjęła mgr M.Fidyk (1983 r.) razem z mgr A.Kilian i K.Jaśko (od 1985 r. zatrudniona na 10 godzin tygodniowo). Skompletowany w ten sposób zespół pod przewodnictwem mgr M.Życińskiej "opanował" bibliotekę na kolejne 10-lecie¹⁹.

Praca w wyżej przedstawionym składzie (A.Kilian, M.Fidyk, K.Jaśko, M.Życińska) bywa wspominana po latach – na spotkaniach byłych pracowników – jako okres szczególnie wyteżonej działalności bibliotecznej, ale równocześnie sympatycznej atmosfery, a nawiązane wówczas kontakty towarzyskie przetrwały do dziś. Mimo naprawdę trudnych warunków lokalowych (ciasnota, brak odpowiedniego wyposażenia, oświetlenia, beznadziejne warunki sanitarne) i braku zainteresowania stanem placówki ze strony władz oświatowych, systematycznie wzrastała jej ranga wśród społeczności nauczycielskiej, a bibliotekarze wypełniali swe zadania w ramach służby bibliotecznej na całkiem przyzwoitym poziomie.

Na podstawie zachowanych dokumentów, można odtworzyć ocenę biblioteki i jej pracowników, wyrażoną przez przełożonych i czytelników:

- "Ogólnie można powiedzieć, że PBM dąży wytrwale i systematycznie do realizacji celu by "książka stała się narzędziem codziennej pracy nauczyciela, stanowiła nieodzowną część jego szkolnego warsztatu" (*B.Charęza: „Sprawozdanie z praktyki”, 1974*);
- "Wyrazem oceny pracy bibliotekarzy PBM są wypowiedzi samych czytelników w zeszycie życzeń i wniosków, z wdzięcznością dziękują oni za otrzymaną pomoc, życzliwość i zrozumienie ich potrzeb /.../ Dyrekcja PBM w Krakowie w pełni docenia duży wysiłek pracowników PBM mający na celu stworzenie z biblioteki odpowiedniego warsztatu pracy nauczyciela" (*Prot. 1975*);
- "Na podstawie przeprowadzonej kontroli oraz analizy wyników pracy stwierdza się, że filia PBW w Jaworznie dobrze wypełnia statutowe zadania biblioteki pedagogicznej" (*Prot. 1983*);
- "Bibliotekarze wszystkim swoim czytelnikom służą fachową pomocą. Potrafią doradzić każdemu odpowiednią książkę, artykuł w czasopiśmie. Na życzenie sporządzają potrzebne zestawienia bibliograficzne, oferują wykazy nabytków. Starają się, aby każdy wyszedł stąd zadowolony" (*M.Łukomski: „Kto książki czyta...”, 1987*).

Rzetelnym udokumentowaniem pracy bibliotecznej są – poza przytoczonymi powyżej opiniami – coroczne sprawozdania statystyczne, w których trud i zmagania bibliotekarzy, ujęte w postaci liczb w różnych konfiguracjach, odzwierciedlają zakres i rozmiar pracy, nie tylko w przebiegu typowych procesów bibliotecznych (gromadzenie, opracowanie, udostępnianie), ale również w zakresie planowania, kierowania, polityki finansowej (kierownictwo), a także licznych czynności zupełnie nie bibliotecznych - wyposażenie lokalu, sprawy remontowe czy wreszcie nieprzewidziane, nieplanowe, wykraczające poza zakres obowiązków zmagania, związane z przeprowadzką zbiorów i sprzętu.

G r o m a d z e n i e

Na przełomie lat 70-tych i 80-tych nastąpiły w dziedzinie gromadzenia poważne przemiany: w odróżnieniu od poprzedniego okresu, który charakteryzował się ścisłym realizowaniem ogólnych wytycznych, zaczęto stopniowo udzielać bibliotekarzom samodzielności w podejmowaniu decyzji o doborze nowości do swoich placówek. Zjawisko to można określić mianem "swobody kontrolowanej".

Z analizy danych zawartych w sprawozdaniach statystycznych za okres 1973-1990 wynika, że księgozbiór biblioteki powiększył się o 54%: od 13383 woluminów (1973 r.) do 29173 (1990 r.), średnia roczna wielkość zakupów wynosiła 790 woluminów. Szczególnie dynamiczny przyrost księgozbioru wystąpił w latach 1975-1983, kiedy bibliotece przybywało corocznie ponad 1000 woluminów. Sytuacja taka nie powtórzyła się już więcej w 50-letniej historii biblioteki.

Zasadniczą formą gromadzenia był w tym okresie zakup, dokonywany w oparciu o informacje zawarte w "Zapowiedziach Wydawniczych" i "Bibliografii Zbiorczej Instytutu Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych". Przy kompletowaniu zbiorów na potrzeby nauczycieli studiujących, korzystano również ze wskazówek, zawartych w "Zestawie podręcznych lektur dla nauczycieli", zatwierdzonym przez Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki (1977 r.). Początkowo zakup nowości realizowano za pośrednictwem DK "Księgarnia Wysyłkowa" w Nowej Hucie (kontynuacja współpracy z

lat poprzednich, do 1975 r.). Stopniowo zasięg terytorialny poszerzył się o księgarnie w Katowicach, Mysłowicach, Warszawie (Księgarnia "Oświata", ORWN PAN).

Należy pamiętać, że na kształt księgozbioru – jego strukturę jakościową i ilościową, określoną przez ilość egzemplarzy tego samego tytułu, duży wpływ mają czynniki zewnętrzne, niezależne od biblioteki. Lata 80-te to niestabilny okres w handlu książkami, kiedy to popyt na książki znacznie przewyższał ich podaż, a biblioteki musiały wręcz walczyć z księgarzami o uzyskanie i utrzymanie preferencji zakupów. Problemy te nie ominęły naszej placówki: "Realizacja budżetu 1981/82 w zakresie zakupu książek jest utrudniona ze względu na trudności rynkowe" (*Prot.1982*), "Zakup nowości jest coraz bardziej utrudniony, a przyczyn należy szukać w prywatyzacji wszystkich księgarni w Jaworznie, wielu w Katowicach, bardzo dużych kosztach przesylek z DK w Warszawie, trudnościach w uzyskaniu książek o małych nakładach z księgarni wysyłkowych – księgarnie nie są zainteresowane rezerwowaniem książek dla bibliotek pedagogicznych (w naszym przypadku – główne utrudnienie to planowana przeprowadzka placówki i jej zamknięcie) mając na uwadze mały zysk" (*Prot.1990*). Piętrzących się trudności, związanych z realizacją zakupów, nie rozwiązało *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania* z dnia 2 sierpnia 1984 r. w sprawie zakupu przez biblioteki szkolne i pedagogiczne materiałów bibliotecznych, znajdujących się poza państwową siecią księgarską²⁰. Gromadzenie zbiorów w wyżej opisanych warunkach w sposób przemysłany, planowy i systematyczny, nie należało do zadań łatwych, biorąc pod uwagę oczekiwania potencjalnych użytkowników, tj. systematycznie powiększającą się kadrę oświatową.

Analiza zawartości księgozbioru (m.in. na podstawie zapisów w księgach inwentarzowych), potwierdza tezę o stopniowym wdrażaniu świadomej i celowej polityki gromadzenia, opartej na następujących zasadach:

- zachowanie specjalizacji zbiorów, wynikającej z profilu biblioteki;
- dobór publikacji pod względem jakości i ilości uwzględniający dezyderaty czytelników, zwłaszcza nauczycieli studiujących;
- systematyczne uaktualnianie księgozbioru podręcznego poprzez zakup najnowszych wydawnictw informacyjnych z różnych dziedzin nauki;
- utrzymanie ciągłości prenumeraty czasopism oraz poszerzenie ich oferty o nowe tytuły;
- znaczne ograniczenie napływu darów;
- wykorzystanie selekcji jako instrumentu aktualizacji zbiorów (przez eliminację pozycji zbędnych, nieaktualnych).

Kierunki polityki gromadzenia, zróżnicowane w poszczególnych latach, odnotowane w sprawozdaniach opisowych, wynikały oczywiście z ogólnych wytycznych wskázówek MOiW, ale jednocześnie uwzględniały indywidualne potrzeby miejscowego środowiska oświatowego: "Zakupów dokonuje się zgodnie ze wskázaniami powizytacyjnymi, w oparciu o "Zapowiedzi Wydawnicze" i dezyderaty nauczycieli" (*Spr.1976*), "gromadzimy zestawy podręczników-lektur dla nauczycieli studiujących zaocznie" (*Spr.1977*), "zasoby biblioteki zostały wzbogacone o dużą ilość pozycji metodycznych niezbędnych do nauczania w 10-letniej szkole średniej /.../ zwrócono też uwagę na gromadzenie literatury związanej z komputeryzacją bibliotek" (*Spr.1978*), "nastąpiło wzbogacenie zbiorów niezbędnych do realizacji pracy dydaktyczno-wychowawczej z dziećmi 6-letnimi w ramach upowszechniania wychowania przedszkolnego oraz zakup materiałów repertuarowych koniecznych przy organizowaniu akademii, apeli i innych form ceremoniału szkolnego" (*Spr.1979*), "zakupiono literaturę metodyczną do wszystkich przedmiotów nauczania, jak również taką, która powinna stanowić pomoc przy realizacji jednolitego systemu wychowawczego /.../. Biblioteka wzbogaciła swe zbiory nie tylko w literaturę pedagogiczną, ale również w najcenniejsze pozycje z różnych dziedzin wiedzy" (*Spr.1981*), „wzbogacono zasoby biblioteki o pozycje z różnych dziedzin wiedzy mając na uwadze indywidualne potrzeby i zainteresowania pozazawodowe czytelników nauczycieli /.../ oraz o materiały niezbędne do realizacji zreformowanego programu nauczania w klasach młodszych ze szczególnym uwzględnieniem pracy korekcyjno-wychowawczej" (*Spr.1982*), "Biblioteka kompletowała wydawnictwa zwarte i ciągle z pedagogiki, psychologii i socjologii, bibliotekarstwa i inną literaturę naukową wzbogacającą merytorycznie i ideowo warsztat pracy nauczyciela /.../ w gromadzeniu zwracano uwagę na wytyczne zawarte w broszurce *Główne kierunki i zadania w pracy wychowawczej z młodzieżą*" (*Spr.1983*), "starano się zagwarantować ustawiczny dopływ literatury specjalistycznej (pedagogika, psychologia) i innej naukowej użytecznej w praktyce pedagogicznej, przy uzupełnianiu zbiorów zwracano uwagę na ich różnorodność" (*Spr.1984*), "przy zakupach zwracano uwagę na zainteresowania indywidualne czytelników korzystających z naszych usług" (*Spr.1985*), "uzupełniano zbiory w literaturę dotyczącą nowatorstwa pedagogicznego z myślą o nauczycielach twórczych" (*Spr.1986*), "dokonywano zakupów książek zgodnie z potrzebami szkół i placówek oświatowych z uwagi na program nauczania i wychowania" (*Spr.1989*).

Na podstawie zaprezentowanych powyżej kierunków gromadzenia, można zaobserwować charakterystyczną dla tego okresu tendencję do uniwersalizacji zbiorów, zarysowaną już w 1981 r. i ostrożnie, ale konsekwentnie kontynuowaną w latach następnych, mającą na celu zaspokojenie różnych, nie tylko zawodowych potrzeb czytelników-nauczycieli: "Mając na uwadze pedagogizację

pracowników oświaty, wzbogacono zasoby biblioteki nie tylko o literaturę pedagogiczną, ale również inne cenne pozycje, które wzbogacają nie tylko wiedzę ale również osobowość i intelekt" (*Spr.1982*).

Uwzględniając zróżnicowane zainteresowania nauczycieli, nie zapomniano o podstawowym założeniu – uczynienia z biblioteki pedagogicznej aktualnego warsztatu pracy nauczycieli na różnym etapie ich drogi zawodowej (nauczyciel początkujący, doksztalający się, doświadczony praktyk, twórczy innowator) w poszczególnych typach szkół i placówek oświatowych.

W ramach polityki gromadzenia uzupełniano księgozbiór biblioteki w literaturę o tematyce wiodącej w danym roku: np. preorientacja zawodowa (1982 r.), wychowanie pozalekcyjne i pozaszkolne (1984 r.), ochrona środowiska naturalnego (1987 r.), wychowanie młodzieży do uczestnictwa w kulturze (1988 r.), etyka zawodu nauczyciela (1989 r.). Realizacja tych priorytetów była szczegółowo kontrolowana i oceniana przez pracowników Wydziału Opieki nad Filiami PBW w trakcie corocznych wizytacji problemowych: "dobór książek zgodny z wytycznymi zawartymi w statucie PBP" (*Prot.1975*), "w zakresie gromadzenia zbiorów stwierdzono celowe i rytmiczne zakupywanie nowości /.../ nie budzi zastrzeżeń prenumerata czasopism" (*Prot.1978*), "systematycznie nabywane są publikacje i opracowania metodyczne dotyczące wyboru zawodu i zdobywania kwalifikacji zawodowych" (*Prot.1982*), "zakupy nowości są realizowane zgodnie z planem i merytorycznie bez zastrzeżeń" (*Prot.1985*), "w zakresie gromadzenia zbiorów stwierdzono, że kierownik nabywa książki zgodnie z profilem biblioteki oraz w miarę ukazywania się na rynku księgarskim" (*Prot.1986*), "zakupy dokonywane są systematycznie" (*Prot.1990*).

W zacytowanych fragmentach protokołów wyraźnie zarysowane jest dążenie do stopniowego udzielania kierownikowi Filii swobody i samodzielności w decydowaniu o zasobach biblioteki, oczywiście w granicach wyznaczonych możliwościami finansowymi organu prowadzącego.

W odróżnieniu od uzupełniania zbiorów, które to zadanie można było realizować w miarę samodzielnie, selekcja była prowadzona przez lata zgodnie z wytycznymi centralnymi, na podstawie zarządzeń Ministra Kultury i Sztuki, które ustalały podstawowe zasady działalności selekcyjnej²¹. Stosowana powszechnie przez bibliotekarzy praktyka polegała na unikaniu selekcji: asekurując się przed ewentualną odpowiedzialnością, usuwano zbędne książki z półek, pakowano w paczki, a te upychano w najmniej odpowiednich miejscach, np. w przejściach między regałami, co niezmiennie utrudniało poruszanie się po bibliotece. Realizowanie dość pokaźnych zakupów, w określonych warunkach lokalowych, wymusiło na bibliotekarzach konieczność przeprowadzenia selekcji. Dzięki wydawanym (od 1967 r.) przez Ministerstwo Kultury i Sztuki wykazom literatury nieaktualnej, bibliotekarze mogli wreszcie oczyścić księgozbiór biblioteki z nieprzydatnych, niepotrzebnych książek i bez ryzyka przekazać je na makulaturę.

Na podstawie rejestru ubytków oraz protokołów selekcji, można stwierdzić, że rozmiary selekcji, przeprowadzonej w latach 1975-1990, były bardzo skromne. Obrazuje to następujące zestawienie: przybyło 15971 woluminów, ubyło 1576 woluminów, zatem stosunek przyrostów do ubytków wynosił 9,9%. Należy pamiętać, że liczba wykreślonych z inwentarza ubytków obejmuje, oprócz tzw. selekcji właściwej, także książki, skreślone z inwentarza z innych przyczyn. W omawianym przedziale czasu 21% stanowią książki zagubione przez czytelników, 0,9% to ubytki z tytułu nieodnalezienia, tzw. braki bezwzględne, stwierdzone w wyniku skontrum. Właściwa selekcja obejmuje zatem 78,1% ubytków i składają się na nią ubytki z powodu zniszczenia, zacytowania – 49,7% i książki zdezaktualizowane 28,4% (tzw. selekcja merytoryczna). Tak niski procent eliminacji zbędnych materiałów bibliotecznych wskazuje jednoznacznie, że do problemu usuwania książek z biblioteki podchodzono z rezerwą i ostrożnością.

Dużym ułatwieniem w rozwiązywaniu problemu usuwania nieprzydatnych materiałów bibliotecznych, okazało się uruchomienie przez PBW w 1984 r. Biblioteki Składowej, spełniającej rolę zaplecza magazynowego dla bibliotek pedagogicznych województwa katowickiego²². Filia PBW z Jaworzna przekazała do Biblioteki Składowej 9 paczek książek zawierających, przede wszystkim, literaturę metodyczną, nieaktualną ze względu na zachodzące w oświacie zmiany (wprowadzenie reformy oświatowej).

W strukturze księgozbioru biblioteki można wyodrębnić – podobnie jak w minionych latach – dwie zasadnicze kategorie zbiorów: wydawnictwa zwarte (książki) i wydawnictwa ciągłe (czasopisma). Należy zwrócić uwagę na znaczący wzrost ilościowy i poszerzony zakres tematyczny czasopism prenumerowanych przez bibliotekę: w 1973 r. było to 184 woluminy i 68 tytułów w tym 52 metodyczne, w 1990 r. – 1266 woluminów dla 78 tytułów. Czasopisma, uznawane za źródło bieżących, najbardziej aktualnych informacji, zostały niejako wypromowane dzięki tworzonej kartotece zagadnieniowej i stały się przedmiotem szczególnego zainteresowania czytelników. W 1983 r. utworzono czytelną czasopism: w oddzielnym pomieszczeniu, wyposażoną w jednolite regały metalowe, na których eksponowano oprawione roczniki, ułożone formatami, alfabetycznie wg tytułów, chronologicznie w obrębie jednego tytułu. W latach 1975-1985 systematycznie przydzielano fundusze z budżetu biblioteki na oprawę 798 roczników czasopism, dzięki czemu do dziś zasób czasopism zachował się w bardzo dobrym stanie.

Ograniczenie kategorii zbiorów do książek i czasopism i zupełny brak materiałów audiowizualnych (gromadzonych już przez inne biblioteki) wynikało, przede wszystkim, z warunków

lokalowych i ujemnie odbiło się na wizerunku biblioteki jako nowoczesnej, modernizującej swój warsztat placówki: "ze względu na niewystarczające warunki lokalowe nie gromadzi się zbiorów audiowizualnych" (*Prot.1978*), "nie gromadzi się sprzętu audiowizualnego ze względu na brak odpowiednich pomieszczeń" (*Prot.1983*), "o takich fanaberiach jak czytnik do mikrofilmów, kserokopiarka czy sprzęt audiowizualny nie ma co marzyć. Gdyby nawet znalazły się fundusze, to i tak tych wszystkich cudów nie byłoby gdzie postawić"²³. Zaniedbania w tej dziedzinie, powstałe u progu lat 80-tych, bynajmniej nie z winy kierownictwa, a z przyczyn obiektywnych, biblioteka nadrobiła z dużym opóźnieniem, dopiero na progu XXI w.

W wyniku zmiany druku rocznego Sprawozdania Statystycznego GUS²⁴ z formularza zniknęła rubryka, uwzględniająca profil nabytków w roku sprawozdawczym. Dane dotyczące zakresu tematycznego, tj. podziału na literaturę pedagogiczną, psychologiczno-socjologiczną, społeczno-polityczną i literaturę piękną, podawane w poprzednich sprawozdaniach, zostały od 1978 r. usunięte z formularza, co utrudniało, a wręcz uniemożliwiało określenie wielkości nabytków w ramach poszczególnych grup tematycznych.

O przydatności ówczesnych zbiorów w stosunku do potrzeb czytelników, czyli o użyteczności biblioteki, mogą świadczyć przytoczone poniżej opinie, zebrane na podstawie dokumentacji, zgromadzonej w różnych latach analizowanego okresu:

- 1) "Z pewnym zdziwieniem lecz i dużą satysfakcją znajduję w robotniczym Jaworznie bogaty i cenny księgozbiór obejmujący różnorodne dziedziny wiedzy. Szczególnie fachowy dobór pozycji z zakresu myśli filozoficzno-społecznej" - wypowiedź czytelnika, zapisana w zeszycie życzeń i wniosków (1974 r.);
- 2) „Księgozbiór znajdujący się w bibliotece stanowi ogromną pomoc dla nauczycieli, pracowników nadzoru pedagogicznego, pracowników kulturalno-oświatowych, uczniów i studentów. Biblioteka może poszczycić się tym, że dzięki swej działalności przyczyniła się do zdobycia przez uczniów w kilku przypadkach czołowych miejsc na olimpiadach wojewódzkich. Należy zaznaczyć, że przede wszystkim służy pomocą dydaktyczną nauczycielom uczącym się, zdobywającym wykształcenie co w okresie zwiększonych wymagań ma ogromne znaczenie" - obserwacje zapisane przez B.Charezę w trakcie odbywania praktyki zawodowej w bibliotece (1974 r.);
- 3) "Księgozbiór Biblioteki jest bogaty, liczy bowiem ponad siedemnaście tysięcy woluminów oraz kilkadziesiąt tytułów czasopism. W 80% jest to literatura o profilu naukowym, co jest cenne szczególnie dla wszystkich, którzy przygotowują się do pracy pedagogicznej, studiując na różnych wydziałach i kierunkach wyższych uczelni, bądź dla nauczycieli, którzy pragną pogłębić swoją wiedzę" - ocena dziennikarki E.Tarkoty, po wizycie w bibliotece z okazji 20-lecia placówki (1977 r.);
- 4) "Kierownik biblioteki oraz personel troszczy się o poszerzanie zbiorów o wartościową literaturę społeczno-polityczną i popularnonaukową oraz o pozycje niezbędne do kształcenia nauczycieli i doskonalenia metod pracy" - ocena wizytatora WOIW przeprowadzającego inspekcję biblioteki (1982 r.);
- 5) "Na niecałych stu metrach kwadratowych zgromadzono blisko 27000 woluminów /.../ Są to książki niezwykle cenne, głównie z dziedziny pedagogiki i psychologii. Taki jest główny profil biblioteki. Są jednak publikacje z innych dziedzin wiedzy, a także podręczniki, skrypty, lektury. Słowem warsztat pracy dla nauczyciela, który znajdzie tu zarówno nowości jak i prace o walorach historycznych. Mało kto wie, że ta niepozorna, mieszcząca się w dwóch salach biblioteka jest jedną z najlepszych tego typu placówek w województwie. Pod względem księgozbioru zajmuje 6 miejsce (na 22 filie)" - spostrzeżenia dziennikarza M.Łukomskiego, poparte fachową oceną praktyka, zatrudnionego na stanowisku wicedyrektora PBW (1987 r.).

W latach 1974-1990, w obszarze działalności bibliotecznej, dotyczącej gromadzenia zbiorów, można wyodrębnić następujące cechy:

- dynamiczny przyrost zbiorów, przy czym należy pamiętać o czynniku ilościowym, wynikającym z nabywania wielu egzemplarzy tego samego tytułu - ze względu na oczekiwania kierowane pod adresem biblioteki przez powiększającą się z roku na rok kadrę nauczycieli;
- stopniowe wprowadzanie elementów świadomej i celowej polityki gromadzenia przez ograniczenie napływu przypadkowych darów, uwzględnianie konkretnych postulatów czytelników (zwłaszcza dezyderatów nauczycieli studiujących), aktualizację zbiorów drogą eliminacji materiałów zbędnych;
- poszerzanie zakresu gromadzonych zbiorów o literaturę naukową z innych - poza pedagogiką, psychologią i socjologią - dziedzin wiedzy.

Wymienione elementy wpłynęły na zróżnicowanie księgozbioru i zainicjowały proces stopniowej modyfikacji dotychczasowej struktury zbiorów biblioteki - od ścisłej specjalizacji w kierunku uniwersalizacji zbiorów, na co niewątpliwie miały wpływ postulaty czytelników²⁵.

Dynamiczny przyrost materiałów bibliotecznych – zarówno zbiorów zwartych jak i wydawnictw ciągłych – automatycznie spowodował powiększenie zasobu informacji do opracowania. Prowadzenie katalogów jest działalnością stricte informacyjną. Od jakości katalogów, zwłaszcza rzeczowego, zależy bezpośrednio sprawność informacyjna biblioteki, a co za tym idzie, wykorzystanie księgozbioru. W omawianym okresie (1973-1990) przybyło w bibliotece łącznie ponad 36000 kart do wszystkich typów katalogu: alfabetycznego, rzeczowego, czasopism, katalogu centralnego działów nauczycielskich bibliotek szkolnych. Fizycznym, namacalnym dowodem powiększenia się warsztatu informacyjnego biblioteki może być ilość skrzynek katalogowych: pod koniec 1972 r. biblioteka posiadała "katalog alfabetyczny autorski (30 szufladek), katalog rzeczowy według UKD (35 szufladek), katalog czasopism, katalog centralny" (*Pismo z 10.11.1972*); natomiast na koniec 1990 r. w bibliotece znajdowało się 30 skrzynek dla katalogu alfabetycznego, 60 skrzynek dla katalogu rzeczowego, 112 skrzynek zajmowała kartoteka zagadnieniowa.

Katalogi - alfabetyczny i rzeczowy - poddano systematycznej modyfikacji i uzupełnieniom, gdyż ich stan budził, od wielu lat, istotne zastrzeżenia: "Katalog alfabetyczny prowadzony jest na bieżąco, ale sporządzano tylko karty główne – konieczne jest uzupełnienie katalogu odsyłaczami (od podwójnego nazwiska autora, od drugiego i trzeciego autora, od redaktora). Również katalog rzeczowy wymaga uporządkowania /.../ Katalogi wykazują dużo braków i wymagają od pracowników dużego wkładu pracy. Zaznaczyć należy, że braki te nie powstały z winy obecnych pracowników, lecz istniały już z chwilą objęcia biblioteki przez obecnego Dyrektora. Katalogi były niekompletne /.../ Sytuacja ta bardzo utrudnia pracę bibliotekarzy, ale stopniowo usterki te są poprawiane a braki uzupełniane" (*Prot.1975*).

Wobec takiego stanu rzeczy i krytycznej oceny wizytatora, bibliotekarze podjęli, w celach naprawczych, szereg działań: w latach 1975-1977 dokonano melioracji katalogu alfabetycznego, wymieniając stare, błędnie sporządzone karty katalogowe, w 1978 r. skatalogowano pozycje, ujęte w rejestrze przechodnim (broшуry, podręczniki) oraz uzupełniono nazwiska redaktorów prac zbiorowych, wykonano nowe karty rozdzielcze w katalogu rzeczowym, przeprowadzono częściową meliorację katalogu rzeczowego, wymieniono napisy na zewnątrz skrzynek katalogowych, co niezmiernie ułatwiło czytelnikom poszukiwanie informacji, w 1979 r. wykonano karty zbiorcze dla wydawnictw seryjnych "Biblioteka Narodowa", "Biblioteka Analiz Literackich", "Omega", w 1980 r. utworzono indeks alfabetyczny działów głównych i poddziałów do katalogu rzeczowego, przepisano nieczytelne karty rozdzielcze, w 1983 r. dokonano głębokiego podziału w zakresie działu 37 ("Oświata" i "Wychowanie") oraz przeprowadzono meliorację działu 33 ("Nauki ekonomiczne"), sporządzono karty zbiorcze do serii "Biblioteka Problemów", poprawnie skatalogowano "Studia Pedagogiczne", w 1987 r. całość katalogów została na nowo opisana na zewnątrz, uzupełniono indeks do katalogu rzeczowego, w 1988 r. kontynuowano meliorację katalogu alfabetycznego, rozpoczęto przebudowę działu „Psychologia” oraz „Historia Polski”, w 1989 r. kontynuowano meliorację katalogu alfabetycznego.

Realizacja tych przedsięwzięć opierała się na wnikliwej analizie formalnej i treściowej dokumentów, zgodnie z zasadą, że "tym lepsze katalogi im wszechstronniej analizują zbiory, im więcej wykazują czytelnikowi dróg dotarcia do potrzebnych mu treści"²⁶. Efekty działań, zmierzających do poprawy stanu katalogów, zostały dostrzeżone przez wizytatorów PBW: "Katalog rzeczowy jest prowadzony bardzo sumiennie z rozbiciem szczegółowym na poszczególne działy" (*Prot.1978*), "Karty katalogowe sporządzane są według przepisów katalogowych (odsyłacze opracowane prawidłowo). W katalogu rzeczowym prowadzonym zgodnie z przepisami, uzupełnionym schematem /.../ zastosowano głęboki podział w zakresie działu 37 /.../ katalogi są szczegółowo i bardzo estetycznie opisane" (*Prot.1983*), "Książki opracowane są na bieżąco, a opisy katalogowe sporządzane prawidłowo" (*Prot.1987*).

To ostatnie spostrzeżenie nabiera szczególnego znaczenia, zwłaszcza w kontekście pojawiających się przez wiele lat uwag, dotyczących zaległości w opracowywaniu książek: "Zakupione nowości częściowo są opracowane. Nadal opracowuje się książki zakupione wcześniej, które przy prawie rocznej obsadzie jednoetatowej biblioteka nie zdążyła opracować na bieżąco" (*Spr.1975*), "Zaleca się przeprowadzenie skontrum z jednoczesnym sprawdzeniem zainwentaryzowanych książek z katalogiem alfabetycznym gdyż zachodzi przypuszczenie, że na półkach znajdują się pozycje jak dotąd nieskatalogowane - dotyczy to pierwszych tysięcy" (*Prot.1978*), "Z bieżących zakupów opracowano 961 woluminów, pozostało do opracowania 362 woluminy z zakupów dokonanych pod koniec roku, opóźnienia wynikają z przyczyn kontroli zbiorów i sprzętu, malowania lokalu" (*Spr.1979*), "Z uwagi na braki kadrowe w porównaniu z rokiem ubiegłym opracowano mniej książek (743 woluminy) oraz napisano mniej kart do poszczególnych katalogów" (*Spr.1982*), "Opracowano 1311 woluminów (w tym 1245 za 1983 r. + 331 za 1982 r.), pozostało do opracowania 265 woluminów z zakupów grudniowych. Z uwagi na pełną obsadę etatową, brak zwolnień lekarskich, są lepsze wyniki pracy w porównaniu z 1982 rokiem" (*Spr.1983*), "Nie zdążono opracować na bieżąco wszystkich zakupionych książek z uwagi na brak trzeciego pracownika" (*Spr.1984*), "Pozostało do opracowania 400 woluminów zakupionych pod koniec roku, opracowano też nowości książkowe za 1984 rok. Całość zbiorów nie została opracowana,

m.in., z powodu częstotliwości zwolnień lekarskich oraz konieczności wykonania takich prac jak: przygotowanie wypożyczalni do malowania, wyniesienie sprzętu i książek, porządkowanie pomieszczeń po malowaniu, cechowanie sprzętu. Nabytki opracowane byłyby na bieżąco, o ile nie stałyby na przeszkodzie inne konieczne czynności" (*Spr.1985*), "Zakupione książki (652 woluminy), w całości zostały opracowane i włączone na regały, a karty do katalogów" (*Spr.1986*), "Zakupiono 877 woluminów, które w całości sklasyfikowano, skatalogowano, a karty włączono na bieżąco do skrzynek katalogowych. Uzupełniono zaległości z 1987 r. – zakupy z grudnia - 233 książki" (*Spr.1988*), "Sklasyfikowano 782 woluminy, pozostały do opracowania zakupy z grudnia – 78 woluminów, karty katalogowe na bieżąco włączano do skrzynek" (*Spr.1989*).

Z tego retrospektywnego spisu zmagają z budowaniem katalogów wyraźnie widać, jak splot różnych okoliczności wpłynął na całokształt pracy biblioteki. Opóźnienie w opracowaniu spowodowane: dużymi zakupami, czynnikiem ludzkim (brak etatów, urlopy wychowawcze, zwolnienia lekarskie) oraz innymi okolicznościami (remont, skonstrum, przeprowadzka), zakłóciły procesy biblioteczne i ujemnie wpłynęły na funkcjonowanie placówki.

Cennym elementem warsztatu informacyjno-bibliograficznego Filii, stała się kartoteka zagadnieniowa, której początki sięgają 1976 r., kiedy to opracowano pierwsze zagadnienia: "Dużą pomoc dla nauczycieli i innych czytelników stanowi katalog zagadnieniowy bieżących czasopism pedagogicznych, który w chwili obecnej zawiera 53 hasła" (*Spr.1976*); „Aby pomoc w stosunku do czytelnika była wszechstronna, gromadzono nie tylko materiały książkowe, ale również wzbogacano na bieżąco kartotekę zagadnieniową, która stanowi cenną pomoc w poradach i kwerendach udzielanych czytelnikom" (*Spr.1982*).

W gromadzeniu materiałów do kartoteki przyjęto zasadę wykonywania opisów z autopsji, co gwarantowało właściwą selekcję materiału i precyzyjną jego klasyfikację, a więc to, co decyduje w konsekwencji o wartości kartoteki jako źródła informacji. Na tym etapie konstruowania kartoteki określono zakres tematyczny – włączano materiały z pedagogiki jako dyscypliny wiodącej, obudowanej zagadnieniami z dziedzin pokrewnych (psychologia i socjologia). W późniejszym okresie poszerzono tematykę o inne dziedziny wiedzy (literatura, historia, bibliotekoznawstwo, czytelnictwo).

Wnikliwa penetracja czasopism pedagogicznych, prenumerowanych przez bibliotekę, sprawiła, że kartoteka systematycznie poszerzała się o nowe hasła i liczne opisy bibliograficzne. W omawianym okresie wykonano na potrzeby kartoteki ponad 28000 opisów, zgrupowanych w obrębie 1100 nowych zagadnień²⁷. Szczególnie intensywny okres rozbudowy kartoteki to lata 1983-1989: dzięki względnej stabilizacji zatrudnienia (uzyskanie 3 etatów i dodatkowo 10 godzin tygodniowo w 1984 r.), kartoteka wzbogaciła się o opisy wykonane z autopsji, w oparciu o artykuły z czasopism i wydawnictw zwartych oraz opisy uzyskane od innych bibliotek (tzw. karty naklejane). W 1985 r. dokonano gruntownej melioracji kartoteki: usunięto wiele nieaktualnych opisów, rozszerzono zakres zagadnień o nowe tematy, przesunięto karty do nowych skrzynek - z początkowych 8 skrzynek kartoteka zwiększyła swą objętość do 88 skrzynek (*Spr.1985*). Kartoteka zdobyła uznanie nauczycieli, poszukujących materiałów do realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych na wszystkich poziomach nauczania – traktowano ją jak źródło aktualnych informacji i inspirację do nowatorskich rozwiązań, zwłaszcza ze względu na udostępnianie - za jej pośrednictwem - zawartości czasopism pedagogicznych i metodycznych, z reguły nieosiągalnych w bibliotekach szkolnych. Na bazie informacji, zgromadzonych w kartotece opracowywano zestawienia bibliograficzne na tematy wiodące lub na szczegółowe zamówienia czytelników: "Efektem tych prac była aktywizacja czytelnicza wśród nauczycieli, a w szczególności zwiększenie częstotliwości korzystania ze źródeł informacyjnych: księgozbiór podręczny i czasopisma" (*Spr.1988*). Wkrótce kartoteka stała się chlubą i dumą naszej biblioteki, a dzięki jej walorom jakościowym i ilościowym, nasza placówka znalazła się w czołówce filii w skali województwa: „Jest tu jedna z najbogatszych i najlepiej opracowanych kartotek zagadnieniowych”²⁸.

Przegląd prac, zrealizowanych przez bibliotekarzy w ramach opracowywania zbiorów, upoważnia do stwierdzenia, że w tym obszarze działalności bibliotecznej dokonano generalnego remontu: począwszy od nadrobienia zaległości z poprzednich lat (usunięcie kart z nieprawidłowym opisem, uzupełnienie zawartości katalogu alfabetycznego o brakujące karty) poprzez systematyczną modyfikację katalogu rzeczowego (przebudowa poszczególnych działów, opracowanie indeksu haseł). Prace te były bardzo czasochłonne, wymagały szczególnej staranności i mogły być zrealizowane dzięki zatrudnieniu dodatkowego pracownika. Warsztat informacyjny biblioteki został jakościowo i ilościowo wzbogacony i uzyskał pozytywną ocenę przełożonych: "Katalog rzeczowy jest prowadzony bardzo sumiennie /.../ Prowadzony jest również i aktualizowany katalog centralny działów nauczycielskich księgozbiorów bibliotek szkolnych /.../ oraz katalog nowości wydawniczych" (*Prot.1978*), "trzeba podkreślić, że katalogi są szczegółowo i estetycznie opisane" (*Prot.1983*).

Należy zaznaczyć, że poza kontynuacją prac w obrębie dotychczasowych katalogów, dokonano poszerzenia warsztatu informacyjnego o nowy katalog broszur i podręczników, katalog wydawnictw seryjnych oraz utworzono zręby kartoteki zagadnieniowej, która w krótkim czasie stała się atrakcyjnym źródłem informacji dla czytelników, poszukujących materiałów (zarówno książek jak i czasopism), dotyczących szczegółowych tematów, związanych ze studiami lub pracą dydaktyczno-wychowawczą.

Kartoteka zagadnieniowa stała się substytutem bieżącej bibliografii pedagogicznej, a dzięki precyzyjnemu indeksowi haseł, czytelnicy mogli szybko i sprawnie odnaleźć publikacje na interesujące ich tematy.

Działalność informacyjna

Podstawą zorganizowania działalności informacyjnej w bibliotece jest posiadanie odpowiedniego warsztatu informacyjnego, który tworzą elementy ogólnobiblioteczne – zbiory, odpowiednio dobrane i prawidłowo opracowane w katalogach oraz elementy bibliograficzne – kartoteki zagadnieniowe, zestawienia bibliograficzne.

Dotychczasowy warsztat informacyjny biblioteki pedagogicznej (księgozbiór, katalogi) został wzbogacony o dodatkowy element – kartotekę zagadnieniową, która stała się elementem stabilizującym działalność informacyjną biblioteki. Systematyczna rozbudowa warsztatu informacyjnego, bazującego na własnych zbiorach, była możliwa dopiero przy zwiększonym zatrudnieniu (3 etaty). W oparciu o rozwijający się warsztat informacyjno-bibliograficzny, biblioteka mogła realizować typowe formy służby informacyjnej.

Szczegółowe dane o tym aspekcie działalności zostały po raz pierwszy ujęte w sprawozdaniu za rok 1979, sporządzonym wg nowego formularza sprawozdawczego (wzór Kb-3), po raz pierwszy rejestrującego informacje o służbie informacyjnej biblioteki. W sprawozdaniach opisowych odnotowano następujące formy działalności informacyjno-bibliograficznej:

- przygotowywanie zestawień bibliograficznych w oparciu o materiały, zgromadzone w katalogach i kartotece zagadnieniowej, na tematy wiodące w danym roku lub na określone przez czytelników, indywidualne zamówienia, związane z przygotowywanymi przez nich referatami, pracami zaliczeniowymi (np. w 1987 r. opracowano 14 wykazów bibliograficznych na życzenie, w 1988 r. – 16). Zestawienia były gromadzone i przechowywane w teczkach, założonych specjalnie do tego celu. Powstał w ten sposób zbiór bibliografii niedrukowanych, który dał podstawę do powstania w przyszłości dodatkowej kartoteki bibliograficznej dziedzin i zagadnień. Nowość stanowiły, przygotowane przez bibliotekarzy zestawienia, zawierające scenariusze imprez okolicznościowych: „Te zestawienia są niezwykle pomocne nauczycielom organizującym w szkole imprezy z okazji różnych rocznic, świąt” (*Notatka służbowa z wizytacji problemowej, 1989*);
- udzielanie czytelnikom porad o charakterze informacji bibliotecznej, katalogowej lub rzeczowej w formie ustnej (w bezpośrednim kontakcie z czytelnikiem lub za pośrednictwem telefonu) i pisemnej;
- opracowywanie wykazów nowości (tzw. biuletyny nabytków): przygotowywano je dwa razy w roku, w niektórych okresach również jako kwartalniki (1979 r.) i przesyłano do szkół, prezentowano na posiedzeniach dyrektorów szkół i placówek oświatowych, na zebraniach zespołów samokształceniowych bibliotekarzy szkolnych, spotkaniach z metodykami, posiedzeniach Rady Miejskiego Ośrodka Postępu Pedagogicznego, na szkoleniach Oddziału Miejskiego ZNP;
- organizowanie wystaw tematycznych (okolicznościowych)²⁹ oraz prezentacja nowości z zakresu pedagogiki i psychologii w lokalu biblioteki pedagogicznej, przygotowywanie wystawek jako „pomocy wizualnej przy prowadzeniu lekcji bibliotecznych” (*Spr. 1981*);
- opracowywanie i rozpowszechnianie – za pośrednictwem bibliotekarzy szkolnych – ulotek informacyjnych o bibliotece pedagogicznej i jej zbiorach.

Należy pamiętać, że wybór kierunków działalności informacyjnej biblioteki był uwarunkowany „obiektywnymi warunkami” (lokal, kadra, finanse). Realizowanie tej działalności przy określonych możliwościach finansowych i ograniczeniach lokalowych, było możliwe dzięki tworzonemu przez lata zasobowi informacji (księgozbiór), odpowiedniej organizacji pracy i zaangażowaniu się całego personelu w pracę nad modernizacją katalogów, tworzeniem i systematyczną aktualizacją kartoteki zagadnieniowej.

W celu zaspokojenia potrzeb informacyjnych nauczycieli stosowano formy informacji, zróżnicowane ze względu na: zasięg oddziaływania (informacja indywidualna lub zbiorowa), rodzaj informacji (biblioteczna, katalogowa, bibliograficzna lub rzeczowa), środek przekazu (ustna, pisemna) i zakres informacji (ogólnopedagogiczna i merytoryczna – dotycząca przedmiotu nauczania), opierając się na założeniu, że „liczba publikacji, które adresuje się do nauczycieli znacznie przekracza ich możliwości czytelnicze /.../ W tej sytuacji konieczne jest stworzenie sprawnego systemu informacji, który ułatwi nauczycielowi poruszanie się wśród zalewających go zewsząd informacji”³⁰.

W wypełnianiu przez bibliotekę pedagogiczną funkcji informacyjnej ważną rolę odgrywała współpraca biblioteki z lokalnymi instytucjami, powołanymi do kierowania pracą placówek oświatowych (WOiW) oraz organizowania doskonalenia i dokształcania nauczycieli (Ośrodek Postępu Pedagogicznego, zespoły wizytatorów-metodyków, Oddział ZNP, biblioteka związkowa). Systematyczne kontakty z tymi instytucjami – udział w naradach dyrektorów szkół, posiedzeniach Rady Ośrodka Postępu Pedagogicznego, spotkaniach z wizytatorami-metodykami – gwarantowały dotarcie z informacją pedagogiczną do szerokiej grupy nauczycieli, a co za tym idzie, rozpowszechnianie zestawień bibliograficznych, wykazów nabytków, ulotek informacyjnych o bibliotece i jej zasobach.

Wobec ograniczonych możliwości poligraficznych biblioteki - "częstotliwość wysyłek: zestawień bibliograficznych, wykazów nabytków uwarunkowana jest "sprawnością" maszyny (starej)" (*Notatka służbowa z wizytacji problemowej, 1981*)³¹ - przekazywanie informacji o jej działaniach na spotkaniach środowiska nauczycieli, miało szczególne znaczenie.

W dokumentacji bibliotecznej, przede wszystkim w sprawozdaniach opisowych, zachowały się nieliczne dowody współpracy z Miejską Radą Postępu Pedagogicznego³², wobec której biblioteka pedagogiczna pełniła funkcję wspierającą innowacyjną działalność tego organu: "pomocą w działalności Rady służy Biblioteka Pedagogiczna". W 1985 r. opracowano i przekazano na posiedzenia Rady 25 zestawień tematycznych - "kierownik brał udział w 3 spotkaniach, omawiając między innymi nowości i przedstawiał kartotekę zagadnieniową", w 1986 r. przygotowano zestawienia na szkolenie innowatorów na temat "Innowacje, postęp, nowatorstwo pedagogiczne", w 1989 r. opracowano i przekazano Radzie obszerny wybór literatury "Konspekty lekcji do wszystkich przedmiotów w kl.I-III" oraz wykaz dostępnych w bibliotece pedagogicznej scenariuszy imprez okolicznościowych. Kierownik biblioteki uczestniczył w opracowaniu planów pracy Rady (1989 r.), w spotkaniach wizytatorów-metodyków, często organizowanych w bibliotece pedagogicznej. W trakcie tych spotkań przedstawiano nowości z zakresu nauczania danego przedmiotu, często je recenzując, prezentowano wystawki nowości oraz udzielano informacji bibliograficznych. Szczególnie aktywnie współpracowano z metodykiem nauczania początkowego (1983 r.), wychowania przedszkolnego (1989 r.) i języka polskiego.

Można zatem stwierdzić, że w zakresie pełnienia służby informacyjnej, biblioteka pedagogiczna, stosując wybrane formy i metody, starała się, w miarę swoich możliwości, ułatwić nauczycielom dotarcie do poszukiwanych przez nich dokumentów.

Czytelnicy

W omawianym okresie jaworznicka biblioteka pedagogiczna pełniła znaczącą rolę w procesie pogłębiania wiedzy i kształcenia kadry oświatowej naszego miasta. Kierownictwo biblioteki, przy współudziale coraz to nowego personelu, podejmowało usilne starania, zmierzające do aktywizacji czytelnictwa nauczycieli. Stosowano zróżnicowane formy propagandy książki, realizowane w oparciu o bogaty, na bieżąco uzupełniany księgozbiór i systematycznie aktualizowany warsztat informacyjno-bibliograficzny. Pierwsze efekty tych działań zostały odnotowane w sprawozdaniu z 1975 r.: "Ilość czytelników PBM wzrosła z 387 w 1973 r., do 419 w 1974 r. w tym ilość nauczycieli od 227 do 267" (*Spr. 1975*).

W strukturze czytelników można zaobserwować postępujące zróżnicowanie, wyrażające się w podziale na 3 grupy: nauczyciele, studenci, inni. Najliczniejszą grupę stanowili oczywiście nauczyciele - średnio 55% czytelników w danym roku, przy czym należy odnotować postępujący spadek udziału procentowego nauczycieli w gronie czytelników, pomimo rosnącej ich z roku na rok liczby (227 zapisanych nauczycieli w 1973 r. i 427- w 1989 r.).

Grupę nauczycieli podzielono na następujące kategorie zawodowe: nauczyciele szkół podstawowych, liceów ogólnokształcących, szkół zawodowych, przedszkoli, nadzór pedagogiczny i nauczyciele akademicy. Najliczniejszą grupę stanowili nauczyciele szkół podstawowych: od 70% spośród wszystkich nauczycieli w 1973 r. do 89% w 1988 r., co pozostaje w ścisłym związku z sytuacją oświaty w mieście: w 1973 r. funkcjonowało w Jaworznie 19 szkół podstawowych z liczbą uczniów 9474, a w 1989 r. działały 24 szkoły podstawowe z 12650 uczniów³³.

Drugą co do wielkości grupą zawodową wśród nauczycieli byli pracownicy przedszkoli - 14,2%. Liczba nauczycieli przedszkoli, korzystających z biblioteki, wzrosła od 53 osób w 1975 r. do 68 w 1987 r., co stanowiło 27,5 % z ogółu osób, zatrudnionych w tych placówkach: "W prężnie rozwijającym się ośrodku przemysłowym przybywało młodych ludzi podejmujących pracę, zakładających własne rodziny i osiedlających się na stałe. Stąd też wzrastała systematycznie liczba dzieci wymagających opieki przedszkolnej"³⁴. W 1973 r. funkcjonowało w Jaworznie 16 placówek wychowania przedszkolnego, w których było zatrudnionych 88 nauczycieli, a w 1989 r. liczba placówek wzrosła do 45 dla 3488 dzieci, objętych opieką przez 264 wychowawców³⁵.

Dość liczną grupą czytelników wśród nauczycieli - 11% byli nauczyciele, zatrudnieni w szkolnictwie zawodowym (zasadniczych i średnich szkołach zawodowych), co związane było zapewne ze specyfiką regionu: "Rozwijające się zakłady przemysłowe, zgłaszały coraz większe zapotrzebowanie na wykwalifikowanych robotników, co sprzyjało tworzeniu sieci szkół zawodowych"³⁶. Z danych statystycznych zawartych w rocznikach, wynika, że w latach 1970-1990 nastąpił wzrost liczby szkół zawodowych z 15 do 36 i uczniów z 2155 do 5170³⁷.

Nauczyciele szkół podstawowych, przedszkoli i szkół zawodowych stanowili zasadniczą część (91,7%) tej grupy czytelników biblioteki pedagogicznej. Oznacza to, że zbiory biblioteki służyły głównie doskonaleniu zawodowemu osób zajmujących się wychowaniem przedszkolnym, nauczaniem podstawowym i zawodowym. Niewielki udział w korzystaniu z biblioteki pedagogicznej nauczycieli szkół średnich - 4,4% wynika prawdopodobnie z faktu, że poziom kwalifikacji nauczycieli, zatrudnionych w

liceach, był wyższy niż nauczycieli pozostałych szkół: "Stąd nauczyciele uczący w szkołach średnich mają mniejsze potrzeby podnoszenia kwalifikacji niż ich koledzy z przedszkoli, szkół podstawowych i zawodowych"³⁸.

Nadzór pedagogiczny był słabo reprezentowany (3%) w stosunku do innych kategorii nauczycieli; najmniej liczną kategorię wśród nauczycieli stanowili pracownicy szkół wyższych, zaledwie 0,9%, co wynika z braku placówek kształcenia na poziomie wyższym na terenie Jaworzna³⁹.

Informacje o czytelnikach-nauczycielach, zawarte w sprawozdaniach, warto zestawzić z danymi o zatrudnieniu nauczycieli, otrzymywanymi przez bibliotekę corocznie z WOiW (tzw. „Wykazy zatrudnienia według rodzajów szkół”). Z porównania danych z obydwu źródeł, wynika, że najwięcej nauczycieli czynnych zawodowo, korzystało z usług biblioteki w latach 1979-1985: w granicach 51% - 48,5% ogółu zatrudnionych. W drugiej połowie lat 80-tych liczba ta stopniowo malała i wynosiła w 1986 r. – 42%, w 1988 r. – 36%, w 1990 r. – 26%.

W bibliotece pedagogicznej zwracano szczególną uwagę na potrzeby nauczycieli studiujących⁴⁰, którzy stanowili uprzywilejowaną grupę, będącą przedmiotem wyjątkowej opieki ze strony bibliotekarzy i biblioteki: "Specjalną troską otacza się nauczycieli studiujących: mają oni prawo wypożyczać jednorazowo większą ilość książek i na dłuższy okres. Nie można jednak zaspokoić ich wszystkich potrzeb, ponieważ biblioteka nie posiada wystarczających ilości egzemplarzy podstawowych pozycji potrzebnych nauczycielom. Dyrekcja biblioteki stara się obecnie uzupełniać księgozbiór pod kątem widzenia ich potrzeb" (*Prot.1975*). Nauczyciele studiujący stanowili średnio 26% w zbiorowości czytelników. Należy zaznaczyć, że w latach 1975-1980 wskaźnik ten był znacznie wyższy i wynosił 40%, natomiast po 1980 r., kiedy minął okres masowego dokształcania się tej grupy zawodowej, udział procentowy nauczycieli studiujących, zarejestrowanych w bibliotece pedagogicznej, znacznie zmalał. To niekorzystne zjawisko odnotowano nawet w artykule jubileuszowym: "Nauczycieli uczących się zarejestrowano zaledwie 41 – jest to liczba szokująco mała zważywszy, że w ostatnich latach przyjęto do pracy w szkole wielu absolwentów LO bez jakichkolwiek kwalifikacji"⁴¹.

W bibliotece systematycznie ewidencjonowano nauczycieli studiujących z zaznaczeniem kierunku studiów i miejsca pracy nauczyciela: "Prowadzona jest kartoteka studiujących nauczycieli zatrudnionych w WOiW. Wszyscy studiujący nauczyciele są czytelnikami biblioteki" (*Prot.1978*). Orientacja, uzyskana w tym zakresie, miała na celu ukierunkowanie zakupów nowości pod kątem potrzeb nauczycieli studiujących.

W polityce gromadzenia uwzględniano dezyderaty zbierane od nauczycieli studiujących, respektowano również rachunki za książki, zakupione przez nauczyciela w porozumieniu z biblioteką: "zbierano od czytelników-nauczycieli propozycje dotyczące zakupów (w księdze życzeń)" (*Prot.1975*). W celu usprawnienia udostępniania, przygotowano zestawy książek dla nauczycieli studiujących, wg wykazu otrzymanego z Ministerstwa Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz realizowano, składane listownie lub telefonicznie zamówienia na konkretne tytuły: "w trybie natychmiastowym realizowane są zamówienia telefoniczne lub pisemne" (*Spr.1984*). W ramach wypożyczeń międzybibliotecznych sprowadzano brakujące pozycje z innych bibliotek - głównie z Chrzanowa i Olkusza, stosowano rezerwację niektórych tytułów jednoegzemplarzowych: "dla nauczycieli studiujących wydzielono wszystkie obowiązujące lektury na poszczególnych kierunkach zastrzegając im prawo pierwszeństwa wypożyczenia" (*Spr.1978*). Mając na celu maksymalne ułatwienie studiującym nauczycielom dostępu do książek, kierownik biblioteki realizował "osobiste wypożyczanie książek z innych bibliotek, z którymi ma bezpośredni kontakt /. dostarczanie osobiste książek dla nauczycieli studiujących w pewnych wypadkach do szkół, udostępnianie własnych zbiorów" (*Spr.1978*). Biorąc pod uwagę potrzeby tej grupy czytelników, starano się w miarę możliwości kadrowych, wydłużyć czas pracy placówki: "Przy ustalaniu godzin pracy biblioteki brano pod uwagę życzenia nauczycieli studiujących" (*wg Spr.1983* - biblioteka była czynna 44 godziny tygodniowo).

Biblioteka prowadziła szeroką akcję informacyjną, przeznaczoną głównie dla nauczycieli uzupełniających wykształcenie: przesyłano do szkół informacje o godzinach udostępniania zbiorów własnych oraz bibliotek współpracujących (MBP, PBW, Biblioteka Śląska), eksponowano plan audycji NURT⁴² w lokalu biblioteki (*Prot.1975*), opracowywano kwartalny biuletyn nowości, który wysyłało do szkół. Z myślą o potrzebach nauczycieli studiujących, uzupełniano katalogi – m.in. katalog centralny działów nauczycielskich bibliotek szkolnych - oraz kartotekę, poszerzając te źródła informacji o zagadnienia będące przedmiotem studiów.

Opisane formy pracy służyły oczywiście wszystkim czytelnikom, ale grupa nauczycieli studiujących miała wśród nich znaczenie priorytetowe. Poziom czytelnictwa nauczycieli studiujących i stopień zaspokojenia ich potrzeb czytelniczych, był na bieżąco monitorowany przez PBW, na podstawie zestawień, przygotowywanych w bieżącym roku szkolnym przez poszczególne filie⁴³. Zestawienia te zawierały informacje o: liczbie nauczycieli, zatrudnionych w poszczególnych rodzajach szkół i placówek, liczbie nauczycieli studiujących na różnych typach studiów (uzupełniające, wyższe, podyplomowe) oraz wykazywały stopień upartyjnienia poszczególnych osób. W omawianym okresie, tj. w latach 1973-1990 z naszej biblioteki korzystało łącznie 1326 studiujących nauczycieli, przy czym 1016 osób w tej grupie (76,6%) było nauczycielami szkół podstawowych, a pozostałe 310 (23,4%) to

wychowawcy przedszkoli.

Obok nauczycieli, stanowiących podstawową kategorię naszych czytelników, zarejestrowano grupę osób, opisywanych symbolem „S”, obejmującą uczniów szkół średnich, słuchaczy SN oraz studentów kierunków nauczycielskich. W sumie stanowili oni 30% wszystkich zapisanych czytelników w 1973 r., a pod koniec omawianego okresu, tj. w 1989 r. już 43%: „Okazuje się jednak, że największą grupę bywalców [biblioteki pedagogicznej] stanowią studenci”⁴⁴. Zmiany w strukturze zbiorowości czytelników, wywołane dynamicznym przyrostem, nielicznie dotąd reprezentowanej grupy, mają swoje podłoże, m.in., w modyfikacji zasad gromadzenia – zmierzających, od wąskiej specjalizacji, w kierunku uniwersalizmu - oraz w nawiązaniu kontaktów z młodzieżą szkolną, w ramach lekcji bibliotecznych. Biblioteka, obejmując swoimi działaniami społeczność uczącą się i studiującą, poszerzyła zasięg oddziaływania poza środowisko oświatowe nauczycieli i zaczęła być postrzegana na terenie Jaworzna jako specjalistyczna biblioteka, kompletująca literaturę niezbędną w procesie studiowania.

Udostępnianie zbiorów

Korzystanie przez nauczycieli ze zbiorów biblioteki pedagogicznej, było przedmiotem wielu analiz, zawartych w sprawozdaniach opisowych np.: „Z obserwacji czytelników-nauczycieli można wnioskować, że ich zainteresowanie książką jest sporadyczne i bardzo różne. Nauczyciele studiujący z uwagi na obowiązujący ich program, zgłaszają się do biblioteki na bieżąco, wypożyczając to co im zalecono na studiach, przy pracach zaliczeniowych często wypożyczając książki zaproponowane przez bibliotekarza. Po ukończeniu studiów w 99% zrywają kontakt z biblioteką. Korzystają tylko z usług placówki jeśli mają wygłosić referat na konferencji. Młodzi nauczyciele po studiach często wypożyczają książki metodyczne do przedmiotu, którego mają uczyć w danej szkole, które często przedłużają przez cały rok, wcale nie interesując się nowościami. Nauczyciele praktycy z długoletnim stażem bardzo rzadko kontaktują się z biblioteką, a jeżeli tak to są to kontakty sporadyczne (przygotowując referat na konferencję, opracowując scenariusze imprez okolicznościowych) – materiały wypożyczone często są przetrzymywane. Kartoteki nauczycieli często są wykorzystywane przez ich dorosłe studiujące dzieci” (*Spr.1982 r.*). Mimo podjętych przez bibliotekę starań, m.in. stosowania różnych form propagandy zbiorów i biblioteki „czytelnictwo nauczycieli nie poprawiło się, jest nadal słabe. Z usług placówki korzystają nauczyciele przygotowujący się do zdobycia stopni kwalifikacji zawodowych, studiujący, uzupełniający kwalifikacje. Sporadycznie przygotowujący uczniów do olimpiad, konkursów, piszący referaty na szkolenia./.../ Można dostrzec brak czytelników systematycznie korzystających z naszych usług, którzy na bieżąco czytają nowości psychologiczne, pedagogiczne i z innych dziedzin wiedzy” (*Spr.1984*). Podobne relacje, zawierające sugestywny opis typów czytelników-nauczycieli i ich motywacje czytelnicze, zawiera również kolejne *Sprawozdanie z 1985 r.*

Postępujący spadek czytelnictwa nauczycieli budził uzasadniony niepokój, zarówno pracowników biblioteki pedagogicznej, jak i władz oświatowych, starających się znaleźć wytłumaczenie dla tej niekorzystnej tendencji: „Stan czytelnictwa jest nadal niezadowolający, a przyczyn należy szukać w złej lokalizacji placówki i warunkach lokalowych” (*Spr.1986*). Sytuacja biblioteki (warunki lokalowe i problemy kadrowe) miała ujemny wpływ na poziom czytelnictwa⁴⁵: „Pod względem liczby czytelników Jaworzno plasuje się w drugiej dziesiątce bibliotek pedagogicznych województwa katowickiego. Wyprzedzają je zarówno duże placówki jak Gliwice, Racibórz, Zawiercie czy Bytom, ale także filie działające w mniejszych ośrodkach jak Chrzanów czy Olkusz. Dwie są jak się wydaje przyczyny tego stanu rzeczy. Pierwsza /.../ to warunki lokalowe /.../ W lekturze przeszkadzają wchodzący i wychodzący co chwilę czytelnicy. Dzieci podczas przerwy hałasują – wiadomo szkoła. Na dodatek tuż nad biblioteką usytuowana jest sala gimnastyczna (gimnastyka korekcyjna). Druga przyczyna małej frekwencji wynika ze specyfiki naszego miasta. Jaworzno zajmuje spory obszar i dojazd na Osiedle Stałe z odległych dzielnic to dla wielu prawdziwa wyprawa. Jest zresztą faktem, że spora liczba naszych nauczycieli woli korzystać z biblioteki w Mysłowicach, Sosnowcu czy Chrzanowie. Nawet dłuższy dojazd rekompensują znacznie lepsze warunki do pracy, a takie właśnie oferują wspomniane filie”⁴⁶.

Poszukując sposobów poprawy niekorzystnego obrazu czytelnictwa nauczycieli, przygotowywano - we współpracy z bibliotekarzami szkolnymi - wykazy stanu czytelnictwa nauczycieli w ich macierzystych bibliotekach szkolnych. Prowadzono w ten sposób swoisty monitoring, a uzyskane informacje przekazywano do WOIW oraz PBW. Na zebraniach dyrektorów szkół, kierownik biblioteki przedstawiał analizy (wykresy) czytelnictwa nauczycieli poszczególnych placówek, starając się w ten sposób zmobilizować kadrę oświatową do systematycznych kontaktów z biblioteką pedagogiczną. Powstała również praca badawcza „Czytelnictwo literatury fachowej nauczycieli miasta Jaworzna”, opracowana przez nauczyciela SP nr 6 i pracownika Komitetu Miejskiego PZPR, studiującego pedagogikę.⁴⁷ Zróżnicowane metody aktywizacji czytelniczej środowiska oświatowego podejmowano, wychodząc z założenia, że pedagog czy wychowawca chcąc dobrze wykonywać swój zawód powinien się systematycznie dokształcać, bowiem „wiedza raz zdobyta i nie rozwijana staje się zbiorem komunałów”⁴⁸. Stwierdzenie to dotyczyło zarówno doświadczonych i wykwalifikowanych pedagogów jak

i nauczycieli stawiających pierwsze kroki w tym zawodzie.

Statystyka biblioteczna zweryfikowała efektywność działań biblioteki pedagogicznej w zakresie podnoszenia poziomu czytelnictwa nauczycieli. Biblioteka prowadziła ewidencję wypożyczeń wg dwóch kryteriów: rodzaj wypożyczonej literatury oraz kategoria czytelników.

Udostępniane piśmiennictwo podzielono na trzy grupy tematyczne: literatura pedagogiczna, literatura psychologiczno-socjologiczna oraz literatura naukowa z pozostałych dziedzin wiedzy wraz z beletrystyką. Z danych statystycznych, wynika, że stosunkowo najwięcej wypożyczono książek naukowych z różnych dziedzin wiedzy – 47,8%, w drugiej kolejności udostępniania była literatura o tematyce pedagogicznej – 39,5%. Nieznaczna przewaga (8,3%) wypożyczeń książek z różnych dziedzin wiedzy nad wypożyczeniami fachowej literatury pedagogicznej, wynika, prawdopodobnie z dwóch przyczyn: 1) nauczyciele korzystający z biblioteki pedagogicznej, nie tylko dokształcali się w ramach swojego zawodu, ale też chętnie sięgali - w ramach rozwijania zainteresowań - po literaturę, nie związaną bezpośrednio z pracą zawodową; 2) potrzeby czytelnicze dużej grupy uczniów i studentów, którzy skorzystali w sumie z 41% udostępnionej literatury, ukierunkowane były na piśmiennictwo z innych, niż pedagogika, dziedzin wiedzy. Zastanawiać może małe zainteresowanie czytelników literaturą psychologiczno-socjologiczną - 12,7% wszystkich wypożyczeń: "Można więc sądzić, że nauczyciele interesują się przede wszystkim zasadami nauczania. Natomiast mniej interesuje ich sam podmiot nauczania (dziecko, młody człowiek), a także jego miejsce w społeczeństwie i warunki w jakich żyje"⁴⁹.

Warto przyjrzeć się strukturze wypożyczeń, dokonanych przez poszczególne kategorie czytelników w obrębie 3 grup tematycznych. W zakresie literatury pedagogicznej największy odsetek udostępnionych książek 68,9% przypada na nauczycieli, zainteresowanie studentów tą tematyką jest niewielkie - w granicach 29%. W grupie książek o tematyce psychologiczno-socjologicznej udział obydwu kategorii czytelników jest prawie jednakowy: 49,6% wypożyczyli nauczyciele i 47% studenci – należy pamiętać, że czytelnikami biblioteki pedagogicznej byli przede wszystkim studenci kierunków pedagogicznych, stąd ich zainteresowanie dla tego typu literatury. Natomiast w wypożyczeniach literatury naukowej – z innych, poza pedagogiką, psychologią i socjologią, dziedzin wiedzy - niewielką przewagę mają studenci – 49,3% wypożyczeń, dopiero na drugim miejscu są nauczyciele – 43,6% piśmiennictwa udostępnionego w tym zakresie.

Analiza wypożyczeń wg drugiego kryterium (kategoria czytelników), wskazuje, że najwięcej pozycji wypożyczyli nauczyciele – 54,4%, tuż za nimi są studenci, na których przypada 41,1% wypożyczeń, a pozostała, nieliczna grupa innych czytelników, miała nikły udział w wypożyczeniach - zaledwie 4,5%.

Przegląd materiału statystycznego, zawartego w sprawozdaniach, potwierdza systematyczny rozwój tej formy udostępniania (tj. wypożyczanie na zewnątrz). Świadczy o tym przeciętna liczba wypożyczeń przypadających rocznie na jednego czytelnika: w 1973 r. wskaźnik natężenia wypożyczeń wynosił 7,3 książki na jednego czytelnika, a w 1989 r. osiągnął maksymalne natężenie - 11,2 książki na czytelnika rocznie.

Czytelnictwo nauczycieli studiujących to osobne, ciekawe zagadnienie. Ich udział w strukturze wypożyczeń przedstawia się następująco: w latach 1975-1980 wypożyczyli 17906 woluminów, co stanowiło 43,1% literatury udostępnionej wszystkim nauczycielom. W obrębie poszczególnych grup tematycznych ich udział kształtował się następująco: 42,4% wypożyczeń z literatury pedagogicznej, 48,2% z zakresu psychologii i socjologii i 42,3% wypożyczeń książek z innych dziedzin wiedzy w ramach piśmiennictwa udostępnionego nauczycielom. Czytelnicy studiujący wyróżniali się, spośród wszystkich korzystających z biblioteki, wysoką liczbą wypożyczeń przypadających na jednego czytelnika - średnio 20,2 książek rocznie. Taki wysoki wskaźnik aktywności tej grupy czytelników, wynikał z potrzeby częstej wymiany lektur w trakcie studiów oraz konieczności zapoznawania się z wieloma źródłami, zatem jest to, niejako wymuszony kontakt z literaturą naukową i zawodową, zdeterminowany przez okoliczności procesu dokształcania i doskonalenia zawodowego.

W obszarze udostępniania realizowano też formę wypożyczania międzybibliotecznego, głównie w oparciu o zasoby miejscowych bibliotek: "ze względu na ograniczone możliwości finansowe (opłaty pocztowe) i długi czas oczekiwania współpraca w tym zakresie z placówkami pozamiejscowymi nie dawała pozytywnych rezultatów" (*Spr.1983*). Forma ta stanowiła znikomy odsetek udostępnianych zbiorów: w 1976 r. wypożyczono tą drogą 8 książek, 1978 r. – 48, 1979 r. – 52, 1980 r. – 2, 1983 r. – 3, 1984 r. – 3, 1985 r. - 7, 1986 r. - 4, 1987 r. - 2, 1988 r. – 8, 1989 r. – 5. Liczby te dotyczą książek pozyskanych dla czytelników z innych bibliotek (np. PBW Katowice, PBP w Chrzanowie, Olkuszu i Raciborzu, MBP w Jaworznie). Brak jest jakichkolwiek danych dotyczących wypożyczania naszych zbiorów innym placówkom, poza jedyną wzmianką: "udostępniono w ten sposób 85 woluminów z własnych zbiorów" (*Spr.1978*).

W latach 1973-1975 stosowano również formę wypożyczania kompletów książek do bibliotek szkolnych (podręczniki akademickie i nowości z pedagogiki), przeznaczonych dla nauczycieli studiujących, zatrudnionych w danej placówce. Jednakże, wkrótce zaniechano tej formy udostępniania z powodu braku odpowiedniej ilości egzemplarzy szczególnie poszukiwanych książek.

Omawiając zagadnienia dotyczące udostępniania zbiorów na zewnątrz, nie sposób pominąć problemów, związanych z egzekwowaniem zwrotu wypożyczonych książek: "Stosowano upomnienia aż do wezwań ostatecznych włącznie" (*Spr.1984*); "Dużo kłopotu sprawiają bibliotekarzom kilkuletnie zaległości ze zwrotem książek. Istniały one z chwilą objęcia biblioteki przez obecnego Dyrektora. Sporządzono więc listę nauczycieli zalegających ze zwrotami, ale wiele pozycji nie można będzie odzyskać. Dyrektor PBM czynić będzie starania o odpisanie tych książek z księgozbioru" (*Prot.1975*). Oprócz tradycyjnej metody, polegającej na regularnym wysyłaniu co 3 miesiące upomnień do czytelników, monitorowaniu telefonicznie 4 razy w roku (1988 r.), stosowano też wobec nauczycieli-dłużników dodatkowe formy nacisku, w postaci próśb telefonicznych, skierowanych do dyrekcji szkoły (1975 r.). Wobec opornych, którzy nie zwracali książek, stosowano tzw. upomnienia inspektorskie (*Spr. 1982*), korzystając z pomocy WOIW w egzekwowaniu zwrotów. Pomimo tych różnorodnych działań, nie uzyskano oczekiwanych efektów, czyli zwiększenia częstotliwości obiegu książek: "Nauczyciele przetrzymują książki na cały rok" (*Spr.1982*).

Wbrew trudnym warunkom lokalowym⁵⁰ - "kiedyś w mniejszym pomieszczeniu była niewielka, ale przytulna czytelnia. Obecnie trzeba było postawić tam regały. Jest co prawda kilka stolików – tak zwany kącik czytelniczy, gdzie mieści się 8 osób, ale nie sposób zaprzeczyć, że brak tu odpowiednich warunków do pracy"⁵¹ - w okolicznościach, niesprzyjających pracy z książką (ciasnota, hałas z korytarza szkolnego, nieprawidłowe oświetlenie) na przestrzeni 17 lat skorzystało ze zbiorów biblioteki na miejscu 7800 czytelników. Udostępniono im 11479 woluminów książek i 8562 czasopism: „Mimo trudnych warunków lokalowych nastąpił wzrost wykorzystywanych zbiorów w „kąciku czytelniczym” (*Spr.1988*). Średnio rocznie udostępniano na miejscu 1130 jednostek bibliotecznych, w tym 52% stanowiły książki, a 48% czasopisma. Eksploatacja czasopism, na niespotykaną dotąd skalę, związana była ze wzbogaceniem warsztatu informacyjnego biblioteki o kartotekę zagadnieniową, która okazała się skuteczną formą propagandy zasobu czasopism.

Reasumując, należy stwierdzić, że w zakresie udostępniania zbiorów preferowano dwie formy: udostępnianie zewnętrzne (wypożyczenia) oraz udostępnianie na miejscu (tzw. prezencyjne), w „kąciku czytelniczym”. Trzecia, znana w praktyce bibliotecznej forma udostępniania - wypożyczanie międzybiblioteczne - była stosowana sporadycznie.

Współpraca z biblioteką szkolną

W omawianym okresie realizowano różne formy i metody współpracy oraz pomocy merytorycznej dla bibliotek szkolnych. Początkowo, repertuar działań ze strony biblioteki pedagogicznej w tej dziedzinie był skromny: "Współpraca z biblioteką szkolną ogranicza się do udzielania instruktażu bibliotekarzom szkolnym zgłaszającym się do PBM, udostępniana im nowych zakupów w celu dalszej popularyzacji wśród nauczycieli" (*Prot. 1975*), ale z upływem czasu wzbogacał się o nowe formy.

Na przełomie lat 70-tych i 80-tych kadra bibliotek szkolnych legitymowała się niezbyt wysokimi kwalifikacjami⁵². Toteż najbardziej powszechną formą wzajemnych kontaktów było udzielanie przez pracowników biblioteki pedagogicznej instruktażu, dotyczącego: ogólnej organizacji warsztatu pracy bibliotekarza szkolnego, gromadzenia zbiorów i ich udostępniania, pracy pedagogicznej z czytelnikami-uczniami oraz nauczycielami: "Udzielano porad jak właściwie prowadzić bibliotekę i informowano o bieżącej literaturze omawiającej zagadnienia fachowe" (*Spr.1978*). To swoiste poradnictwo zawodowe uzupełniano konkretną pomocą metodyczną w zakresie: organizacji olimpiad i konkursów przedmiotowych (dobór lektur dla ucznia), przygotowania wystaw i innych imprez bibliotecznych (wyszukiwanie materiałów repertuarowych): "Udziela się pomocy metodycznej bibliotekarzom organizującym konkursy i olimpiady" (*Spr.1980,1981*).

Obok instruktażu, udzielanego indywidualnie, oferowano też bibliotekarzom szkolnym formy zbiorowe, np. konsultacje w ramach spotkań zespołów samokształceniowych. Spotkania, organizowane przy współpracy metodyka do spraw bibliotek szkolnych, najczęściej odbywały się w lokalu biblioteki pedagogicznej i były realizowane w oparciu o warsztat informacyjno-bibliograficzny naszej placówki. Kierownik biblioteki pedagogicznej przedstawiał i recenzował nowości, a opracowane i powielone wykazy nabytków biblioteki przekazywał bibliotekarzom, w celu ich rozpowszechnienia na terenie szkół. W spotkaniach zespołów samokształceniowych brali aktywny udział wszyscy bibliotekarze zatrudnieni w bibliotece pedagogicznej. Opracowywali zestawienia bibliograficzne, dotyczące tematyki spotkań (zgodnie z ustalonym planem rocznym), prowadzili ćwiczenia warsztatowe w zakresie metod i form doskonalenia pracy bibliotecznej: "Przygotowano dla wszystkich bibliotekarzy szkolnych zestawienie bibliograficzne na temat prowadzenia lekcji bibliotecznych, zapoznano ich z ważniejszymi publikacjami dotyczącymi nowelizacji pracy biblioteki" (*Spr.1980*), "W odniesieniu do udziału pracowników filii w zebraniach zespołów samokształceniowych udzielono bibliotekarzom szkolnym instruktażu, który dotyczył katalogowania, sposobów sporządzania kartotek oraz ogólnych zasad organizacji warsztatu pracy" (*Notatka z wizytacji 1981*), "Pracownicy biblioteki pedagogicznej przeprowadzili z uczestnikami zespołu samokształceniowego 3 spotkania – ćwiczenia warsztatowe w zakresie nowych przepisów katalogowania" (*Spr.1986*), "Udzielili nauczycielom bibliotek szkolnych

porad a dotyczyły one form i metod pracy z książką, instruktażu odnośnie aktualizacji wzorów opisów bibliograficznych i katalogowych, selekcji księgozbioru”(Spr.1989). Spotkania w ramach zespołów samokształceniowych były też okazją do zapoznania się bibliotekarzy szkolnych z fachową prasą biblioteczną, najczęściej niedostępną w ich macierzystych placówkach: „omawiano artykuły z czasopism bibliotecznych” (Spr.1978), „przekazano wszystkim bibliotekarzom kopie artykułów z „Poradnika Bibliotekarza” dotyczących katalogowania książek według nowej normy” (Spr.1986).

Inną formą kontaktów z bibliotekami szkolnymi były tzw. lustracje, polegające na odwiedzaniu bibliotek szkolnych przez kierownika biblioteki pedagogicznej i zapoznaniu się bezpośrednio, na miejscu, ze stanem faktycznym warsztatu pracy bibliotekarzy szkolnych: „Przeprowadzono kilka lustracji odwiedzając bezpośrednio biblioteki szkolne” (Spr.1980), „Kierowniczka filii może wykazać się znaczną ilością zlustrowanych bibliotek. /14/. Tematyka lustracji i dokumentacja dotycząca tego problemu znajduje się w Filii PBW – Jaworzno. Wnioski jakie nasuwają się w odniesieniu do lustracji brzmią: a) bibliotekarze w sposób właściwy realizują zakupy do działu 37; b) posiadają prawidłowo zorganizowany warsztat pracy. Szczególnie wyróżniają się w pracy nauczyciele-bibliotekarze z SP nr 1,5,7,16”. (Notatka z wizytacji 1981). Ten rodzaj nadzoru-kontroli mógł być czynnikiem, motywującym bibliotekarzy szkolnych do dokształcania się i doskonalenia. Lustracje, poza funkcją kontrolną, miały na celu wspierać bibliotekarzy szkolnych w ich zmaganiach z dyrekcją szkoły o uznanie dla pracy bibliotekarzy i nadanie odpowiedniej rangi bibliotece szkolnej⁵³.

Szczególnym rodzajem współpracy, było rozpoczęcie w 1975 r. opracowywania przez bibliotekę pedagogiczną katalogu centralnego działów nauczycielskich bibliotek szkolnych. Ta cenna inicjatywa, służąca skoordynowaniu gromadzenia nowości pedagogicznych, kupowanych przez biblioteki szkolne, miała na celu zwiększenie – za pośrednictwem biblioteki pedagogicznej - dostępności do poszukiwanych przez nauczycieli pozycji. Karty do katalogu centralnego były przygotowywane w bibliotece pedagogicznej, na podstawie wykazów nabytków, przesyłanych przez biblioteki szkolne: „Zapoczątkowano opracowanie katalogu centralnego działów nauczycielskich bibliotek szkolnych. Miał on orientować ile książek dla nauczycieli znajduje się na terenie powiatu oraz umożliwić wypożyczenie ich przez PBM, albo przez skierowanie zainteresowanego nauczyciela bezpośrednio do biblioteki szkolnej. Niestety biblioteki szkolne przestały nadsyłać wykazy nabytków. Katalog jest niekompletny, brak w nim najnowszych najbardziej poszukiwanych pozycji” (Prot.1975). Biblioteka przesłała w roku szkolnym 1975/76 dwukrotnie pisma, przypominające bibliotekarzom szkolnym o obowiązku przysyłania kart do katalogu centralnego: „Do chwili obecnej karty te otrzymaliśmy z 3 szkół” (Spr.1975). W celu uzupełnienia zaległości w katalogu centralnym, kierownik biblioteki pedagogicznej apelował na konferencjach dyrektorów szkół o zdyscyplinowanie bibliotekarzy szkolnych. Na efekty nie trzeba było długo czekać: „zebrano ze wszystkich bibliotek szkolnych karty katalogowe nowości do katalogu centralnego” (Spr.1976), „prowadzono katalog centralny w celu wykorzystania danych o zbiorach z pedagogiki, psychologii i socjologii do właściwego gromadzenia zbiorów oraz pomocy nauczycielom studiującym i kierowanie ich do szkoły posiadającej brakujące pozycje” (Spr.1978). W trosce o prawidłowe funkcjonowanie katalogu omawiano zasady sporządzania kart do katalogu na zebraniach zespołów samokształceniowych bibliotekarzy szkolnych. Katalog centralny, systematycznie aktualizowany (wg Prot.1978, Spr.1980), był bardzo pomocnym narzędziem w realizacji wypożyczeń międzybibliotecznych (Spr.1981). Działania biblioteki pedagogicznej na rzecz katalogu centralnego zostały dokładnie opisane: „Kierowniczka M.Żyćńska dba o systematyczne aktualizowanie katalogu centralnego działów nauczycielskich bibliotek szkolnych poprzez uzupełnianie go o nowości nabywane przez biblioteki szkolne. Karty tworzone są z zestawień pozycji książkowych, które dostarczane są kierownicze na zebraniach zespołów samokształceniowych odbywających się 3 razy w roku. Ponadto kierowniczka utworzyła katalog centralny czasopism znajdujących się w szkołach na terenie Jaworzna” (Prot.1981). Niestety, katalog centralny został zawieszony w rok później, bowiem szkoły, mimo licznych monitów, zaprzestały przysyłania kart – prawdopodobnie z powodu ograniczonych możliwości finansowych biblioteki szkolne zminimalizowały zakupy nowości. Włączenie do katalogu 57 kart w 1982 r. w sytuacji kiedy to „kierowniczka osobiście przejrzała inwentarze w szkołach” (Spr.1982), zakończyło definitywnie inicjatywę biblioteki pedagogicznej w tym zakresie. Na podjęcie takiej decyzji miały też wpływ problemy kadrowe naszej placówki oraz zaznaczający się, powolny spadek zapotrzebowania na książki pedagogiczne ze strony nauczycieli.

Działalność biblioteki pedagogicznej w zakresie współpracy z bibliotekami szkolnymi, była przedmiotem szczegółowej analizy w trakcie wizytacji problemowej w 1981 r., poświęconej w całości temu aspektowi pracy biblioteki. W protokole zwrócono uwagę na różnorodność form współpracy, oceniono udział wszystkich pracowników w realizacji zadań w tym zakresie, zalecono zwiększenie zasięgu oddziaływania na biblioteki poprzez organizowanie lekcji bibliotecznych: „Należy nasilić pomoc w przygotowaniu lekcji bibliotecznych” (Prot.1981).

Lekcje biblioteczne dla uczniów wszystkich typów szkół były w latach 80-tych przeprowadzane w bibliotece pedagogicznej sporadycznie, w sposób przypadkowy, na wyraźne życzenie bibliotekarzy szkolnych (Spr.1988,1989): „bibliotekarze szkolni nie zwracają się o pomoc w ich przygotowaniu, ponieważ urządzają je we własnych bibliotekach” (Notatka z wizytacji 1981), „większość naszych szkół

nawiązała współpracę z biblioteką Pałacu Młodzieży w Katowicach i tam wyjeżdżają uczniowie na lekcje” (*Spr.1984*).

Lekcje biblioteczne były realizowane w dwóch wersjach:

- 1) przy współudziale nauczyciela przedmiotu, tzw. lekcje tematyczne na zaproponowany przez nauczyciela temat;
- 2) przeprowadzane - w obecności bibliotekarzy szkolnych - przez pracowników biblioteki pedagogicznej, posiadających, obok umiejętności bibliotekarskich również kwalifikacje dydaktyczne. Lekcje te dotyczyły organizacji i zadań biblioteki pedagogicznej, uczyły posługiwania się katalogami i kartoteką zagadnieniową (z reguły niedostępną w bibliotekach szkolnych).

Kontakt biblioteki pedagogicznej z młodzieżą szkolną za pośrednictwem lekcji bibliecznych, rozwijał się stopniowo i, niewątpliwie, miał wpływ na pozyskanie uczniów, zwłaszcza klas maturalnych, do grona jej przyszłych czytelników. W 1977 r. przeprowadzono w bibliotece pedagogicznej 3 lekcje biblieczne z młodzieżą LO w ramach zajęć fakultatywnych: „wrażenia i spostrzeżenia z lekcji zanotowano w dzienniku uwag i wniosków” (*Spr.1977*); w 1980 r. odbyła się lekcja, która miała na celu poinformować młodzież o budowie książki, organizacji katalogów w bibliotece pedagogicznej i sposobach korzystania z nich oraz o funkcji biblioteki pedagogicznej (*Spr.1980*); w 1981 r. przeprowadzono 2 lekcje z okazji Dnia Górnika „w obecności bibliotekarzy szkolnych” (*Spr.1981*); w 1987 r. odbyło się 5 lekcji bibliecznych dla uczniów szkoły podstawowej przy współudziale nauczycieli; w 1988 r. na życzenie bibliotekarzy szkolnych zorganizowano lekcje na temat: „Śląsk i okolice: wyszukiwanie materiałów w katalogach i kartotekach”; w 1989 r. zrealizowano 10 lekcji dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych (LO, ZSZ) na temat budowy katalogu rzeczowego, organizacji biblioteki pedagogicznej w systemie informacji naukowej, w 1990 r. przeprowadzono lekcje dla klas VIII, dotyczące opisu bibliograficznego książki. Możliwość rozwijania i doskonalenia tej formy współpracy, została zahamowana przez pogarszające się warunki lokalowe biblioteki pedagogicznej o czym pisała kierowniczka już w 1984 r. w *Sprawozdaniu*: „z uwagi na złe warunki lokalowe nie przeprowadzono w bibliotece ani jednej lekcji”. Potwierdzenie tych problemów znaleźć można w *Notatce służbowej z wizytacji problemowej, 1989*: „Brak powierzchni użytkowej zaczyna być widoczny i w wypożyczalni, w której do tej pory organizowane były spotkania zespołów samokształceniowych i lekcje biblieczne. W roku szkolnym 1989/90 Biblioteka będzie zmuszona zrezygnować z tej formy działalności”.

W ramach wspomagania bibliotekarzy szkolnych w ich doskonaleniu zawodowym, utworzono odrębną kartotekę, dotyczącą zagadnień związanych z organizowaniem i prowadzeniem biblioteki szkolnej. Kartoteka ta, odpowiednio modernizowana, stanowi doskonały warsztat informacyjno-bibliograficzny dla nauczycieli-bibliotekarzy szkolnych ze względu na szerokie spectrum tematów, opracowywanych na bazie materiałów, niedostępnych w bibliotekach szkolnych (m.in. czasopisma fachowe, materiały z konferencji, zestawy pomocy dydaktycznych do prowadzenia zajęć bibliecznych z uczniami).

Współpracę biblioteki pedagogicznej z bibliotekarzami szkolnymi ilustruje następujące zestawienie:

- konsultacje indywidualne i zbiorowe: 197
- ilustracje bibliotek szkolnych: 19
- katalog centralny działów nauczycielskich bibliotek szkolnych: 1172 karty
- spotkania zespołów samokształceniowych: 27
- lekcje biblieczne: 49

Zaprezentowane formy współpracy dowodzą aktywności biblioteki pedagogicznej oraz otwartości jej pracowników na potrzeby bibliotekarzy szkolnych.

P o d s u m o w a n i e

Kolejna odsłona w dziejach naszej Biblioteki, okres 1973-1990, to czas wielkich przemian w funkcjonowaniu placówki, wynikających z ogólnych przeobrażeń społecznych, gospodarczych i politycznych, charakterystycznych dla Polski przełomu lat 70-tych i 80-tych.

W 1975 r., w wyniku reformy administracyjnej Jaworzno zostało włączone w obszar województwa katowickiego, a biblioteka pedagogiczna przeniesiona z sieci PBW Kraków do struktury PBW Katowice jako jedna z 22 jej filii. Zmianie uległ też sposób finansowania placówki.

Lokalizacja biblioteki na Osiedlu Stałym budziła liczne zastrzeżenia, a przeznaczone dla niej sale szkolne wkrótce przestały być wystarczające. Obydwa te czynniki miały negatywny wpływ na funkcjonowanie Filii.

Nastąpiła zmiana na stanowisku kierowniczym biblioteki – powierzono je M. Życińskiej, która przez wiele lat zmagiała się z problemami kadrowymi, wynikającymi z dużej fluktuacji personelu. Po burzliwym okresie rotacji pracowników nastąpiła względna stabilizacja kadrowa, a przyznanie Filii drugiego (1977 r.) i trzeciego (1983 r.) etatu oraz dodatkowych godzin dydaktycznych, spowodowało

ożywienie działalności placówki w obrębie wszystkich procesów bibliotecznych.

Uzyskanie określonych wyników w zakresie udostępniania zbiorów, wyrażające się liczbą czytelników i ilością udostępnionych książek, jest rezultatem pozytywnych zmian w pozostałych obszarach funkcjonowania biblioteki, tj. gromadzenia i opracowania.

Dane statystyczne, poddane wstępnej analizie, potwierdzają niepowtarzalną skalę przyrostu zbiorów, nie tylko w aspekcie ilościowym, ale przede wszystkim odzwierciedlają stan jakościowy księgozbioru, uzyskany dzięki zmodyfikowaniu polityki gromadzenia. Podstawowe elementy tej polityki to skorelowanie zakupów ściśle z potrzebami czytelników (np. realizacja dezyderatów nauczycieli studiujących), aktualizacja księgozbioru poprzez selekcję materiałów zbędnych, ograniczenie napływu darów, często mało przydatnych dla biblioteki. Zasadnicze znaczenie w realizacji polityki gromadzenia miała kwestia finansowa: na podstawie zachowanych dokumentów widać przychyłność lokalnych władz oświatowych wobec potrzeb biblioteki, wyrażoną zagwarantowaniem odpowiednich kwot na zakup nowości, zgodnie ze złożonym przez kierownika zapotrzebowaniem, bez ograniczeń, w odróżnieniu od poprzednich okresów.

W dziedzinie opracowania zrealizowano gigantyczną, wręcz benedyktyńską pracę, której celem była likwidacja braków w katalogach. Uporanie się z zaległościami i błędami z poprzednich lat było zajęciem niezwykle czasochłonnym i zapewne mało spektakularnym, ale stanowiło podstawę do rozpoczęcia zasadniczego etapu – modernizacji zasobów informacji. W wyniku podjętych działań uformowano zręby warsztatu informacyjno-bibliograficznego w postaci katalogów (różnego typu) oraz kartoteki zagadnieniowej, pełniące rolę bieżącej bibliografii pedagogicznej. Systematycznie aktualizowany i rozbudowywany warsztat informacyjno-bibliograficzny, umożliwił bibliotece poszerzenie zakresu zasadniczych jej funkcji (tj. gromadzenie, opracowanie, udostępnianie) o działalność informacyjną. Pełnienie służby informacyjnej, poprzez zróżnicowane formy oraz stosowanie wielu metod propagandy biblioteki i jej zbiorów, podejmowano z myślą o zaspokajaniu oczekiwań czytelników. Szczególnie uwzględniano potrzeby nauczycieli studiujących - otoczonych przez personel biblioteki wyjątkową troską - oraz oczekiwania bibliotekarzy szkolnych, będących przedmiotem opieki metodycznej i merytorycznej (pomoc w prowadzeniu biblioteki szkolnej, współpraca w zakresie realizacji przysposobienia bibliotecznego).

Należy podkreślić rolę kadry biblioteki pedagogicznej w efektywnej realizacji zadań zapisanych w statucie. Był to zespół, składający się z 3 fachowych osób, odpowiednio wykształconych na wyższym poziomie i z podwójnymi kompetencjami (nauczycielskimi i bibliotekarskimi). Pod kierownictwem Marii Życińskiej, dzięki zaangażowaniu wszystkich pracowników i odpowiedniej organizacji pracy, pomimo trudnych warunków lokalowych, nastąpiło sukcesywne przekształcenie dotychczasowej biblioteki - zbiornicy książek w bibliotekę - warsztat pracy nauczyciela. W tym okresie zaczęto postrzegać bibliotekę pedagogiczną jako "placówkę, odgrywającą dużą i wielce pomocniczą rolę w procesie dokształcania kadr pedagogicznych w naszym mieście"⁵⁴.

Osiągnięcia biblioteki należy rozpatrywać w szerszym kontekście, tzw. otoczenia zewnętrznego, czyli w ścisłym powiązaniu z określonym środowiskiem oświatowym, mając na uwadze zmiany zachodzące w szkolnictwie lat 70-tych i 80-tych⁵⁵: wzrost liczby szkół, uczniów i nauczycieli oraz nacisk na podnoszenie poziomu kwalifikacji kadry nauczającej i wychowującej dzieci i młodzież to czynniki, które generowały zapotrzebowanie na funkcjonowanie takiej właśnie placówki jak biblioteka pedagogiczna.

-
- 1 E. Tarkota: *O duchowym testamencie naszym „Gwarek”* 1977 nr 21; M.Łukomski: *Kto książki czyta, ten głupim nie bywa.* „Gwarek” 1987 nr 19.
 - 2 *Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych.* Dz.U. 1975 nr 16, poz. 91.
 - 3 Uchwała sejmowa z 28.05.1975 sprawiła, że Jaworzno utraciło uprawnienia powiatu i zostało oderwane od województwa krakowskiego: „30 kwietnia 1975 r. na akademii z udziałem najwyższych władz województwa krakowskiego sztandar miasta Jaworzna został udekorowany najwyższym ówczesnym odznaczeniem państwowym, Orderem Sztandaru Pracy I Klasy /.../ Uroczystość ta była zarazem jakby pożegnaniem Jaworzna z województwem krakowskim”. Cyt. za: J.Zawistowski: *Przemiany administracyjne, polityczne i społeczne 1945-1990.* W: *Jaworzno. Zarys dziejów w latach 1939-1990* Kraków 1996, s.83.
 - 4 *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 27 marca 1976 r. w sprawie resortowej sieci bibliotek pedagogicznych.* Dz. Urz. MOiW 1976 nr 4, poz. 26.
 - 5 B. Charęza: *Sprawozdanie z praktyki w Pedagogicznej Bibliotece Miejskiej w Jaworznie.* Maszynopis niepubl. Jaworzno 1974. Pani B.Charęza została skierowana na praktykę do PBM w Jaworznie przez Wojewódzki Punkt Konsultacyjny Państwowego Ośrodka Kształcenia Korespondencyjnego Bibliotekarzy w Krakowie jako uczestnik kursu XII S/P (Pismo z 11.05.1974 z WPK POKKB do Dyrekcji PBM).
 - 6 W 1973 r. Jaworzno zajmowało obszar 114,3 km² i liczyło 71,8 tys. ludności – w wyniku przyłączenia do miasta gromady Ciężkowice. Proces kształtowania obszaru terytorialnego miasta zakończył się w 1977 r. po przyłączeniu Byczyny i Jelenia – powierzchnia Jaworzna zwiększyła się do 152 km² a liczba ludności wynosiła 87,6 tys. W wyniku przyrostu naturalnego liczba mieszkańców miasta na koniec 1990 r. wynosiła 99,5 tys. Dane wg *Rocznik Statystyczny województwa krakowskiego.* Kraków 1973, *Rocznik Statystyczny województwa katowickiego.* Katowice 1977, 1990.
 - 7 Jest to wypowiedź czytelnika zapisana w ankiecie opracowanej przez PBW w Krakowie. Cyt za: M. Andres, W.Smoleń: *PBW w Krakowie pomaga nauczycielom studiującym.* „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1976 nr 4, s.67.
 - 8 M. Łukomski: *Kto książki czyta ten głupim nie bywa.* „Gwarek” 1987 nr 19.
 - 9 Pismo do Prezydium MRN WOik z 15.01.1973. „Informacja o zagospodarowaniu biblioteki”.
 - 10 Pismo do Inspektora Pracy ZNP w Krakowie z 9.05.1973 – kierownik biblioteki informując o realizacji zaleceń powizytacyjnych (wyposażenie w sprzęt przeciwpożarowy i apteczkę pierwszej pomocy, umocowanie regałów) zanotował: „Natrafiam na sprzeciw władz odnośnie żaluzji zabezpieczających okna biblioteki”. Kraty w oknach zamontowano dopiero w 1985 r., zapewne na skutek kontroli PBW - Filia Jaworzno przeprowadzonej w dniach 2-5.07.1985 przez starszego rewidenta Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach (mgr U.Jurkiewicz), która stwierdziła: „Drzwi do pomieszczeń są zamykane na zamki patentowe. Natomiast okna są nieokratowane i nie zabezpieczają przed włamaniem od zewnątrz”.
 - 11 Zamówienie nr 1/1973, Zamówienie przedłużone 9/1974, Pismo do P.Z.S. CEZAS z 13.02.1974, Prośba o przyspieszenie terminu realizacji Zamówienia z 9.09.1974.
 - 12 M.Łukomski: *Kto książki czyta... op.cit.*
 - 13 Od nawiązania pierwszych rozmów z władzami na temat trudnej sytuacji biblioteki (1983 r.) do przydzielenia jej nowego lokalu upłynęło 7 lat (1990).
 - 14 Spr. 1990: „Na spakowanie zbiorów dano nam dwa tygodnie. 2.08 to początek transportu książek, a jego zakończenie nastąpiło 16.08. Całość zbiorów przewożona była autobusem PKS oraz innymi samochodami, nieprzystosowanymi do tego rodzaju usług”.
 - 15 Oświadczenie z 29.11.1990: „W wyniku kontroli stwierdzono brak 12 pozycji z księgozbioru podręcznego wyszczególnionych w Protokole Komisji Inwentaryzacyjnej. Wymienione książki zostały skradzione podczas przeprowadzki biblioteki z SP nr 5 do nowego lokalu przy ul. Mickiewicza 4. Wyjaśniamy, że warunki przeprowadzki były bardzo uciążliwe: zbiory z uwagi na remont pomieszczeń zajmowanych przez bibliotekę przerzucane były do wszystkich wolnych sal na parterze (świetlice, pracowni technicznej) /.../ W akcji tej brało udział kilkanaście różnych osób: pracownicy szkół, nauczyciele, uczniowie i sportowcy. Książki rzucano, przenoszono – paczki często pękały i pracownicy biblioteki biorące aktywny udział w przenoszeniu nie mogą odpowiadać za wynikłe braki, ponieważ byłoby to bardzo krzywdzące i niezawinione. Komisja Inwentaryzacyjna wnosi o wykreślenie braków z inwentarza, zgodnie z Prot. 2/90”.
 - 16 E.Tarkota: *O duchowym testamencie...op.cit.*
 - 17 Dodatkowe potwierdzenie referencji kierownika w zakresie prawidłowej gospodarki majątkowej stanowią ustalenia Protokołu z kontroli przeprowadzonej w PBW – Filia w Jaworznie w dniach 2-5.07.1985 przez starszego rewidenta UW w Katowicach. Od 1990 r. PBW przejęła pełną obsługę finansową swoich filii: „Stało się to możliwe dzięki dobrej organizacji pracy w macierzystej jednostce i filiach, zwłaszcza dotyczy to kierowników”. Cyt. za: *W służbie oświaty na Górnym Śląsku. 65 rocznica Powstania*

- 18 Informacje na temat zatrudnionych pracowników ustalono na podstawie zachowanych w Filii kopii umów o pracę, przydziałów czynności i sprawozdań opisowych.
- 19 M. Życińska pracowała na stanowisku kierownika Filii do końca 1996 r., kiedy to przeszła na emeryturę; A. Kilian zatrudniona jako nauczyciel-bibliotekarz do kwietnia 2002 r., K. Jaśko pracowała w bibliotece do 1991 r.; M. Fidyk zatrudniona do 1996 r. jako nauczyciel-bibliotekarz, od 1997 r. na stanowisku kierownika biblioteki.
- 20 Dz. Urz. MOiW 1984 nr 9, poz.53.
- 21 Polityka selekcji zbiorów bibliotecznych obowiązująca do połowy lat 60-tych (na podstawie Zarządzenia nr 77 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 28 lipca 1962 r.) była prowadzona wg zaleceń ogólnych – wydawano centralnie wykazy selekcyjne książek "niepożądanych w bibliotece ze względów ideologicznych i politycznych". Obowiązująca, uciążliwa procedura (zatwierdzanie ubytków przez specjalną komisję oceniającą nadrzędną placówkę biblioteczną i organ nadzorujący bibliotekę) skutecznie odstraszała bibliotekarzy od przeprowadzania selekcji. Zob. L. Biliński: *Selekcja zbiorów bibliotecznych warunkiem racjonalnego ich gromadzenia* „Bibliotekarz” 1995 nr 1, s.18-24. Na podstawie Zarządzenia nr 72 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 15 czerwca 1967 r. w sprawie usuwania i przekazywania druków zbędnych w publicznych bibliotekach powszechnych (zmieniającego poprzednie Zarządzenie nr 77 z 1962 r.) można było usuwać książki i przekazywać je na makulaturę. W latach 1967-1990 opublikowano zeszyty, dotyczące poszczególnych dziedzin wiedzy, tzw. „Spisy książek przestarzałych”, które bardzo ułatwiły bibliotekarzom usuwanie materiałów nieaktualnych.
- 22 Zob.: *Kalendarium PBW w Katowicach lata 1928-2003*. Oprac. J. Szymańska. W: *75 lat Pedagogicznej Biblioteki wojewódzkiej im. Józefa Lompy w Katowicach*. Pod red. E. Herich. Katowice 2003, s.15: „Rozpoczęła działalność pierwsza i jedyna w kraju Biblioteka Składowa w Dąbrowce Wielkiej będąca zapleczem magazynowym dla bibliotek pedagogicznych województwa”.
- 23 M. Łukomski: *Kto książki czyta...* op.cit.
- 24 W latach 1970-1990 GUS dokonał kilkakrotnej zmiany w konstrukcji formularza Sprawozdania rocznego: do 1977 r. obowiązywał druk K- b4, który zawierał informację o kategoriach literatury gromadzonej przez bibliotekę. Kolejne modyfikacje druku – 1978 r. wzór K-b3, w 1988 r. - K-04 nie rejestrują tych danych, co uniemożliwia przeprowadzenie analizy porównawczej w aspekcie tematyki gromadzonych zbiorów. Można tego dokonać na podstawie zapisów w księdze inwentarzowej lub w oparciu o analizę dowodów wpływu, ale ze względu na zakres ilościowy materiału do analizy (15971 wol.) zadanie to przekracza rozmiary publikacji.
- 25 Zjawisko połączenia nauk pedagogicznych z wieloma różnymi dyscyplinami w strukturze księgozbioru biblioteki pedagogicznej występowało powszechnie w ogólnopolskiej sieci bibliotek pedagogicznych. W literaturze przedmiotu potwierdzono dość dawno zdecydowaną przewagę (ponad 60%) wydawnictw niepedagogicznych nad pedagogicznymi. Wynika to z faktu, że biblioteka pedagogiczna specjalizując się w jednej dziedzinie nauk humanistycznych, funkcjonuje równocześnie jako biblioteka uniwersalna. Zob. J. Szambelan: Działalność informacyjna bibliotek pedagogicznych. W: *Dydaktyczne i wychowawcze funkcje bibliotek*. Warszawa 1978, s.216-253, A. Szczęsulewicz: *Biblioteki pedagogiczne wczoraj i dziś*. „Bibliotekarz” 1988 nr 7-8; K. Blamowska, M. Andres: *Biblioteki pedagogiczne okręgu krakowskiego w latach 1945-1975*. „Przegląd Oświatowo-Wychowawczy” 1974 nr 4.
- 26 J. Szambelan: *Działalność informacyjna ...* op.cit., s.226.
- 27 Por. J. Szambelan: *Działalność informacyjna...* op.cit., s.231: „Ilość haseł w kartotece jest jedynie przybliżonym miernikiem jej zasobności, wynikające tu różnice są także skutkiem różnego podejścia do formułowania haseł (wyszczególniające, uogólniające), nie ulega jednak wątpliwości, że mniejsza ilość haseł daje mniejsze możliwości odpowiadania na bardziej szczegółowe kwerendy czytelników”.
- 28 M. Łukomski: *Kto książki czyta...* op.cit. Potwierdzenie tego faktu znaleźć można w corocznych sprawozdaniach zbiorczych opracowywanych przez PBW.
- 29 W dokumentach biblioteki (Spr. 1983) zachował się szczegółowy opis wystawy zorganizowanej w związku z nadaniem PBW w Katowicach imienia Józefa Lompy: „Filia przygotowała wystawę w celu zapoznania czytelników z życiem i działalnością J. Lompy, pisarza, poety, etnografa. Materiały (plansze, fotografie, fragmenty utworów literackich, teksty komentujące działalność publicystyczną i twórczość) eksponowano w 3 grupach tematycznych: biografia, działalność literacka, działalność społeczna. Do wystawy dołączono bibliografię przedmiotowo-podmiotową”.
- 30 J. Szambelan: *Działalność informacyjna...* op.cit., s.218.
- 31 Nową maszynę do pisania zakupiono dopiero w 1984 r.
- 32 Miejska Rada Postępu Pedagogicznego powstała w 1984 r. z inicjatywy WOiW. Główne kierunki pracy Rady to inspirowanie nauczycieli do działań innowacyjnych, wprowadzanie nowych form pracy i doświadczeń nowatorskich. Przewodnicząca Rady,

-
- mgr Danuta Szczepańska (Dyrektor SP nr 3) oraz kierująca Klubem Nauczycieli Nowatorów Nauczania Początkowego, metodyk mgr Urszula Dorynek bardzo aktywnie współpracowały z biblioteką pedagogiczną. Zob. „Jak unowocześnić i ulepszyć nauczanie”. „Gwarek” 1984.
- 33 M.Fortuna: *Szkolnictwo, oświata i kultura. 1939-1990*. W: Jaworzno. Zarys... op.cit., s.204.
- 34 Tamże, s.199.
- 35 *Rocznik Statystyczny woj. krakowskiego*. Kraków 1973, *Rocznik Statystyczny woj. katowickiego*. Katowice 1989.
- 36 M.Fortuna: *Szkolnictwo, oświata i kultura. 1939-1990*. W: Jaworzno. Zarys... op.cit., s.211.
- 37 Tamże, tab. 11, s.211, tab. 12, s.212.
- 38 K. Loch: *Biblioteki pedagogiczne a czytelnictwo nauczycieli*. „Bibliotekarz” 1987 nr 6, s.13.
- 39 W latach 70-tych funkcjonowały na terenie Jaworzna: Filia AGH oraz Studium Administracyjne Zaocznego Ośrodka Konsultacyjnego UJ. Zob. B.Legutko: *Rozwój oświaty*. W: Jaworzno. *Wydawnictwo z okazji stulecia nadania praw miejskich 21 IX 1901 – 21 IX 2001*. Jaworzno 2001, s.58-66.
- 40 E. Tarkota: *O duchowym...* op. cit.: „W latach 1973-1976 na jednolite studia magisterskie otrzymało skierowanie 115 nauczycieli. Aktualnie swoje kwalifikacje zawodowe podnosi 112 pedagogów, przy czym w b.r. kończy studia 39 osób. Do egzaminu kwalifikacyjnego, odpowiadającego studiom wyższemu przygotowuje się 37 nauczycieli”.
- 41 M.Łukomski: *Kto książki czyta...* op.cit.
- 42 Nauczycielski Uniwersytet Radiowo-Telewizyjny, powołana w 1973 r. placówka dydaktyczna Centrum Doskonalenia Nauczycieli, realizująca swoją działalność za pośrednictwem radia i telewizji; jej zadaniem było udzielanie nauczycielom pomocy w zakresie kształcenia i doskonalenia zawodowego. Zob. W. Okoń: *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa 1998, s.256.
- 43 Por. E.Białkowska: *Zadania bibliotek szkolnych i pedagogicznych w świetle reformy szkolnej i wytycznych XIII Plenum PZPR*. W: *Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Warszawa 1964, s.9-19.
- 44 M. Łukomski: *Kto książki czyta...* op.cit.
- 45 K. Loch: *Biblioteki pedagogiczne a czytelnictwo...* op.cit., s.13-14.
- 46 M.Łukomski: *Kto książki czyta...* op.cit.
- 47 Informacja na podstawie Sprawozdania z 1978 r. Niestety, praca ta nie zachowała się w archiwum biblioteki.
- 48 M.Łukomski: *Kto książki czyta...* op.cit.
- 49 K.Loch: *Biblioteki pedagogiczne a czytelnictwo...* op.cit.
- 50 Wbrew początkowym planom czytelnia na 8 miejsc funkcjonowała tylko przez niecały rok (1973/74).
- 51 M.Łukomski: *Kto książki czyta...* op.cit.
- 52 T.Nowak: *Z zagadnień kształcenia i doskonalenia nauczycieli-bibliotekarzy*. W: *Dydaktyczne i wychowawcze funkcje bibliotek*. Warszawa 1978, s.90-122: „Biorąc pod uwagę duże zapotrzebowanie na wykształconą kadrę bibliotekarską oraz możliwości wyższych uczelni w tym zakresie należy pamiętać, że podnoszenie poziomu kwalifikacji bibliotekarzy szkolnych jest procesem długotrwałym. Pierwsi absolwenci nielicznych studiów rozpoczęli pracę w 1979 r”. Por. E. Bieniasz: *Współpraca bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. „Nowa Szkoła” 1995 nr 4, s.25: „Biblioteki szkolne dysponują nieliczną i często pozbawioną kwalifikacji kadrą”.
- 53 W archiwum biblioteki zachował się „Raport z lustracji 1985/86” : „Dostrzeżono w wizytowanych placówkach braki katalogu rzeczowego i alfabetycznego /.../ Przekazano bibliotekarzom wzory klasyfikowania i katalogowania wg obowiązujących norm i zobowiązano ich do uzupełnienia tych braków (w okresie 2 lat). Poinformowano pracowników bibliotek szkolnych jak wykreślać z inwentarza ubytki, prowadzić rejestr nabytków oraz sporządzać teczki wycinków z czasopism /.../ Wszystkie te prace mogą być wykonane tylko w warunkach właściwego stosunku dyrekcji szkół do pracy w bibliotece i nieangażowania zatrudnionych tu pracowników do innych prac na terenie szkoły”.
- 54 E.Tarkota: *O duchowym testamencie...* op.cit.
- 55 M.Fortuna: *Szkolnictwo, oświata i kultura...* op.cit., s.213: „Szybkiemu wzrostowi gospodarczemu miasta towarzyszył dynamiczny rozwój szkolnictwa i oświaty”.

Odsłona IV

czas akcji: 1991 - 2000

miejsce akcji: Szkoła Podstawowa nr 2, ul. Mickiewicza 4

Po raz drugi, w swojej ponad trzydziestoletniej historii, biblioteka pedagogiczna powróciła do centrum miasta, znów na ulicę Mickiewicza, tym razem pod nr 4 i znalazła się w bezpośrednim sąsiedztwie lokalu z początku lat 70-tych (ul. Mickiewicza 2)¹. Na siedzibę biblioteki wyznaczono część parteru w budynku dawnej SP nr 2. Ten zabytkowy, niegdyś reprezentacyjny gmach, wzniesiony na początku XX stulecia² po wielu latach eksploatacji, nieremontowany z powodu braku funduszy (po zamknięciu szkoły w 1977 r.)³, był wykorzystywany dla celów instytucji oświatowych. Miały tu swoją siedzibę: Delegatura KOiW, MZEAS, ZNP, Klub Nauczyciela, natomiast część parteru, przydzielona bibliotece, pełniła przez wiele lat rolę magazynu.

Przekazane bibliotece dwie sale lekcyjne, o powierzchni 150 m², wymagały generalnego remontu: malowanie ścian, remont podłogi, remont piecy kaflowych od lat nieużywanych, okratowanie okien. Dyrekcja PBW wystąpiła do KOiW o przyznanie w 1990 r. środków finansowych, w wysokości 30 mln zł, na remont i adaptację pomieszczeń dla biblioteki (*Pismo z 27.02.1990 do MZEAS-u*). Lista prac koniecznych do wykonania, obejmowała, m.in., wymianę rozbitych szyb w oknach, malowanie lokalu, montaż nowych drzwi wejściowych i ich okratowanie oraz zakup firan i piecy akumulacyjnych (*Pismo z 5.07.1990*).

Dzięki pozyskaniu dodatkowych 50m², można było funkcjonalnie rozmieścić zbiory: oddzielić magazyn, usytuować księgozbiór podręczny w odrębnym pomieszczeniu, a nawet wygospodarować miejsce na tzw. kącik czytelniczy - 2 stoliki i 6 krzeseł, dla korzystających ze zbiorów na miejscu: „Znacznie poprawiły się warunki lokalowe w wyniku przeprowadzki (1990 r.). Aktualnie biblioteka mieści się w bardzo dogodnym miejscu, w centrum miasta, w budynku gdzie również mieści się Delegatura KOiW. Lokal biblioteczny zajmuje powierzchnię 150 m², która na razie całkowicie zaspokaja jej potrzeby. W związku ze zwiększeniem się powierzchni magazynowej brakuje regałów na książki, część książek leży w kartonach” (*Notatka służbowa z wizytacji 5.12.1991*).

Wg założeń przedstawionych przez inspektora WOiW (*Pismo z 22.01.1990*): „Biblioteka będzie miała do dyspozycji sanitariaty i inne pomieszczenia (magazyn, czytelnię) zgodnie z przepisami bhp i postanowieniami statutu PBW – co zapewni Filii odpowiednie warunki działania”. Założenia te zrealizowano tylko częściowo, a poprawa warunków lokalowych miała krótkotrwały charakter: „Warunki lokalowe uległy pogorszeniu: ogrzewanie pomieszczeń piecami węglowymi i akumulacyjnymi powoduje zanieczyszczenie pomieszczeń i zbiorów, stare, nieszczelne okna powodują utratę ciepła, sanitariaty nie leżą w bezpośrednim sąsiedztwie biblioteki lecz na I piętrze” (*Pismo z 6.09.1990 do KOiW*). Przeprowadzona w 1998 r. ocena stanu placówki pod względem warunków bezpieczeństwa i higieny pracy, ujawniła szereg usterek: „pomieszczenia niemalowane, nieremontowane od 7 lat; nieodpowiednio oświetlone (jarzeniowe oświetlenie niezgodne z normą obowiązującą dla bibliotek), nieszczelne, niedomykające się okna - do wymiany, z kratami zamontowanymi na stałe, ogrzewanie za pośrednictwem piecy akumulacyjnych pozwala na osiągnięcie temperatury w granicach 16-18 stopni - niezgodne z normą dla tego typu pomieszczeń” (*Spr. o stanie bhp biblioteki 1998*).

Pomimo, iż księgozbiór rozrastał się w zwolnionym tempie (średnio rocznie przybywało 255 woluminów), już wkrótce okazało się, że w bibliotece zagościła - stara „dobra” znajoma - ciasnota: „Lokal w dogodnym miejscu, niestety nie zaspokaja już potrzeb biblioteki, gdyż kurczy się powierzchnia magazynowa (odstęp między regałami coraz węższe), brak pomieszczenia na czytelnię oraz miejsca na ekspozycję nowości” (*Notatka służbowa z wizytacji kompleksowej z 18.04.1996*). Dzięki funduszom, uzyskanym w ramach dotacji z Urzędu Miasta Jaworzna, zakupiono do biblioteki meble: regały, ladę biblioteczną, szafkę katalogową. Niestety, w dalszym ciągu biblioteka nie dysponowała żadnymi urządzeniami do odtwarzania coraz liczniejszych zbiorów audiowizualnych: „Ze względu na brak środków finansowych na zakup sprzętu audiowizualnego biblioteka nie dysponuje w/w urządzeniami” (*Notatka służbowa z wizytacji z 18.04.1996*).

W wyniku wdrażania reformy oświaty utworzono w Jaworznie Okręgową Komisję Egzaminacyjną, jako jeden z 8 tego typu organów, powołanych przez MEN⁴- Jaworzno zostało wybrane na siedzibę tej instytucji spośród wszystkich miast województwa śląskiego. Ta decyzja, niewątpliwie nobilitująca dla miasta⁵, okazała się katastrofalna w skutkach dla biblioteki pedagogicznej i innych instytucji, mających tu swoje siedziby. Otrzymały one od Śląskiego Kuratorium Oświaty wypowiedzenia umowy najmu zajmowanych lokali z dniem 1.09.1999 (*Pismo z 25.08.1999*), gdyż cały budynek dawnej SP nr 2 został przekazany w trwały zarząd OKE. Do właściwego funkcjonowania Komisji potrzebny był samodzielny budynek: „między innymi ze względu na specyfikę dokumentów które gromadzi (przygotowane tematy egzaminów, sprawdzone arkusze egzaminacyjne) konieczne jest ograniczenie dostępu osób z zewnątrz do wielu pomieszczeń/.../ Budynek będzie strzeżony, a dostęp do niego będzie ściśle kontrolowany”⁶.

Znalezienie nowego lokalu dla biblioteki w tak krótkim terminie (3 miesięczny okres wypowiedzenia) okazało się nie lada wyzwaniem dla nowego kierownika (M.Fidyk - od 1997 r.). Rozpoczęto intensywne poszukiwanie wolnych pomieszczeń na terenie placówek oświatowych (szkoły, przedszkola). Ze względu na szczególną sytuację w oświacie – wprowadzanie nowego ustroju szkolnego, przeludnienie szkół - rozwiązanie problemów lokalowych biblioteki okazało się bardzo trudne⁷. Po wielu próbach, zakończonych fiaskiem, udało się - przy pomocy władz samorządowych - znaleźć pomieszczenia na parterze budynku byłego internatu Zespołu Szkół Technicznych przy ul.Północnej 9a. Dyrekcja PBW zwróciła się do Prezydenta miasta Jaworzna z prośbą o przydzielenie tych pomieszczeń o łącznej powierzchni 250 m² na potrzeby biblioteki pedagogicznej (*Pismo z 15.09.1999*). Jednocześnie kierownik Filii wystosował do kilku urzędów i instytucji⁸ apel o udzielenie pomocy w uzyskaniu odpowiedniego pomieszczenia dla biblioteki, uzasadniając jej znaczenie dla lokalnej społeczności:” stały wzrost liczby czytelników i ilości wypożyczonych książek świadczą o tym, że Biblioteka Pedagogiczna jest instytucją niezastąpioną w świadczeniu usług edukacyjnych /.../ stanowiąc podstawowy warsztat pracy intelektualnej wszystkich doksztalających się osób /.../ Mimo trudnych warunków lokalowych i braku nowoczesnego sprzętu, dzięki zaangażowaniu i twórczej pracy personelu, składającego się tylko z trzech osób, osiągamy znaczące sukcesy zawodowe w skali województwa: zajmujemy II miejsce wśród bibliotek pedagogicznych w zakresie organizacji warsztatu informacyjno-bibliograficznego, III miejsce pod względem liczby czytelników przypadających na jeden etat pracowniczy” (*Pismo z 23.09.1999*). Planowana lokalizacja biblioteki w budynku byłego internatu nie doszła jednak do skutku, ze względu na konieczność przeprowadzenia kosztownych prac remontowych (wzmocnianie stropów, brak możliwości adaptacji pokoi na funkcjonalne pomieszczenia biblioteczne) oraz przedłużający się proces przejęcia całego budynku przez Zarząd Miasta. Dyrekcja PBW wystąpiła do OKE z prośbą o przesunięcie terminu przekazania pomieszczeń, wynajmowanych przez bibliotekę (*Pismo z 26.10.1999*) i uzyskała czasowe przedłużenie umowy najmu lokalu oraz zgodę OKE na kontynuowanie pracy biblioteki w dotychczasowym obiekcie do czerwca 2000 r.: “Poczyniono starania by umowa użyczenia została przedłużona do końca czerwca 2000 r. Kierownik filii intensywnie poszukuje nowego lokalu” (*Notatka służbowa z wizytacji z 2.11.1999*)⁹. Rozpoczęto kolejną rundę poszukiwania miejsca, odpowiedniego na cenne, naukowe zbiory biblioteki.

Ze względu na sytuację finansową resortu oświaty (ograniczony budżet PBW) trudności ze znalezieniem nowej siedziby stanowiły niebezpieczny argument, przemawiający za przeniesieniem biblioteki do innego miasta, co byłoby równoznaczne z likwidacją Filii. Ponieważ termin wypowiedzenia zbliżał się nieuchronnie, a peregrynacje po kolejnych obiektach miejskich jednostek organizacyjnych (szkoły, przedszkola i inne placówki oświatowe) nie przyniosły oczekiwanego efektu, kierownik biblioteki, świadomy zagrożenia - “pozbawienie 100 tys.miasta tak dużego księgozbioru naukowego jaki obecnie posiadamy, byłoby ogromna stratą, chyba niemożliwą do odrobienia”¹⁰ - postanowił poszukać wsparcia u czytelników. Pomysł spotkał się z natychmiastowym odzewem: młodzież ze Stowarzyszenia Młodzi Konserwatyści AWS zorganizowała błyskawiczną akcję, zainicjowaną przez przewodniczącego Koła, M.Marzyńskiego, polegającą na zbieraniu podpisów pod wnioskiem w sprawie ratowania księgozbioru biblioteki pedagogicznej w Jaworznie, skierowanym do Zarządu Miasta. Akcja ta zyskała duże poparcie ze strony aktualnych (studenci) i potencjalnych (uczniowie szkół średnich) czytelników biblioteki - w ciągu jednego dnia zebrano ponad 500 podpisów. Inicjatywa czytelników, którzy stanęli w obronie biblioteki, spotkała się ze znacznym zainteresowaniem ze strony mediów, nie tylko lokalnych: “Młodzi Konserwatyści AWS postanowili ratować księgozbiór biblioteki przed przeniesieniem do innego miasta i zorganizowali akcję w obronie biblioteki. “Niektórzy myślą, że w dobie internetu i telewizji cyfrowej książki są zbędne - dodaje M.Marzyński - my zadajemy kłam takim stwierdzeniom: książki wczoraj, dziś i jutro to zasadnicza sprawa”¹¹. Petycja została przedstawiona na posiedzeniu Zarządu Miasta (24.03.2000), a przewodniczący Koła zaapelował do Rady Miasta „o dołożenie wszelkich starań dla utrzymania biblioteki pedagogicznej w Jaworznie /.../ gdyż młodzi, wykształceni ludzie to kapitał dla rozwoju miasta. A dobra inwestycja, to inwestycja w źródło tego rozwoju, czyli w literaturę fachową, którą posiada biblioteka pedagogiczna”¹². Władze miasta, doceniając rolę biblioteki -” jest to placówka, której potrzebę istnienia trudno przecenić”¹³- postanowiły wygospodarować dla niej nowe lokum w zasobach gminy, pomimo, iż “...sytuacja była skomplikowana. Cały problem podyktowany został przez czynniki niezależne od nas. Sprawa utrzymania biblioteki spadła na barki miasta, choć nie jest to naszym ustawowym obowiązkiem. Rzecz jasna zrobimy wszystko, by książki pozostały w Jaworznie”¹⁴. Należy przyznać, że deklaracja władz miasta, złożona niewątpliwie pod wpływem ofensywnej i efektownej akcji młodzieży i wywołanego tym szumu medialnego, została spełniona: na posiedzeniu Zarządu Miasta w dniu 10 maja 2000 r. zaakceptowano wniosek Naczelnika Wydziału Edukacji, Kultury i Sportu UM w sprawie przeniesienia PBW - Filia w Jaworznie do budynku Przedszkola Miejskiego nr 15 przy ul.Azot 16¹⁵. W dobie likwidacji bibliotek¹⁶, zaangażowanie się lokalnych władz samorządowych w ratowanie placówki, w którą przecież przez wiele lat inwestowało, jest wyrazem zrozumienia roli biblioteki dla rozwoju społeczeństwa przyszłości. „Dla dobra nas wszystkich biblioteka pozostanie w Jaworznie”¹⁷ - to oświadczenie wiceprezydenta przekonało personel biblioteki, a przede wszystkim czytelników o poczuciu odpowiedzialności lokalnych

decydentów za losy biblioteki pedagogicznej: „Zawdzięczamy więc Zarządowi Miasta to, że biblioteka pozostanie u nas i nie będziemy musieli wyjeżdżać do innych, sąsiednich gmin, aby korzystać z jej cennego księgozbioru”¹⁸.

Dekada 1991-2000 to krótki, ale niezwykle burzliwy okres w historii naszej biblioteki. Kolejne przeprowadzki, poprzedzone poszukiwaniem lokalu, adaptacją przyznanych pomieszczeń na potrzeby biblioteki, wpisały się w dzieje placówki jako stały element, a nawet nieodłączny atrybut jej funkcjonowania: natomiast w świadomości pracowników pakowanie zbiorów przy drugim czy trzecim podejściu, nie budziło już tylu emocji, wyzwalając dodatkowe umiejętności organizacyjne, niezwykle przydatne w przyszłości.

Destabilizujący wpływ na funkcjonowanie biblioteki w tym czasie miały okoliczności zewnętrzne: transformacja ustrojowa, perturbacje ekonomiczne, finansowe i społeczne oraz reforma systemu szkolnictwa.

Lata 90-te były w Polsce okresem znaczących zmian edukacyjnych - przyjęcie *Ustawy o systemie oświaty* z dnia 7 września 1991 r., poprzedzono przedstawieniem projektu „Reformy systemu edukacyjnego”¹⁹, wdrażanej od 1999 r. Procesom tym towarzyszyły nieustannie zmiany w treści Karty Nauczyciela.

Sytuacja bibliotek pedagogicznych, funkcjonujących jako placówki, wspierające proces dydaktyczno-wychowawczy, uległa zdecydowanym przeobrażeniom – zgodnie z obowiązującym *Rozporządzeniem MEN* z 1993 r. uzyskały one publiczny charakter.²⁰ Określenie „publiczna biblioteka pedagogiczna” jest niejednoznacznie interpretowane. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na aspekt finansowania tych bibliotek ze środków publicznych lub sugeruje powszechną dostępność bibliotek pedagogicznych dla wszystkich zainteresowanych.²¹ Do końca 1998 r., zgodnie z ramowym statutem, biblioteki pedagogiczne były finansowane i prowadzone przez kuratoria oświaty. W obliczu nowej rzeczywistości administracyjnej (wdrożenie trójstopniowego podziału terytorialnego kraju²²) zmieniła się sytuacja formalno-prawna bibliotek pedagogicznych. Dokonano także zmian kompetencyjnych. Od stycznia 1999 r. podzielono zadania pomiędzy organami: prowadzącym – samorząd województwa, który do realizacji swoich zadań powołał Urząd Marszałkowski oraz sprawującym nadzór pedagogiczny – Kuratorium Oświaty. Wprowadzono zmiany w przepisach prawnych dotyczących bibliotek pedagogicznych, w celu dostosowania działalności tych placówek do zmian, jakie dokonały się w systemie oświaty pod koniec XX w.²³ Wszystkie te modyfikacje spowodowały, że nasza biblioteka, podobnie jak wiele innych tego typu placówek, z trudem odnalazła się w nowej rzeczywistości. Poszukując swojego miejsca w zmieniającym się krajobrazie oświatowym, musiała pokonać wiele barier, aby zachować i - w perspektywie – umocnić swoją pozycję w środowisku.

Zbiory

Kierunek gromadzenia zbiorów w latach 90-tych wyznaczała konieczność jak najszerzego zaspokajania potrzeb użytkowników, a więc środowiska nauczycielskiego i studentów, przygotowujących się do zawodu nauczycielskiego. Różnorodność przedmiotów nauczania, jak również wykształcenia nauczycieli, zatrudnionych w różnego typu placówkach oświatowych, uzasadniała występowanie w zbiorach biblioteki książek z różnych dziedzin wiedzy. Sprawne funkcjonowanie biblioteki uzależnione jest od jej zasobów, które powinny być na bieżąco uzupełniane o nowości z zakresu wszystkich dyscyplin naukowych.

W obliczu zachodzących zmian (ustrojowych, prawnych i kompetencyjnych), biblioteka pedagogiczna przeżywała trudności finansowe, które można określić mianem kryzysu. Dowodzą tego zestawienia statystyczne w zakresie gromadzenia zbiorów oraz pokaźna teczka alarmujących pism i próśb o wsparcie finansowe dla biblioteki, która wobec ograniczonych funduszy, otrzymywanych z Kuratorium Oświaty, nie mogła sprostać oczekiwaniom czytelników w zakresie dostępu do najnowszych źródeł wiedzy:

- „Prośbę powyższą [o wsparcie finansowe] motywujemy tym, że w wymienionym okresie występowały ograniczenia finansowe w resorcie oświaty: otrzymaliśmy znikomą kwotę na zakup książek. Jest to suma zbyt mała na nasze potrzeby gdyż z usług naszej biblioteki korzystają przedstawiciele różnych zawodów, stąd potrzeby te są zwielokrotnione” (*Pismo do UM o dotację z 2.12.1991*) ;
- „Środki finansowe, jakie otrzymujemy z PBW pokrywają płace, wydatki na czynsz i ogrzewanie lokalu. Nie mamy możliwości zakupu niezbędnych nowości pedagogicznych i prenumeraty fachowych czasopism. Stale wzrastająca liczba czytelników o różnicowanych zainteresowaniach obciąża bibliotekę do starania o to, aby jej zbiory były kompletne i zasobne w aktualną literaturę z różnych dziedzin wiedzy. Biorąc pod uwagę potrzeby naszych czytelników teraz i w przyszłości, obawiamy się, że wiele cennych, nowych wydawnictw zostanie na zawsze straconych dla czytelników, a efekty braków w księgozbiorze odczuwają czytelnicy już w najbliższej przyszłości” (*Pismo do Zarządu Miasta z 28.04.1992*);
- „Jedynym źródłem finansowania biblioteki jest Kuratorium Oświaty poprzez PBW w Katowicach. Z uwagi na brak środków (lub ich minimalny przydział) na wzbogacanie zasobów biblioteki od prawie

czterech lat corocznie występujemy o pomoc finansową z budżetu miasta, na terenie którego prowadzimy naszą działalność dydaktyczno-informacyjną obsługując w tym zakresie mieszkańców miasta Jaworzna i okolic" (*Wniosek o dotację do Urzędu Miasta z 11.12.1996*);

- „Jakość naszych usług to jest zdolność zaspokajania potrzeb użytkowników jest zdeterminowana brakiem finansów na realizację statutowych zadań. Biblioteka nie jest placówką nastawioną na zysk i sprawne jej funkcjonowanie zależy w dużej mierze od docenienia jej przez lokalne władze. Utrzymanie pozycji placówki i zabezpieczenie finansowe jej działalności jest niezmiernie ważne z punktu widzenia edukacji społeczeństwa" (*Pismo do Zarządu Miasta z 1.10.1997*).

Minimalizacja nakładów na gromadzenie zbiorów spowodowała, że biblioteka znalazła się w bardzo trudnym położeniu i tylko dzięki wsparciu, uzyskanemu ze strony lokalnych władz samorządowych w formie licznych dotacji, przeznaczonych przede wszystkim na zakup nowości²⁴ oraz pozyskaniu przychylności wyjątkowego sponsora, jakim była w tym okresie Fundacja „Energetyka na rzecz Polski Południowej”²⁵, działająca przy Elektrowni Jaworzno III, udało się przetrwać ten wyjątkowo krytyczny moment w dziejach biblioteki i uniknąć likwidacji lub połączenia jej z inną placówką.

Analiza zakupów jako zasadniczego źródła wpływów, odzwierciedla powszechną kondycję finansową placówek oświatowych w latach 90-tych²⁶. Zasoby biblioteki w okresie 1994-1997 ukształtowały głównie fundusze, pozyskane przez bibliotekę z dwóch źródeł: samorząd lokalny sfinansował zakup 776 woluminów a Fundacja 730 woluminów, co stanowi łącznie 75,5% z ogólnej liczby nowo nabytych woluminów. Dyrekcja PBW miała świadomość kłopotów finansowych Filii „w tych trudnych zarówno pod względem finansowym jak i społecznym czasach" (*Notatka służbowa z wizytacji 5.11.1991*). W protokołach, z nielicznych w tym czasie wizytacji kompleksowych (1991,1996,1999), powtarza się lakoniczne stwierdzenie: „Zakupów dokonuje się w miarę posiadanych środków /.../ na bieżąco opracowuje się nowości – znikome ze względu na brak środków finansowych”.

Z analizy zebranego materiału wynika, że dostęp czytelników do nowości został drastycznie ograniczony. Z powodu skromnych możliwości finansowych, biblioteka nabywała rocznie średnio 0,4 egzemplarza na jednego czytelnika, przy czym występowały dość znaczne różnice w poszczególnych latach: od 0,98 w 1992 r. do 0,18 woluminów na czytelnika w 1998 r. Różnice te wynikają, m.in., z dynamicznego wzrostu liczby czytelników w drugiej połowie lat 90-tych przy jednoczesnym obniżeniu nakładów finansowych na rozwój księgozbioru z powodu ustania dotacji z budżetu miasta.

W sprawozdaniach opisowych, dołączonych do corocznych zestawień statystycznych, odnotowano negatywne skutki destabilizacji finansowej biblioteki: „Wyjątkowo niski przyrost księgozbioru (302 pozycje to jest 70% nabytków z ub.r.) wynika z braku środków finansowych z innych źródeł i niekorzystnie wpływa na strukturę księgozbioru, powodując duże luki w literaturze metodycznej, zakup nowości w pojedynczych egzemplarzach z przeznaczeniem wyłącznie do czytelnika, co przy stale wzrastającej liczbie czytelników obniża stopień realizacji ich potrzeb" (*Spr.1998*); „Wzrost liczby niezrealizowanych rewersów świadczy o tym, że biblioteka w znacznym stopniu nie zaspakaja potrzeb czytelników" (*Spr.1999*).

Z chwilą zaprzestania dotacji celowych, otrzymywanych w ramach Programu Rozwoju Gospodarczego Miasta Jaworzna²⁷, budżet biblioteki reperowano dzięki wypracowanym przez placówkę środkom specjalnym – tzw. dary czytelników w formie wpłaty 5 zł na renowację i restaurację księgozbioru²⁸. Po przekazaniu bibliotek pedagogicznych w gestię samorządu wojewódzkiego, sytuacja w odniesieniu do gromadzenia zbiorów, uległa zmianie. Środki przyznane na uzupełnianie zbiorów były największe w 1999 r., po czym w kolejnych latach ulegały systematycznej redukcji, co wyraźnie widać na przykładzie naszej placówki: w 1999 r. biblioteka wzbogaciła się o 394 nowe woluminy, w latach bezpośrednio poprzedzających ten moment było to 259 woluminów w 1998 r. i 287 woluminów w 1997 r. - z czego 141 woluminów sfinansowała Fundacja, ale już w 2000 r. zakupiono tylko 213 woluminów (spadek o 54%). W warunkach gospodarki rynkowej biblioteka pedagogiczna z trudem pokonywała bariery finansowe, zakłócające jej prawidłowe funkcjonowanie, a problemy ekonomiczne na stałe wpisały się w biblioteczny rejestr, stanowiąc szczególnie dotkliwą przeszkodę dla rozwoju instytucji niedochodowych.

Na podstawie danych uzyskanych ze sprawozdań, można dokonać charakterystyki polityki gromadzenia w ostatniej dekadzie XX w. w kilku aspektach:

1. Wielkość rocznego dopływu zbiorów: okres ten charakteryzował się niskim przyrostem zbiorów, który wynosił średnio 1,3%, w przebiegu 10 analizowanych lat osiągnął najwyższy poziom w 1995 r. – 2,8% i był najbardziej zbliżony do średniej krajowej²⁹;
2. Struktura nabytków: dominowały książki – 80,9% (5018 woluminów); czasopisma stanowiły 9,6% (594 woluminy), broszury – 8,5% (526 woluminów) i znikomy – 1% (62 jednostki) to zbiory audiowizualne. W sumie zasoby biblioteczne powiększyły się o 6200 jednostek. Po raz pierwszy pojawiły się w zbiorach biblioteki dokumenty niepiśmiennicze: kasety magnetofonowe i magnetowidowe, łącznie 62 jednostki, pochodzące z darów otrzymanych od MEN w ramach Powszechnej Wideo Biblioteki Edukacyjnej³⁰, mające służyć doskonaleniu warsztatu nauczyciela i unowocześnieniu metod jego pracy: „Zbiory audiowizualne w istotny sposób wspomagają przyswajanie wiedzy /.../ a ich wykorzystanie jest jednym z 13 kroków prowadzących do

budowy społeczeństwa ludzi uczących się³¹. Niepokojącym zjawiskiem w dziedzinie gromadzenia zbiorów, zaobserwowanym w tym okresie, jest widoczne ograniczenie liczby tytułów prenumerowanych czasopism - od 88 tytułów na początku lat 90-tych do 59 pod koniec tej dekady: „ze względu na brak środków finansowych ograniczona została prenumerata czasopisma tylko do tematyki pedagogicznej” (*Notatka z wizytacji 1991*), „Z roku na rok ubożeje zbiór czasopism z powodu ograniczenia liczby prenumerowanych tytułów” (*Spr.2000*).

3. Sposoby pozyskiwania zbiorów: w zakresie sposobu pozyskiwania zbiorów (źródła wpływów) przeważał zakup, jako zasadnicza forma nabytków, stanowiąc średnio 80% wszystkich wpływów. Wyjątek stanowił 1997 r. i 1999 r., kiedy to wzrosły wpływy z tytułu darów, powodując zachwianie dotychczasowych proporcji pomiędzy tymi dwoma źródłami wpływów. W 1997 r. ofiarowano bibliotece 70 woluminów z księgozbioru likwidowanego Liceum Medycznego, co spowodowało wzrost liczby darów w roku sprawozdawczym (232 jednostki na 697, co stanowiło 33% wszystkich wpływów w tym roku) Natomiast w 1999 r. biblioteka otrzymała z MEN 283 woluminy, obejmujące książki i broszury związane z reformą edukacji (nowe programy nauczania w szkole podstawowej i gimnazjum, przewodniki metodyczne, sylabusy³² oraz 40 kaset magnetowidowych. Wskutek tego, w 1999 r., dary stanowiły 40% pozyskanych przez bibliotekę materiałów. Dane liczbowe dotyczące darów, wskazują, że w latach 1991-2000 na 895 uzyskanych w ten sposób jednostek inwentarzowych, obejmujących wszystkie typy zbiorów, tzn. książki, broszury, materiały audiowizualne - 225 pozycji (25%) pochodziło z PBW, a 670 (75%) z innych źródeł (KO, MEN, OKE). W grupie darów, biorąc pod uwagę jako kryterium typ dokumentu, przeważały broszury w ilości 526 woluminów (58,7%), na drugim miejscu znalazły się książki - 320 woluminów (35,7%), zbiory audiowizualne w liczbie 49 jednostek stanowiły 5,6% materiałów bibliotecznych uzyskanych nieodpłatnie.

Wskutek problemów finansowych, w tych przełomowych dla biblioteki czasach, wyraźnie obniżył się wskaźnik zasobności księgozbioru, tj liczba materiałów bibliotecznych przypadających na jednego czytelnika: od 37,26 w 1991 r. do 25,99 w 1999 r. Podobnie, jak w innych bibliotekach, można zaobserwować pewne pozytywne symptomy - powolne zmniejszanie się dynamiki tego spadku z upływem lat: wskaźnik zasobności księgozbioru w 1999 r. był mniejszy od poziomu 1998 r. o 0,95%, podczas gdy w odniesieniu do 1996 r. różnica ta wynosiła 4,23%, a w stosunku do 1992 r.- 8,52%.

Procesem nieodłącznie związanym z gromadzeniem zbiorów jest selekcja, której rozmiary mają istotny wpływ na kształtowanie księgozbioru biblioteki. W latach 90-tych przeprowadzono 5 selekcji materiałów zdezaktualizowanych, w wyniku których wykreślono z inwentarzy i usunięto z biblioteki 1377 woluminów, co stanowiło 4,25% wszystkich zbiorów.

W 1994 r. dokonano selekcji w obrębie literatury społeczno-politycznej, usuwając z księgozbioru 440 pozycji w oparciu o „Spis książek przestarzałych w bibliotekach publicznych”³³, w 1997 r. dokonano przeglądu literatury metodycznej, w wyniku którego przeznaczono do usunięcia pozycje zdezaktualizowane - wykreślono w kolejnych selekcjach 157 woluminów (1997 r.), 248 (1998 r.) i 261 woluminów (1999 r.). W strukturze selekcji, poza materiałami zdezaktualizowanymi (80% wszystkich ubytków), wystąpiły też ubytki spowodowane zagubieniem książek przez czytelników (biblioteka utraciła z tego powodu 353 pozycje) oraz 65 książek uległo zniszczeniu. W wyniku selekcji – z różnych przyczyn - wypisano z inwentarza łącznie 1795 woluminów.

Przemiany polityczne i gospodarcze w Polsce, charakterystyczne dla lat 90-tych, wpłynęły w sposób zasadniczy na stan zbiorów biblioteki pedagogicznej. W warunkach gospodarki rynkowej zasoby biblioteki powiększały się nierytmicznie, ze względu na ograniczone możliwości finansowe. Zakupy nowości mogły być realizowane dzięki uzyskanym przez bibliotekę dotacjom z różnych źródeł, wśród których dotacje otrzymane z UM stanowiły 50% uzyskanych w ten sposób środków. Duży udział w powiększeniu zbiorów i ich aktualizacji miała też Fundacja „Energetyka na Rzecz Polski Południowej”. W omawianym okresie zbiory biblioteki wzbogaciły się również dzięki darom, pochodzącym głównie z MEN (broszury dotyczące reformy szkolnictwa, przewodniki metodyczne, programy nauczania, kasety wideo) oraz od wydawnictw (podręczniki dla szkoły podstawowej i gimnazjum).

W strukturze księgozbioru pojawił się nowy element – zbiory specjalne (dokumenty niepiśmiennicze), wśród których przeważały materiały audiowizualne.

W wyniku dokonanej selekcji zbiorów usunięto materiały nieaktualne, głównie w dwóch obszarach tematycznych: literatura społeczno-polityczna i literatura metodyczna.

W ostatnim dziesięcioleciu XX w. wystąpiły negatywne zjawiska w obrębie gromadzenia: niski przyrost zbiorów, ograniczenie liczby tytułów prenumerowanych czasopism. Wobec charakterystycznej dla tego okresu szerokiej rozpiętości oferty wydawniczej, spowodowało to nieodwracalne luki w zasobach oraz stałe zmniejszanie się wskaźnika zasobności zbiorów. Nierytmiczne zakupy, w ograniczonej ilości (1 egzemplarz danego tytułu) dokonywane były z pełną świadomością, że wiele cennych tytułów nie będzie czekać i nigdy nie znajdzie się w księgozborze. Pomimo opisanych i udokumentowanych problemów finansowych, udało się przetrwać ten krytyczny okres i utrzymać pozycję biblioteki naukowej, co potwierdzają opinie zebrane przez dziennikarzy w trakcie "batalii o

bibliotekę”:

- „Miejmy nadzieję, że miasto zadba o tę instytucję, która jest potrzebna tym wszystkim, którzy podnoszą swoje kwalifikacje, nauczycielom, wychowawcom placówek oświatowych, uczniom szkół średnich i studentom /.../ mimo wielu trudności dnia codziennego biblioteka pedagogiczna osiąga znaczące sukcesy w skali województwa: zajmuje II miejsce w zakresie organizacji warsztatu informacyjno-bibliograficznego oraz III miejsce pod względem liczby czytelników przypadających na jeden etat pracowniczy” (K.A.: „*Dwie instytucje w ciasnej siedzibie*”. „Co tydzień” 1999 nr 42);
- „Placówka posiada 35 tysięcy wartościowych książek /.../ pozbywając się tych zbiorów tracimy część bezcennych dóbr kultury” („*Biblioteka na straty*”. „Naszym okiem” 2000 nr 1);
- „Wprawdzie biblioteka należy do tych placówek, które nie przynoszą dochodów, jednak trzeba być świadomym faktu, że jej utratę na pewno boleśnie odczułby niejeden mieszkaniec Jaworzna, który tutaj korzysta z wielu wartościowych książek (M.Baran: „*Czy stracimy półwiekową bibliotekę?*” „Tydzień w Jaworznie” 2000 nr 13);
- „Cenny zbiór, jaki biblioteka zgromadziła w okresie ponad 40 lat swego istnienia: 35000 książek głównie z zakresu pedagogiki, psychologii, socjologii, ponad 2000 roczników czasopism metodycznych, prawie 100 kaset magnetowidowych potrzebnych do pracy w szkole” (T.D.: „*Książnica zostanie*”. „Tydzień w Jaworznie” 2000 nr 22).

Polityka gromadzenia była zdeterminowana, z jednej strony sytuacją finansową biblioteki, z drugiej przemianami w otoczeniu zewnętrznym (reforma ustrojowa, edukacyjna). Kumulacja tych czynników wpłynęła destabilizująco na kształtowanie struktury zbiorów biblioteki pedagogicznej pod koniec lat 90-tych.

Czytelnictwo

Lata 90-te to okres szczególnego zainteresowania zbiorami biblioteki pedagogicznej, przejawiającego się znaczącym wzrostem liczby czytelników i udostępnionych im zbiorów.

Biblioteka pedagogiczna, kojarzona dotychczas ze względu na nazwę z pojęciem biblioteki dla nauczycieli jako grupy zawodowej pretendowała, wskutek upublicznienia, do roli ogólnej biblioteki o charakterze naukowym, dostępnej wszystkim poszukującym - w ramach podnoszenia swoich kwalifikacji - określonych źródeł informacji. Adres czytelniczy poszerzył się o bardzo liczne grono młodzieży licealnej oraz studentów, nie tylko kierunków nauczycielskich³⁴. Obserwowana od lat tendencja systematycznego przyrostu liczby czytelników nie będących nauczycielami, doprowadziła do zmian w strukturze czytelników. Grupa studentów uzyskała zdecydowaną przewagę nad innymi kategoriami czytelników, zarówno pod względem ilości zarejestrowanych osób jak i liczby udostępnionych zbiorów.

W omawianym okresie (1991-2000) można zaobserwować szczególnie dynamiczny wzrost - o 62,7% - liczby czytelników: od 825 osób zarejestrowanych w 1991 r. do 1342 w 1999 r. Duży wpływ na dynamikę tego wzrostu miała niewątpliwie lokalizacja biblioteki w centrum miasta, poszerzenie profilu gromadzonych zbiorów o tematykę daleko wykraczającą poza krąg nauk społecznych³⁵, upowszechnienie dostępu do zasobów biblioteki oraz wzrost liczby osób kształcących się i doksztalających.

Analiza danych statystycznych wykazała, że w początkowej fazie tego okresu (1991-1994) nauczyciele stanowili średnio 44,6% wszystkich czytelników. Jednakże po 1995 r. zmniejszyła się liczba nauczycieli, zarejestrowanych w bibliotece (536 osób w 1995 r. tj 42% ogółu czytelników, 402 osoby w 1999 r., co stanowiło tylko 29,9%). Natomiast liczba studentów korzystających z biblioteki, systematycznie wzrastała: od 395 w 1991 r. (47% ogółu zapisanych do biblioteki osób) do 897 w 1999 r., co stanowiło 66,8% wszystkich czytelników. Po 1995 r. studenci stanowili ponad 60% wszystkich korzystających z usług biblioteki pedagogicznej³⁶.

W grupie nauczycieli, tradycyjnie, najliczniej byli reprezentowani nauczyciele szkół podstawowych – 2190 czytelników tj. 51% w tej kategorii czytelników, liczącej w latach 1991-2000 w sumie 4279 osób. Zjawisko to jest uzasadnione lokalną siecią szkolnictwa (22 szkoły podstawowe) i liczebnością uczniów na tym etapie kształcenia. W 1999 r. zarejestrowano nową kategorię zawodową - nauczyciele gimnazjum³⁷. Fakt ten był zapowiedzią konieczności przebudowy schematu podziału zbiorowości czytelników, w celu uwzględnienia nowo powstających kategorii zawodowych nauczycieli.

Proces udostępniania zbiorów, realizowany w formie wypożyczeń na zewnątrz i udostępniania prezenzyjnego, można scharakteryzować za pomocą dwóch narzędzi: wskaźnika aktywności księgozbioru oraz wskaźnika aktywności czytelników. Wskaźnik aktywności zbiorów wynosił średnio 0,3 i w ciągu 10 lat utrzymywał się na tym samym poziomie, z niewielkimi odchyleniami np. 0,25 w 1991 r. - najniższy poziom i 0,35 w 1997 r. - najwyższy w analizowanym okresie³⁸.

Charakterystykę wypożyczeń w tym okresie komplikuje fakt niejednorodnego podziału piśmiennictwa na działy tematyczne. Informacje zawarte w sprawozdaniach statystycznych w latach 1991/92 zgrupowane są w 3 działach: literatura pedagogiczna, psychologiczno-socjologiczna, literatura piękna i naukowa. W okresie 1993-1999 piśmiennictwo dzielono na: literaturę pedagogiczną, psychologiczną, nauki społeczne, nauki matematyczno-przyrodnicze i nauki humanistyczne. Od 2000 r. zmodyfikowano ten podział na: literaturę pedagogiczno-psychologiczną, nauki społeczne, literaturę

naukową i literaturę piękną.

Analiza udostępniania wg kryterium „tematyka wypożyczonych dzieł”, wykazuje wysoki procent wypożyczeń w zakresie literatury pedagogiczno-psychologicznej – 45037 woluminów (48% wszystkich wypożyczonych zbiorów). Dość często wykorzystywano książki z zakresu nauk humanistycznych – 20113 woluminów (21,43%) oraz piśmiennictwo z kręgu nauk matematyczno-przyrodniczych - 19101 woluminów (20,35%). Najmniejszą popularność wśród czytelników uzyskała w tym okresie literatura społeczna – 9598 woluminów (10,22%). Tak mały stopień wykorzystania tej literatury wynika niewątpliwie z dezaktualizacji materiałów bibliotecznych o tematyce socjologicznej, bądź ich przewartościowania w wyniku przemian polityczno-gospodarczych lat 90-tych³⁹.

Z danych zawartych w sprawozdaniach statystycznych wynika, że literatura pedagogiczno-psychologiczna była przedmiotem zainteresowania obydwu kategorii czytelników - nauczycieli i studentów- w podobnym zakresie. Nauczyciele wypożyczyli 49,91% książek w obrębie tego działu piśmiennictwa, podobnie studenci – 46,83%. W pozostałych działach tematycznych wypożyczenia studentów przewyższają prawie o połowę poziom zainteresowania nauczycieli dla poszczególnych rodzajów piśmiennictwa⁴⁰.

Na podstawie statystyki, prowadzonej w wypożyczalni, można określić preferencje użytkowników biblioteki. Tendencje w tym zakresie są zróżnicowane, w zależności od kategorii czytelników. W grupie studentów literatura pedagogiczno-psychologiczna stanowiła 41,4% wszystkich wypożyczeń. Natomiast literatura naukowa z innych dziedzin wiedzy cieszyła się większym zainteresowaniem – 58,6% wszystkich udostępnionych studentom książek. W tym obszarze piśmiennictwa rozkład wypożyczeń z poszczególnych dziedzin nauki przedstawiał się następująco: 23% to piśmiennictwo z zakresu humanistyki, 23,6% - z dziedziny nauk matematyczno-przyrodniczych i 12% to literatura społeczna. Fakt, iż studenci częściej niż po literaturę pedagogiczną sięgali po literaturę naukową z innych dziedzin wiedzy, można uznać za potwierdzenie tezy o pełnieniu przez bibliotekę pedagogiczną roli uniwersalnej biblioteki naukowej.

Analiza wyborów czytelnich nauczycieli, wykazała, że struktura wypożyczeń tej kategorii czytelników stanowiła prawie idealne odwrócenie w stosunku do struktury wypożyczeń studentów. Wśród książek wypożyczonych przez nauczycieli, odsetek pozycji z zakresu pedagogiki i psychologii wynosił 58,8%, natomiast pozostałe 41,2% stanowiły pozycje z innych dziedzin wiedzy. Przewaga piśmiennictwa o tematyce bezpośrednio związanej z wykonywanym zawodem świadczy o tym, że nauczyciele realizowali w bibliotece pedagogicznej głównie czytelnictwo literatury fachowej⁴¹.

Opisując wypożyczenia w kontekście zaangażowania poszczególnych grup czytelników, należy stwierdzić, że w ogólnej liczbie 93849 wypożyczonych woluminów 54,27% (50937 książek) wykorzystwała dominująca ilościowo kategoria – studenci, natomiast na nauczycieli przypada 40,74% (38242 woluminy). Pozostałe 4,99% to wypożyczenia grupy określanej mianem inni (w latach 1991-2000 było to 739 czytelników, którzy wypożyczyli w sumie 4671 książek).

Wskaźnik aktywności czytelnictwa w społeczności czytelników jaworznickiej biblioteki pedagogicznej był w miarę stabilny, nieco niższy od średniej krajowej i kształtował się następująco: najwyższy poziom osiągnął w 1992 r. - 9,46 ; w 1993 r. - 8,9; w 1995 r. - 8,5; w 1997 r. - 8,6 i najniższy w 1996 r. - 7,82⁴². Należy pamiętać, że na poziom tego wskaźnika miała bezpośredni wpływ sytuacja finansowa biblioteki: czytelnicy byli zmuszeni do korzystania ze zbiorów dostępnych w czytelni, z powodu braku w wypożyczalni większej ilości poszukiwanych materiałów.

Poza udostępnianiem tradycyjnych materiałów bibliotecznych odnotowano w sprawozdaniach statystycznych, - po raz pierwszy - wypożyczenia zbiorów specjalnych, głównie kaset wideo, gromadzonych w bibliotece od 1997 r. W okresie 3 lat wypożyczono w sumie 73 jednostki inwentarzowe zbiorów specjalnych. Przyczyny niskiego poziomu wykorzystania tego rodzaju zbiorów mają charakter nie tylko zewnętrzny – brak zainteresowania ze strony nauczycieli, pomimo ogromnego znaczenia multimediów w dydaktyce, ale wynikają także z sytuacji wewnętrznej biblioteki – brak środków finansowych na ich gromadzenie oraz sprzętu i odpowiednich pomieszczeń do ich odtwarzania.

Istotną formą udostępniania zbiorów obok wypożyczania na zewnątrz, jest ich wykorzystanie bezpośrednio na miejscu, w bibliotece. Mimo braku oddzielnego pomieszczenia w lokalu biblioteki, udostępniono w omawianym okresie (1991-2000) na miejscu łącznie 54550 woluminów dla 16205 czytelników, co daje średnio statystycznie 3,4 wol. na czytelnika w ciągu roku. Udostępnianie prezencyjne wzrosło w 1999 r. o 368% w stosunku do 1991 r. (od 1919 do 8985 woluminów). Ta znacząca różnica to skutek polityki gromadzenia zbiorów – nowości kupowano najczęściej w 1 egzemplarzu z przeznaczeniem do czytelni⁴³. Praktyka ta, wymuszona przez określone warunki, wprawdzie niezbyt wygodna dla czytelników, zapewniała jednakże wszystkim dostęp do nowości z różnych dziedzin wiedzy, choć niewątpliwie wywoływała uzasadnioną dezaprobatę czytelników⁴⁴. Analiza zapisów w tzw. zeszycie czytelni oraz zestawień statystycznych wykazała równowagę w korzystaniu przez czytelników z obydwu rodzajów dokumentów (książek i czasopism). Łącznie udostępniono na miejscu 27979 książek (51,3%) oraz 26571 (48,7%) roczników czasopism. Pod koniec lat 90-tych można zauważyć niewielki, w granicach 2-3%, spadek liczby wykorzystywanych czasopism,

co jest niewątpliwie ubocznym skutkiem ograniczenia prenumeraty czasopism do tematyki pedagogicznej. Trudno jest precyzyjnie określić kategorie czytelników, korzystających najczęściej ze zbiorów biblioteki na miejscu, gdyż nie gromadzono w tym czasie takich danych. Można jednak z dużą dozą prawdopodobieństwa domniemywać, że – analogicznie jak w przypadku udostępniania na zewnątrz – głównymi użytkownikami księgozbioru podręcznego byli uczniowie i studenci.

W ciągu minionych 10 lat umocniła się, obserwowana już w poprzednim okresie, tendencja zmian w strukturze czytelników biblioteki pedagogicznej – po raz pierwszy w historii placówki grono studentów i uczniów uzyskało pozycję dominującą. Stanowili oni najliczniejszą i najbardziej aktywną grupę użytkowników.

Okres ten zaznaczył się, nienotowanym dotychczas, wzrostem zainteresowania biblioteką pedagogiczną ze strony szerokiego grona osób podnoszących swe kwalifikacje (w 1998 r. zapisano w bibliotece rekordową liczbę 1372 nowych czytelników). Dynamika tego wzrostu była przede wszystkim efektem nadania bibliotece publicznego charakteru. W dobie powszechnego otwierania się bibliotek pedagogicznych dla wszystkich zainteresowanych, rozszerzeniu uległ zasięg oddziaływania społecznego poza środowisko oświatowe, jak również zakres treściowy gromadzonych zbiorów, wykraczający poza określoną specjalność, właściwą do tego typu biblioteki.

Znaczący wpływ na zmiany w strukturze czytelników biblioteki pedagogicznej miał intensywny wzrost liczby osób uczących się. Masowo powstające nowe placówki kształcenia (szkoły pomaturalne i prywatne studia wyższe) często nie dysponowały zapleczem naukowym w postaci odpowiednio wyposażonej biblioteki. Uczący się w tych ośrodkach studenci, nieusatysfakcjonowani możliwościami uczelnianych bibliotek, poszukując dostępu do źródeł informacji trafiali do naszej placówki, która ze względu na charakter zbiorów i warsztat informacyjno-bibliograficzny, nieformalnie pełniła w środowisku lokalnym rolę biblioteki naukowej.

Wzrost liczby czytelników spowodował intensyfikację procesu udostępniania, co uwidoczniło się w liczbie wypożyczonych zbiorów, która zwiększyła się w 1999 r. o 28% w stosunku do 1992 r. oraz liczbą zbiorów udostępnianych na miejscu, która wzrosła trzykrotnie. W określonej sytuacji lokalowej biblioteki (brak oddzielnego pomieszczenia na czytelnię) udostępnianie zbiorów w tzw. kąciку czytelniczym, było dla czytelników dużą niedogodnością i nawet lokalizacja biblioteki w centrum miasta nie rekompensowała warunków korzystania ze zbiorów.

Działalność informacyjna i dydaktyczna biblioteki

W ślad za modyfikacją księgozbioru (rozszerzenie zakresu treściowego, selekcja materiałów nieaktualnych), dokonano gruntownej modernizacji warsztatu informacyjno-bibliograficznego. Z powodu częściowej dezaktualizacji tematyki polityczno-społecznej przeprowadzono meliorację katalogu rzeczowego w dziale „Nauki społeczne” (1991 r.). Duże zmiany wprowadzono również w obrębie działu „Oświata i wychowanie”: usunięto karty książek wycofanych, dokonano rozbudowy działów głównych na szczegółowe poddziały, w celu ułatwienia nauczycielom dostępu do zagadnień z zakresu metodyki nauczania i wychowania. Ze sprawozdań opisowych, wynika, że corocznie dokonywano gruntownej przebudowy kolejnych działów katalogu rzeczowego: psychologia (1990 r.), językoznawstwo (1992 r.), nauki matematyczno-przyrodnicze (1993 r.), socjologia (1996 r.). W ramach rozbudowy warsztatu informacyjnego zapoczątkowano prowadzenie katalogu wydawnictw serii nienumerowanych (np. „Biblioteka Myśli Współczesnej”, „Logos”, „Biblioteka Postępu Pedagogicznego”). Założono też katalog przedmiotowy „Silesiana” (1997 r.) w celu upowszechnienia materiałów dotyczących regionu, z którym Jaworzno zostało związane w wyniku reformy administracyjnej.

Równoległe z pracami nad modernizacją katalogów wprowadzano zmiany w obrębie kartoteki zagadnieniowej. Zgodnie z postulatami czytelników poszerzono zakres kartoteki o tematykę socjologiczną (1996 r.) oraz wprowadzono materiały dotyczące edukacji regionalnej (1997 r.). Problematykę regionalizmu uzupełniano o informacje o mieście Jaworznie, uzyskane w oparciu o „Bibliografię Zawartości Czasopism”. Materiały, gromadzone w kartotece pod hasłem „Regionalizm w nauczaniu i wychowaniu”, stanowiły dla nauczycieli podstawowe źródło informacji z zakresu metodyki nauczania tej nowej w dydaktyce dziedziny⁴⁵

Wdrażanie edukacji regionalnej w szkołach napotykało na duże trudności ze względu na nowatorski charakter tej ścieżki międzyprzedmiotowej (brak doświadczeń dydaktycznych w tym zakresie) oraz niedostateczny zasób materiałów i informacji o regionie w bibliotekach szkolnych⁴⁶. Stąd wynikała potrzeba przygotowania warsztatu informacyjnego biblioteki pedagogicznej jako zaplecza do realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych w zakresie edukacji regionalnej z uwzględnieniem lokalnego aspektu zagadnienia⁴⁷. Przedsięwzięcia w zakresie edukacji regionalnej, podjęte przez bibliotekę pedagogiczną, miały wieloaspektowy charakter i obejmowały:

- działalność badawczą: opracowano i przeprowadzono badania sondażowe o zasięgu lokalnym (1997 r.), w celu uzyskania informacji o stanie edukacji regionalnej i kompetencji nauczycieli w zakresie wiedzy o regionie;
- działalność informacyjno-bibliograficzną: przygotowano i udostępniano materiały i informacje o

regionie - księgozbiór tematyczny (programy nauczania, poradniki metodyczne, konspekty lekcji, scenariusze zajęć pozalekcyjnych), katalog przedmiotowy „Silesiana”, kartoteka zagadnieniowa „Regionalizm w nauczaniu i wychowaniu”, kartoteka tekstowa zawierająca wycinki dotyczące historii oświaty w regionie;

- działalność edukacyjną: zrealizowano zajęcia warsztatowe dla nauczycieli-bibliotekarzy szkolnych, dotyczące metod i form edukacji regionalnej w bibliotece szkolnej, opracowano blok tematyczny zajęć dla uczniów gimnazjum integrujących wiedzę o regionie z edukacją czytelnictwem⁴⁸, przygotowano projekt edukacyjny o tematyce regionalnej („Przewodnik po przyrodniczych ścieżkach dydaktycznych na terenie miasta Jaworzna”).

Działania na rzecz edukacji regionalnej zostały uwzględnione w „Planie rozwoju biblioteki na lata 2004-2007”.

W sumie w okresie 10 lat w kartotece zagadnieniowej przybyło 435 nowych haseł i 31947 opisów bibliograficznych. Tak skonstruowany, bogaty warsztat informacyjny, stanowił cenną pomoc dla wszystkich czytelników, umożliwiając im szeroki dostęp do zgromadzonych w bibliotece materiałów. Zespołowa praca bibliotekarzy w tej dziedzinie została dostrzeżona przez PBW. W trakcie kolejnych wizytacji stwierdzono: „Kartoteka bardzo rozbudowana” (*Prot. 1996*), „Katalogi prowadzone starannie i prawidłowo. Rozdzielacze w katalogu rzeczowym i kartotece czytelne i wyraźne, opisy bibliograficzne zgodne z obowiązującymi normami, klasyfikacja nowości przemyślana i pogłębiona, szczególnie w dziale 37. Kartoteka zagadnieniowa rozbudowana, a dobór czy to haseł czy to opisów bibliograficznych do odpowiednich haseł przemyślany” (*Prot. 1999*).

W związku z nowelizacją programu przysposobienia czytelniczego i informacyjnego uczniów, zgodnie z „Koncepcją programu kształcenia ogólnego w polskich szkołach⁴⁹”, zmodernizowano kartotekę dla nauczycieli-bibliotekarzy szkolnych, dostosowując jej zakres do aktualnych potrzeb i oczekiwań potencjalnych użytkowników.

W ramach realizacji zadań statutowych biblioteka pedagogiczna aktywnie wspierała realizację programu przysposobienia czytelniczego i informacyjnego uczniów szkół podstawowych i średnich, przygotowując dla nich cykl lekcji bibliotecznych. Celem spotkań organizowanych przez naszą bibliotekę, było zapoznanie młodzieży z organizacją i działalnością biblioteki pedagogicznej jako instytucji różniącej się od biblioteki szkolnej. Szczególnie pożyteczna dla uczniów okazała się obecność w bibliotece ośmioklasistów, którzy uzyskali dodatkowe umiejętności w korzystaniu z różnych źródeł informacji. Wymiernym efektem współpracy biblioteki szkolnej z biblioteką pedagogiczną w kształtowaniu poziomu kompetencji czytelniczych młodych czytelników była - w dalszej perspektywie - ich aktywność czytelnicza, już jako uczniów szkół średnich bądź studentów, wyrażająca się częstymi odwiedzinami w bibliotece i liczbą wypożyczonych książek. Ambitny projekt ożywienia współpracy naszej placówki z bibliotekami szkolnymi Jaworzna, opracowała i z sukcesem wdrożyła mgr Elżbieta Byrczek⁵⁰, która z wielkim zaangażowaniem i młodzieńczym zapałem przeprowadziła w latach 1997-2000 ponad 60 lekcji bibliotecznych dla uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych, zapoznając ich z warsztatem informacyjnym biblioteki pedagogicznej. Opracowała zbiór konspektów zajęć bibliotecznych wraz z zestawem ćwiczeń praktycznych, prowadzonych na bazie katalogów i kartotek dostępnych w bibliotece. Możliwość samodzielnego poszukiwania informacji zaktywizowała uczniów i zachęciła do kolejnych odwiedzin biblioteki pedagogicznej, w celu opracowania referatów, przygotowania się do konkursów, czy też poszerzenia informacji z interesującej ich dziedziny. Biblioteka pedagogiczna uzupełniała potrzeby czytelnicze uczniów, które z różnych przyczyn nie mogły być w pełni realizowane w bibliotece szkolnej.

Nawiązanie systematycznych kontaktów ze szkołami, spowodowało ożywienie się działalności zespołów samokształceniowych bibliotekarzy szkolnych, którzy aktywnie uczestniczyli w spotkaniach, organizowanych przez metodyka, przy współpracy pracowników biblioteki pedagogicznej. Szczególnym zainteresowaniem cieszyły się zajęcia warsztatowe dotyczące gromadzenia i opracowania materiałów do kartoteki zagadnieniowej (1998 r.) i metod edukacji regionalnej w pracy biblioteki szkolnej (1999 r.).

Inną formą działalności dydaktycznej biblioteki była opieka nad studentami bibliotekoznawstwa, skierowanymi przez macierzyste uczelnie na praktyki zawodowe. Ponieważ uczelnie wskazywały jedynie ramowe treści praktyk, należało opracować szczegółowy program, uwzględniający wytyczne uczelni, korzyść naukową studentów oraz zasady funkcjonowania i zadania naszej placówki. Celem tych praktyk było poszerzenie wiadomości teoretycznych studentów oraz pomoc w praktycznym przygotowaniu do wykonywania w przyszłości pracy bibliotekarza. W latach 1992-1999 w naszej bibliotece odbywali praktyki studenci bibliotekoznawstwa z WSP w Krakowie (2 osoby) oraz UŚ w Katowicach (6 osób).

Trudna sytuacja lokalowa i kadrowa, spowodowała, że działalność biblioteki ograniczała się do realizacji podstawowych procesów bibliotecznych – gromadzenie, opracowanie, udostępnianie, eliminując inne formy działalności statutowej.

Podsumowanie

Ostatnia dekada XX w. w naszym kraju to okres szczególnych przemian politycznych, administracyjnych, ekonomicznych, a także edukacyjnych. Zmiany, zachodzące w otoczeniu zewnętrznym, wpłynęły na ukształtowanie się sytuacji formalno-prawnej bibliotek pedagogicznych, a ich funkcjonowanie zostało uzależnione od wypracowanej przez nowy organ prowadzący – samorząd województwa – własnej koncepcji działania tych placówek.

PBW – Filia Jaworzno starała się odnaleźć w zmieniającej się rzeczywistości i pomimo wielu przeciwności (brak finansów, groźba likwidacji) umocnić swoją pozycję w lokalnym środowisku. Stało się to możliwe dzięki wysiłkowi organizacyjnemu, zaangażowaniu i wysokim kompetencjom całego zatrudnionego w bibliotece personelu, który kultywując etos pracy oświatowej, starał się realizować program powszechnej dostępności do najnowszych źródeł wiedzy, nie tylko pedagogicznej.

Dzięki zrozumieniu przez lokalne władze samorządowe roli biblioteki pedagogicznej w procesie szeroko rozumianego kształcenia, biblioteka dysponowała w tym czasie atrakcyjnymi i aktualnymi zbiorami (choć ograniczonymi do 1 egzemplarza). Starano się zapewnić czytelnikom szeroki wachlarz piśmiennictwa z zakresu nauk pedagogicznych i dyscyplin pokrewnych oraz udostępnić – w wyborze – publikacje ze wszystkich dziedzin wiedzy, nadając bibliotece charakter uniwersalnej ksiąznicy naukowej. Taka tendencja gromadzenia zbiorów wpisywała się w kierunek zmian w nowoczesnym społeczeństwie informacyjnym i pojawiającego się w tym kontekście określenia „Społeczeństwo ludzi uczących się”⁵¹.

W omawianym okresie odnotowano znaczący wzrost zainteresowania zbiorami biblioteki pedagogicznej przez zróżnicowane grupy użytkowników. Zjawisko to zostało potwierdzone liczbą czytelników zarejestrowanych w bibliotece, która zwiększyła się o 66%, wielkością wypożyczonych zbiorów (wzrost o 28%) i liczbą zbiorów udostępnionych prezencyjnie (wzrost o 368%). Popularność naszej biblioteki była odzwierciedleniem ogólnokrajowej tendencji - wzrostu zainteresowania bibliotekami pedagogicznym i- będącej konsekwencją intensywnego rozwoju szkolnictwa wyższego oraz dążenia do podnoszenia poziomu kwalifikacji zawodowych, nie tylko w środowisku pracowników oświaty. Wzrost liczby osób uczących się, doksztalających i poszukujących dostępu do biblioteki pedagogicznej, spowodował trudności w codziennym funkcjonowaniu biblioteki: brak odpowiedniej liczby poszukiwanych zbiorów, dyskomfort w korzystaniu ze zbiorów na miejscu, wynikający z braku odpowiedniego pomieszczenia i wyposażenia, wydłużony czas obsługi czytelników spowodowany stanem zatrudnienia (od 1983 r. niezmiennie 3 osoby).

Kolejna, trzecia już przeprowadzka, wpisała się w historię biblioteki na trwałe jako nasz znak szczególny⁵². Zmiana adresu z ul. Puskina na ul. Mickiewicza, pakowanie i przewożenie zbiorów i sprzętu, wpłynęły destabilizująco na działalność biblioteki i niewątpliwie dezorientowały czytelników.

Poprawa warunków lokalowych (większa powierzchnia, lokalizacja siedziby w centrum miasta) okazała się iluzoryczna i krótkotrwała: z powodu przyrostu zbiorów już w 1996 r. znacznie pogorszyły się warunki korzystania z biblioteki (brak czytelników).

Szczególnie dramatyczny moment w dziejach biblioteki nastąpił w 1999 r., kiedy to placówka otrzymała wypowiedzenie umowy najmu lokalu, z powodu przekazania budynku SP nr 2 do dyspozycji OKE. Poszukiwanie nowej siedziby dla biblioteki przebiegało w napiętej atmosferze, ze względu na krótki termin wypowiedzenia i przedłużające się negocjacje z władzami samorządowymi. Biblioteka stanęła w obliczu groźby likwidacji, bądź scalenia jej zbiorów z inną filią PBW. Zagrożenie to wywołało protest młodzieży, zorganizowany przez Koło Młodych Konserwatystów. Akcja młodych czytelników w obronie biblioteki, poparta przez lokalne media, spowodowała, że władze samorządowe miasta Jaworzna, „doceniając znaczenie placówki w procesie szeroko rozumianego kształcenia”, włączyły się aktywnie w proces ratowania biblioteki. W wyniku przeszukania zasobów gminy przeznaczono dla potrzeb biblioteki część budynku Przedszkola Miejskiego nr 15. Dzięki zrozumieniu potrzeby wspierania niedochodowej placówki, w którą inwestowano w poprzednich latach z budżetu miasta oraz osobistemu zaangażowaniu w sprawę ratowania biblioteki pedagogicznej wiceprezydenta mgr T. Szczudło, udało się ocalić wartościowe, naukowe zbiory, będące efektem pracy kilku pokoleń bibliotekarzy.

Pracownicy to podstawa efektywnego funkcjonowania instytucji. Kompetentna i doświadczona kadra biblioteki pedagogicznej w osobach M. Życińska, A. Kilian, M. Fidyk, sprawiła, że nawet w niesprzyjających okolicznościach (przechodzenie do gospodarki rynkowej, problemy lokalowe, brak nowoczesnego sprzętu) czytelnicy zostali właściwie obsłużeni. W warunkach dynamicznie zwiększającej się liczby czytelników, przy niezmiennym od 13 lat ilości etatów, wymagało to szczególnej sprawności zawodowej na wszystkich etapach pracy bibliotecznej: „Przy wzmożonym ruchu czytelniczym koniecznym byłoby zatrudnienie magazyniera na 1/2 etatu /.../ Placówka odnotowała znaczny wzrost liczby czytelników. Przy tak szczupłej obsadzie kadrowej jest to ogromny sukces a wysiłek pracowników wielki /.../ Placówka prowadzona wzorowo” (*Notatka z wizytacji 1999*). W połowie lat 90-tych, po długim okresie stabilizacji kadrowej, nastąpiły istotne zmiany w obsadzie biblioteki: w 1996 r., po 23 latach kierowania biblioteką odeszła na emeryturę pani Maria Życińska⁵³,

przekazując swoje uprawnienia wieloletniemu nauczycielowi-bibliotekarzowi Marcie Fidyk i powierzając jej bibliotekę o ugruntowanej pozycji w lokalnym środowisku oświatowym, pozytywnie odbieraną zarówno przez grono czytelników, jak i zwierzchników (Dyrekcję PBW w Katowicach). Przejęcie biblioteki i utrzymanie jej na wypracowanym - przez lata ciężkich zmagających się z przeciwnościami - poziomie stanowiło nie lada wyzwanie, zwłaszcza w kontekście zmieniającej się rzeczywistości formalno-prawnej. Weryfikacją umiejętności i predyspozycji na to stanowisko, były działania, podjęte w sytuacji zagrożenia bytu biblioteki: wynegocjowanie przedłużenia okresu wypowiedzenia, uzyskanie poparcia czytelników, dobra współpraca z władzami miasta, dały pozytywny efekt w postaci nowej lokalizacji dla biblioteki. Przed kierownikiem stało kolejne, odpowiedzialne zadanie - opracowanie planu prac adaptacyjnych, koniecznych do przeprowadzenia w lokalu przyznanym bibliotece oraz przygotowanie zbiorów i sprzętu do przeprowadzki.

Plan przeprowadzki przewidywał przeniesienie zbiorów i sprzętu oraz uporządkowanie ich na nowym miejscu w okresie wakacji (lipiec-sierpień), tak, aby z początkiem roku szkolnego i akademickiego biblioteka mogła służyć nauczycielom i studentom. Pracownicy biblioteki (3 bibliotekarki + pracownik obsługi), korzystając ze sporadycznej pomocy studentów, zabrali się ostro do pracy: spakowano 1175 paczek (książki i czasopisma), ważących łącznie ponad 8 ton i w połowie lipca 2000 r. biblioteka była gotowa do przeprowadzki. Pomimo naszych wysiłków, wykorzystania doświadczeń z poprzedniej przeprowadzki i wynajęcia do przewozu zbiorów i sprzętu bibliotecznego profesjonalnej firmy, nie udało się zrealizować założeń ambitnego planu, bowiem – z powodu opóźnienia przydziału środków finansowych - termin prac remontowych znacznie się przesunął⁵⁴. W wyniku zaistniałego, niezależnego od biblioteki opóźnienia (o dwa miesiące) przeprowadzkę można było zrealizować dopiero na przełomie września i października. Układanie zbiorów w nowym lokalu i konieczność przeprowadzenia kontroli zbiorów (obowiązkowe skontrum co 5 lat) spowodowało, że czas zawieszenia działalności biblioteki dodatkowo się wydłużył. Z powodu splotu tych wszystkich okoliczności w 2000 r. biblioteka pedagogiczna była niedostępna dla czytelników w okresie czerwiec-grudzień, tj. przez siedem miesięcy. Niewątpliwie była to najdłuższa, w historii biblioteki, przerwa w kontaktach bibliotekarzy z czytelnikami.

- 1 Obecnie budynek jest siedzibą MCKiS-u.
- 2 M.Leś-Runicka: *Historia szkolnej edukacji w Jaworznie do 1945 roku*. Jaworzno 2004, s.133: „W 1896 r. oddano do użytku nowy, duży budynek /.../ przeznaczony na dwie działające wtedy w Jaworznie szkoły: męską i żeńską /.../ które otrzymały wygodne pomieszczenia, każda z osobnym wejściem /.../ Budynek był zlokalizowany przy drodze wiodącej od Rynku w stronę Jelenia, a samej drodze nadano nazwę ulica Mickiewicza”; R.Róg: *Zabytki kultury i sztuki w Jaworznie*. W: *Jaworzno. Zarys dziejów w latach 1939-1990*. Kraków 1996, s. 243: „Do zabytkowych gmachów użyteczności publicznej należą także szkoły. Jedna z nich wzniesiona w 1896 roku przy ul.Mickiewicza 4, jest dużym, dwupiętrowym budynkiem ceglanym, na osi, urozmaiconym ryzalitem”.
- 3 M.Fortuna: *Szkolnictwo, oświata i kultura 1939-1990*. W: *Jaworzno. Zarys dziejów...* op.cit., s.105: „W 1977 r. przestała istnieć Szkoła Podstawowa nr 2, której budynek nie nadawał się już do dalszej eksploatacji, a jego remont przekraczał możliwości finansowe miejskich władz oświatowych”. Przekazanie budynku przez ŚKO w trwały zarząd OKE (1999 r.) spowodowało, że dzięki dużym nakładom finansowym przywrócono budynkowi dawną świetność (zgodnie z zasadami sztuki konserwatorskiej) i dziś stanowi on – obok budynku „Sokoła” (siedziba MCKiS) – znów reprezentacyjny zespół budynków przy ulicy Mickiewicza.
- 4 W kwietniu 1999 r. MEN powołał, na mocy ustawy o systemie oświaty, Centralną Komisję Egzaminacyjną z siedzibą w Warszawie i 8 Okręgowych Komisji Egzaminacyjnych z siedzibami w Gdańsku, Jaworznie, Krakowie, Łomży, Łodzi, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu. Zob. W. Książek: *Rzecz o reformie edukacji 1997-2001*. Warszawa 2001, s.44-45.
- 5 OKE w Jaworznie obejmuje zakresem działania województwo śląskie, drugie co do wielkości w kraju pod względem liczby placówek oświatowych. Zob. *Jaworzno. Portret miasta*. Jaworzno 2003, s.21.
- 6 (KA): *Dwie instytucje w ciasnej siedzibie*. „Co tydzień” 1999 nr 42.
- 7 Wg Pisma od Naczelnika Wydziału Edukacji UM z 3.04.2000: „Miasto ma ogromne potrzeby oświatowe, które musi finansować jako zadania własne, a środki ma ograniczone /.../ Może dysponować jedynie obiektami miejskich jednostek organizacyjnych /.../ Rozwiązanie problemu [lokalu dla bibliotek] zależy od tego, jakie nastąpią ewentualne rozstrzygnięcia organizacyjne w niektórych miejskich jednostkach oświatowych”.
- 8 Adresatami pisma byli m.in.: Przewodniczący Rady Miejskiej, Zarząd Miasta Jaworzna, ZNP, NSZZ „Solidarność”, Wydział Edukacji UM, Komisja Kultury UM.
- 9 Zob. też: *Biblioteka na straty* „Naszym okiem”. Biuletyn informacyjno-kulturalny Stowarzyszenia Młodzi Konserwatyści. 2000 nr 1, (TD): *Książnica zostanie*. „Tydzień w Jaworznie” 2000 nr 22.
- 10 M.Baran: *Czy stracimy półwiekową bibliotekę?* „Tydzień w Jaworznie” 2000 nr 13.
- 11 (AK): *Bój o książki już rozpoczęty*. „Trybuna Śląska” 2000 nr 76.
- 12 *Biblioteka na straty...* op.cit.
- 13 A. Kalański: *Zmieni się tylko adres*. „Trybuna Śląska” 2000 z 19.05.
- 14 A. Kalański: *Zmieni się tylko adres...* op.cit. Zob. też: E.B. Zybert: *Biblioteki pedagogiczne u progu reformy administracyjnej... i co dalej?* „Poradnik Bibliotekarza” 1999 nr 4, s.7: „Zapis w ustawie kompetencyjnej informuje, że do zakresu obowiązków samorządu wojewódzkiego należy prowadzenie bibliotek pedagogicznych (bez ich bliższego określenia), natomiast nie ma informacji o zakresie obowiązków samorządów powiatowych w odniesieniu do bibliotek pedagogicznych działających na ich terenie”.
- 15 Wyciąg z Protokołu nr 87/2000 posiedzenia Zarządu Miasta Jaworzna z dnia 10 maja 2000 r.
- 16 Por. E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne u progu...* op.cit., s.7 : „Byt bibliotek, zwłaszcza na szczeblu powiatowym jest niepewny. Ich przyszłość zależeć będzie od zrozumienia przez władze samorządowe roli, znaczenia i przydatności bibliotek pedagogicznych w procesie szeroko rozumianego kształcenia”, M.Kowalczyk: *Biblioteki pedagogiczne w nowej rzeczywistości*. „Poradnik Bibliotekarza” 2002 nr 2, s.8: „Nie można zaprzepaścić znakomitego dorobku bibliotek pedagogicznych nieprzemyślanymi decyzjami likwidacyjnymi czy też zmierzającymi do łączenia placówek”.
- 17 A. Kalański: *Zmieni się tylko adres...* op.cit.
- 18 A.Baran: *Książnica pozostanie...* op.cit.
- 19 C. Banach: *Reformy szkolne w Polsce (wiek XX)*. W: *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*. T.5 . Warszawa 2006, s.95-103.
- 20 Rozporządzenie MEN z dnia 9 czerwca 1993 r. w sprawie organizacji i zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych. Dz.U. Nr 52, poz. 243 oraz nowelizacja z 1999 r. Dz.U. Nr 67, poz. 754.
- 21 E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne u progu...* op.cit.; M. Drzewiecki: *Informacyjne i pedagogiczne funkcje bibliotek systemu oświaty w Polsce*. *Możliwość czy konieczność?* „Bibliotekarz” 2000 nr 7-8.
- 22 Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa. Dz.U. Nr 96, poz. 603; *Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wejściu w życie ustawy o samorządzie powiatowym, ustawy o samorządzie*

- województwa oraz ustawy o administracji rządowej w województwie. Dz.U. Nr 99, poz. 631; Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej w związku z reformą ustrojową państwa. Dz.U. Nr 106, poz. 668.
- 23 Rozporządzenie MEN z 1993 r. utraciło moc z dniem 1 lipca 2000 r. na podstawie art. 24 ustawy z dnia 21 stycznia 2000 r. o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem administracji publicznej (Dz.U. nr 12, poz. 136, nr 95 poz. 1041 i nr 122 poz. 1323; z 2001 r. nr 111 poz. 1194 i nr 154 poz. 1802 oraz 2002 r. nr 208 poz. 1763) w zakresie dotyczącym organizacji i zasad działania publicznych bibliotek pedagogicznych, z wyjątkiem ramowego statutu publicznej biblioteki pedagogicznej, który obowiązywał do 2003 r., kiedy to dotychczasowe regulacje prawne dotyczące bibliotek pedagogicznych zostały zastąpione nowymi dokumentami porządkującymi całokształt zasad działania tych bibliotek. Zob. L.Biliński: *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa 2006, s.71.
- 24 W latach 1991-1996 Biblioteka Pedagogiczna otrzymywała tzw. dotacje celowe - przeznaczone na zakup książek – z budżetu gminy, w ramach Programu Rozwoju Gospodarczego Miasta Jaworzna, w oparciu o umowy zawierane pomiędzy Zarządem Miasta a Dyrekcją PBW (zgodnie ze stosownymi uchwałami Rady Miasta). W okresie 1991-1993 biblioteka uzyskiwała: 5 mln zł (1991 r.), 10 mln zł (1992 r.), 17 mln zł (1993 r.), o czym świadczą pisma- podziękowania wystosowane przez kierownika filii do Zarządu Miasta (Pismo z 2.12.1991, 28.04.1992, 06.04.1993). Z powodu niekompletnej dokumentacji trudno jest ustalić ilość książek zakupionych za powyższe kwoty. Natomiast kolejne lata 1994-1996 zostały szczegółowo udokumentowane (kopie umów, rachunki za zakupione książki, oznaczenie pozycji w inwentarzu). Z zachowanych materiałów wynika, że w 1994 r. biblioteka otrzymała dotacje w wysokości 25 mln zł (zakupiono 355 woluminów), w 1995 r. - 1500 zł (273 woluminy), w 1996 r. - 1500 zł (148 woluminów). Dzięki dotacjom z Urzędu Miasta uzupełniono też wyposażenie biblioteki m.in. w 1993 r. zakupiono regały, skrzynki katalogowe, ładę biblioteczną.
- 25 W ramach umowy-darowizny biblioteka otrzymała od Fundacji „Energetyka na Rzecz Polski Południowej”: w 1995 r. - 5000 zł (587 woluminów), w 1996 r. - 2000 zł (143 woluminy) oraz 2000 zł na oprawę roczników czasopism (100 roczników).
- 26 Sytuacja w innych bibliotekach kształtowała się podobnie. Zob. R.Zwierzyńska: *Gromadzenie zbiorów w bibliotece pedagogicznej: teoria i praktyka*. „Bibliotekarz” 2003 nr 2, s. 15: „Bibliotekę stać tylko na zakup 0,3 egzemplarza książki na 1 czytelnika”. Zob. też: J. Maj: *Statystyka w bibliotece i jej otoczeniu*. Warszawa 2007, s.130 : „Widać charakterystyczne dla całego kraju, depresyjnie działające na liczbę wypożyczeń, niedostateczne uzupełnianie księgozbiorów w nowości /.../ Do 1995 r. praktycznie zerowe przyrosty, 1996-1997 to ostry spadek (nieco spóźniona selekcja „niechodliwych” pozycji sprzed 1989 r.), a następnie prawie poziomy odcinek minimalnych przyrostów rzędu kilku dziesiątych punktu procentowego”.
- 27 Pismo z 26.03.1997 od koordynatora d/s współpracy organów gmina Jaworzno z organizacjami społecznymi: „W oparciu o Uchwałę XXVI/329/96 Rady Miejskiej w Jaworznie z 29.10.1996 w sprawie zasad współpracy organów gminy Jaworzno z organizacjami społecznymi w 1997 r. /.../ informujemy, że pomoc finansowa z budżetu miasta nie może być przyznawana jednostkom administracji rządowej i samorządowej /.../ udzielenie takiej pomocy stanowiłoby naruszenie dyscypliny budżetowej /.../ Zarząd Miasta Jaworzna na posiedzeniu w dniu 08.10.1997 postanowił udzielić PBW – Filia w Jaworznie pomocy rzeczowej” [zakupiono maszynę do pisania].
- 28 Por. kondycja finansowa bibliotek pedagogicznych w kraju: E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne w 2000 roku*. „Poradnik Bibliotekarza” 2001 nr 11, s.4: „Oprócz środków budżetowych na gromadzenie zbiorów, elementem istotnym, a nawet zasadniczym, wspomagającym wzrost zbiorów bibliotecznych są środki specjalne wypracowane przez biblioteki”, J. Andrzejewska: *Biblioteki szkolne, publiczne i pedagogiczne w zreformowanym systemie edukacji*. „Poradnik Bibliotekarza” 1999 nr 1, s.7 : „Niewielka poprawa sytuacji finansowej nastąpiła w ostatnich latach dzięki środkom wypracowanym przez biblioteki („Cegiełki” i ksero)”.
- 29 M. Drzewiecki: *Informacyjne i pedagogiczne funkcje bibliotek systemu oświaty w Polsce. Możliwość czy konieczność?*. „Bibliotekarz” 2001 nr 7-8, s.9: „Przyrost zbiorów bibliotecznych charakteryzuje się niską dynamiką tzn. średnio 3% rocznie”, J. Andrzejewska: *Biblioteki szkolne...* op.cit., s.7: „Dynamika wzrostu księgozbioru bibliotek pedagogicznych w latach 1957-1970 wynosiła średnio 24% w stosunku do roku poprzedniego, w latach 1980-1989 – 4,4%, 1990-1993 – 0,4%, 1994-1997 – 0,7%”, E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne w 2000 roku...* op.cit., s.4: „Przyrost zbiorów charakteryzuje się niską dynamiką: w 1997 r. zbiory wzrosły o 2,9% w stosunku do 1993 r. i 1,7% w stosunku do 1995 r.”.
- 30 *Ministerstwo Edukacji Narodowej o bibliotekach*. Warszawa 2000 (Biblioteczka Reformy, 25), s.51-55: „Powszechna Wideoteka Edukacyjna obejmowała 95 edukacyjnych pakietów multimedialnych (zestaw kaset+poradnik) i 100 edukacyjnych wideokaset zgrupowanych w 7 działach tematycznych: społeczeństwo, język ojczysty, historia, edukacja, sztuka, nauka, technika, przyroda”.
- 31 E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne w 2000 roku...* op.cit., s. 4.

-
- 32 „Sylabusy [program kształcenia], szczegółowy opis wymagań do wewnętrznego i zewnętrznego egzaminu maturalnego wraz z kryteriami oceniania”. *Leksykon PWN. Pedagogika*. Warszawa 2000, s.216.
- 33 Spis książek przestarzałych w bibliotekach publicznych. z. 14 Literatura społeczno-polityczna i ekonomiczna Warszawa 1990.
- 34 W myśl Rozporządzenia MEN z 1993 r. (par. 2 pkt. 1) biblioteka pedagogiczna służy potrzebom kształcących się i doskonalących nauczycieli, studentów oraz innych osób zainteresowanych sprawami kształcenia i wychowania – co w zasadniczy sposób rozszerza pojęcie użytkowników bibliotek pedagogicznych.
- 35 Dążenie do uniwersalizacji tj. rozszerzenia zakresu treściowego gromadzonych zbiorów jest zgodne z tendencją do modyfikowania polityki gromadzenia pod wpływem dezyderatów czytelników. Zgodnie z ramowym statutem publicznej biblioteki pedagogicznej („Ramowy statut publicznej biblioteki pedagogicznej. Zał. do Rozporządzenia MEN z 9 czerwca 1993. Dz.U. 1993 nr 52, poz.243) profil gromadzenia biblioteki pedagogicznej obejmuje różnego rodzaju dokumenty, w szczególności:
- 1) literaturę z zakresu pedagogiki i nauk pokrewnych w języku polskim i językach obcych;
 - 2) publikacje naukowe i popularnonaukowe z różnych dziedzin wiedzy objętych ramowymi planami nauczania;
 - 3) literaturę piękną i dzieła klasyki światowej oraz książki z zestawu lektur dla ucznia;
 - 4) piśmiennictwo z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej;
 - 5) programy nauczania i podręczniki szkolne;
 - 6) materiały dotyczące problematyki oświatowej regionu.
- 36 J. Kołodziejska: *Zadania bibliotek w XXI wieku. W: Edukacja bibliotekarzy. Materiały z konferencji międzynarodowej*. Warszawa 6-7.10.1998. Warszawa 1998, s. 33: „Spośród nowo powstałych 83 prywatnych szkół wyższych, w których uczyło się ponad 80 tys. studentów (1998 r.) 50 ma lub tworzy bibliotekę”. Zob. też M.Brykczyńska: *O bibliotekach szkół prywatnych słów parę*. „Bibliotekarz” 1999 nr 7-8, s.20: „Należy zwrócić uwagę, że nawet w przypadku istnienia dobrze zorganizowanej biblioteki szkoły niepaństwowej gromadzi ona głównie piśmiennictwo najnowsze, tj. publikacje wydane od momentu założenia szkoły. Księgozbiór z tego rodzaju piśmiennictwem przestaje wystarczać studentom w momencie pisania prac dyplomowych. Stąd powstało zainteresowanie słuchaczy szkół prywatnych bogatymi zbiorami bibliotek naukowych”.
- 37 Reforma systemu edukacji. Projekt. Warszawa 1998:od stycznia 1999 r. nowa struktura systemu edukacji obejmuje - obok sześciolatkich szkół podstawowych i trzyletnich liceów - również trzyletnie gimnazja (przewidywano powstanie około 3,5 tys. gimnazjów w skali kraju). Zob. J. Andrzejewska: *Biblioteki szkolne...* op.cit., s.3.
- 38 Średnia krajowa dla bibliotek pedagogicznych wynosiła 0,3 w 1993 r. i 0,4 w 1995 r. Cyt. Za: E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne u progu...* op.cit., s.5.
- 39 Wskutek selekcji wycofano wiele książek z tego obszaru tematycznego (440 woluminów), a powstałe – z powodu ograniczeń finansowych - luki nie zostały zrekomensowane odpowiednią ilością nowości.
- 40 Według statystyki w obszarze nauk humanistycznych wypożyczenia nauczycieli stanowiły 33,6% a studentów 58,3%; w dziedzinie nauk matematyczno-przyrodniczych nauczyciele wypożyczyli – 31,2%, a studenci – 62,9%; w obrębie literatury społecznej nauczyciele – 31,7% a studenci – 63,5%.
- 41 Należy pamiętać, że analizując dokumentację biblioteki pedagogicznej, można określić tylko pewien wycinek kontaktów nauczycieli z książkami – czytelnictwo literatury fachowej. Natomiast kompleksowe opisanie zjawiska czytelnictwa nauczycieli obejmuje również potrzeby czytelnicze (estetyczne, artystyczne i relaksujące), które nie wynikają z przynależności do zawodu. Nauczyciele mogą realizować te potrzeby, korzystając z innych bibliotek lub własnych księgozbiorów. Zob. D.Kawoń-Noga: *Aktywność czytelnicza nauczycieli województwa opolskiego*. „Edukacja Dorosłych” 2004 nr 4.
- 42 W skali kraju wskaźnik ten wynosił: 9,8 wol. w 1993 r.; 10,3 wol. w 1995 r.; 9,5 wol. W 1997 r.. Cyt za: E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne u progu...* op.cit., s.5.
- 43 Por. J. Andrzejewska: *Biblioteki szkolne...* op.cit., s.7: „Niestety, sytuacja materialna bibliotek pedagogicznych jest trudna: nabywa się mniej nowości, niż przed 1989 rokiem i prenumeruje mniej czasopism /.../ Nowe nabytki, najbardziej poszukiwane, kupuje się najwyżej w 3 egzemplarzach, pozostałe – najczęściej w jednym, przeważnie z przeznaczeniem do czytelnicy, co jest niezbyt wygodne dla czytelników”.
- 44 (AŁ): *Uśmiech biblioteki*. „Tydzień w Jaworznie” 1999 nr 45: „Większość książek wydanych w latach 90-tych znajduje się tylko do skorzystania w czytelni, gdyż w posiadaniu jest jeden egzemplarz na całe Jaworzno”.
- 45 W. Książek: *Rzecz o reformie...* op.cit., s.103-107: Ścieżki międzyprzedmiotowe – edukacja regionalna.
- 46 W 1993 r. utworzono w Miejskiej Bibliotece Publicznej dział zbiorów regionalnych, który gromadzi, opracowuje i udostępnia materiały dotyczące Jaworzna. Dział dysponuje drukami zwartymi, wydawnictwami ciągłymi, dokumentami życia społecznego, materiałami graficznymi oraz bogatą kartoteką wycinków tekstowych stanowiących szczegółową dokumentację życia regionu.
- 47 W nauczaniu regionalizmu dodatkowe utrudnienie stanowił lokalny aspekt zagadnienia, gdyż Jaworzno leży na przyrodniczo-

kulturowym pograniczu dwóch regionów: małopolskiego i śląskiego. Jako osada wiejska liczy 300 lat, prawa miejskie posiada od 1901 r. Historycznie jest związane z regionem małopolskim, na skutek zmian administracyjnych i politycznych zostało wpisane w region śląski, z którym jest silnie powiązane gospodarczo (przemysł górniczy i energetyczny), ale ma znikome związki kulturowe – brak występowania tradycyjnej na Śląsku gwary, wymieszane tradycje i zwyczaje stanowią kompilację z obu regionów. Jaworzno stanowi typowy obszar pogranicza, konglomerat różnych kultur i tradycji, także ze względu na napływowy charakter ludności, będący skutkiem migracji zarobkowych z lat 60-tych i 70-tych XX w. Ludność miasta jest słabo zakorzeniona w tym rejonie, może dopiero kolejne, dorastające pokolenie będzie identyfikowało się ze Śląskiem. Wszystkie te uwarunkowania historyczne, ekonomiczne i społeczne nie sprzyjają integracji kulturowej i wpływają hamująco na proces określenia tożsamości kulturowej.

- 48 M.Fidyk: „*Projekt regionalnych lekcji bibliotecznych dla uczniów gimnazjum*”. Praca dyplomowa. Katowice: Studium Wiedzy o Regionie przy Instytucie Socjologii UŚ. 1999 r. Scenariusze lekcji zostały przygotowane w oparciu o autorski program łączący tematykę ścieżki „edukacja czytelnicza i medialna” z edukacją regionalną.
- 49 *Przysposobienie czytelnicze i informacyjne. Program*. Dz.Urz.MEN 1990 nr 1, poz.1.
- 50 Elżbieta Byrczek – mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowo-technicznej, absolwentka UŚ (1996) zatrudniona w PBW – Filia Jaworzno na stanowisku nauczyciela-bibliotekarza w latach 1997-2001.
- 51 E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne w 2000 roku ...* op.cit., s. 2.
- 52 Z historii biblioteki wynika, że średnio co 10 lat zmieniała ona swoją siedzibę (5 przeprowadzek w ciągu 50 lat). Splot różnych okoliczności spowodował że przeprowadzki odbywały się według nieprzewidywalnego harmonogramu, powodując odstępstwa od tej średniej (po 12 latach, po 3 latach, po 17 latach, po 9 latach, po 6 latach).
- 53 Przejście pani Marii Życińskiej na emeryturę, po 26 latach pracy w bibliotece pedagogicznej, nie oznaczało wycofania się w domowe zacisze, bowiem do dziś utrzymuje kontakt z biblioteką. Wprawdzie sporadycznie odwiedza bibliotekę, ale na bieżąco interesuje się jej sprawami. Pani Maria bardzo osobiście przeżywa wszystkie problemy placówki: życzliwym słowem i dobrą radą wspiera nas w ich pokonywaniu. I chociaż minęło 10 lat od czasu, kiedy przestała być czynnym zawodowo nauczycielem-bibliotekarzem, jej wizyty zawsze są przyjmowane z serdecznością i dużą atencją przez nową kadrę bibliotekarzy.
- 54 (AS): *Biblioteka na walizkach...* op.cit.: "Sejmik Śląski przyznał pieniądze na remont dopiero we wrześniu /.../ Teraz w budynku przedszkola trwają prace remontowe. Choć ekipa dwoi się i troi, wszystko wciąż przeciąga się w czasie. Gdy specjaliści wyjdą, trzeba będzie wszystkie pomieszczenia wysprzątać, ustawić 120 regałów i poukładać 35 tys. książek”.

Odśłona V

czas akcji: 2001 – 2007

miejsce akcji: Przedszkole Miejskie nr 15, ul. Azot 16

W wyniku kolejnej, czwartej już zmiany siedziby, biblioteka pedagogiczna została przeniesiona z centrum miasta do dzielnicy Stara Huta, do budynku Przedszkola Miejskiego nr 15, przy ul. Azot 16. W lokalu przedszkola przydzielono bibliotece pomieszczenia na parterze, o łącznej powierzchni 279 m². Po wielu miesiącach bezowocnych poszukiwań nowej siedziby¹, negocjowania odroczenia terminów wypowiedzenia umowy najmu lokalu w SP nr 2, życia na walizkach (kartonach), w atmosferze pełnej napięcia i niepewności, po raz kolejny przezwyciężono wszystkie przeszkody (finansowe, administracyjne). Dzięki poparciu, udzielonemu bibliotece przez czytelników (akcja zbierania podpisów w obronie biblioteki, wystąpienie studentów na posiedzeniu Zarządu Miasta) oraz zrozumieniu lokalnych władz samorządowych, udało się uchronić bibliotekę przed likwidacją i zachować – na użytek mieszkańców miasta - cenne zbiory. Rada Miasta Jaworzna podjęła uchwałę², której wykonanie powierzono MZOPOW. Zawarto długo oczekiwaną umowę najmu przydzielonych pomieszczeń, pomiędzy MZOPOW a Dyrekcją PBW w Katowicach, uwzględniającą warunki, zaproponowane przez bibliotekę: umowa na czas nieokreślony z zachowaniem 6-cio miesięcznego okresu wypowiedzenia.

Do dyspozycji biblioteki oddano cały parter budynku przedszkola, składający się z następujących pomieszczeń: 3 duże sale, 5 małych pomieszczeń, mały i duży hol, łazienka. W celu umożliwienia bibliotece prawidłowego funkcjonowania należało wykonać, za zgodą wynajmującego, szereg prac adaptacyjnych³. Prace te prowadzone były w szerokim zakresie i obejmowały, m.in.: oddzielenie pomieszczeń przedszkola od biblioteki (postawienie ściany działowej), wyburzenie fragmentów niektórych ścian, przekształcenie gabinetu dyrektora przedszkola na czytelnię, a izolatki na łazienkę, okratowanie okien, montaż antywłamaniowych drzwi wejściowych. Celem adaptacji było uzyskanie z pomieszczeń użytkowych przedszkola w miarę funkcjonalnej przestrzeni bibliotecznej. Zgodnie z planem rozlokowania zbiorów wyodrębniono: magazyn wypożyczalni i magazyn czytelników (tj. przestrzeń dla zbiorów), wypożyczalnię i czytelnię⁴ - po raz pierwszy w dziejach biblioteki - (tj. przestrzeń dla czytelników), a nawet udało się dodatkowo wygospodarować przestrzeń dla personelu (pokój socjalny i pokój dla administracji). W porównaniu z dotychczasową sytuacją lokalową, której nieodłącznym atrybutem była ciasnota i uciążliwe warunki pracy dla czytelników i bibliotekarzy, w nowej siedzibie biblioteki, większej o ponad 80% w stosunku do poprzedniego lokalu, dołożono wszelkich starań, aby poprawić standard placówki i uczynić ją miejscem przyjaznym dla czytelnika. Wzbogacono wyposażenie biblioteki o nowe regały, stoliki i krzesła do czytelników (na 12 miejsc), szafki katalogowe.

Odpowiadając na zapotrzebowanie czytelników, uruchomiono punkt usług kserograficznych, początkowo (2001-2004) prowadzony przez osobę z zewnątrz, od 2005 r., po zakupieniu kserokopiarki przez bibliotekę, odbitki kserograficzne na potrzeby czytelników wykonują bibliotekarze. Możliwość kopiowania materiałów bibliotecznych na miejscu została z entuzjazmem przyjęta przez czytelników⁵, gdyż dzięki temu mogli szybciej zgromadzić materiały do prac seminaryjnych i dyplomowych. Wyposażenie biblioteki w kserokopiarkę niewątpliwie poprawiło jakość świadczonych przez bibliotekę usług i przysporzyło sum na koncie środków specjalnych.

W trosce o poprawę warunków korzystania z biblioteki, wykonano modernizację instalacji elektrycznej (2004 r.), w celu zwiększenia bezpieczeństwa zbiorów zamontowano system alarmowy (2005 r.)⁶.

Po wielu latach oczekiwań biblioteka otrzymała pierwszy komputer i drukarkę laserową (2006 r.) - to mały krok, choć mocno spóźniony, wprowadzający naszą placówkę w XXI w. i zapowiedź, że biblioteka stopniowo modernizuje swoje oblicze. Z uwagi na postulaty osób pracujących i studiujących zaocznie wydłużono czas funkcjonowania biblioteki do 38 godzin tygodniowo⁷. Przy niezmiennym od lat liczbie etatów (3 osoby), wymagało to zastosowania nowych rozwiązań organizacyjnych.

Pomimo tych wszystkich przemian, zachodzących w stosunkowo krótkim czasie (2001-2006), nowa lokalizacja biblioteki wzbudzała od początku wiele kontrowersji: dotarcie na ul. Azot, oddaloną co prawda tylko 2 km od ścisłego centrum miasta, stanowiło poważny problem dla studiującej i pracującej młodzieży oraz doksztalających się nauczycieli⁸, czemu dawali wyraz w bezpośrednich rozmowach z bibliotekarzami. Niewątpliwie dużym utrudnieniem w odszukaniu biblioteki było usytuowanie budynku przedszkola na obrzeżach osiedla domków jednorodzinnych i brak oznakowania trasy dojścia do biblioteki z centrum miasta: „Biblioteka nie dysponując żadnymi środkami finansowymi, ciągle apeluje (jak na razie bezskutecznie) do instytucji, sponsorów, którzy mogliby pomóc w oznaczeniu drogi do Biblioteki”⁹. Zmiana linii autobusów miejskich spowodowała dodatkową barierę w dotarciu do biblioteki¹⁰. Bibliotekarze starali się, w miarę skromnych możliwości, wspierać czytelników poszukujących drogi do biblioteki: opracowano ulotkę-mapkę trasy dojazdu samochodem, wykorzystano lokalne tygodniki i instytucje współpracujące (placówki oświatowe i kulturalne) do rozpowszechniania folderu o bibliotece, powielono rozkłady jazdy autobusów, aby ułatwić planowanie powrotu do śródmieścia, udzielano szczegółowych wskazówek przez telefon. Wszystkie te działania nie

wpłynęły na zmianę opinii czytelników o lokalizacji biblioteki, wg nich miejsce było nieodpowiednie i trudno było wytłumaczyć sfrustrowanym czytelnikom, że w określonych okolicznościach budynek przedszkola był jedyną, możliwą do zaakceptowania propozycją¹¹. Nasi czytelnicy doceniali kompetencje kadr, miłą atmosferę i bogate wielotematyczne zbiory, ale podkreślali jako podstawowy mankament biblioteki trudny dostęp, w dosłownym znaczeniu tego terminu¹².

Z b i o r y

Użyteczność biblioteki zależy nie tylko od ilości, ale przede wszystkim od jakości zgromadzonych i udostępnianych zbiorów. Reforma oświatowa (1999 r.) spowodowała aktywizację doskonalenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli i pośrednio wywarła wpływ na politykę gromadzenia zbiorów w bibliotece pedagogicznej, postrzeganej jako placówka wspomagająca nauczycieli w realizacji zadań dydaktycznych i wychowawczych oraz wspierająca proces wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli.

Należy pamiętać, że Filia PBW w Jaworznie, stanowi w naszym lokalnym środowisku jedyny warsztat informacyjny dla nauczycieli i to ich potrzeby kształtują politykę zakupów. Szczególnie ważna jest dla nich literatura z zakresu pedagogiki i nauk pokrewnych oraz publikacje naukowe i popularnonaukowe z dziedzin wiedzy, objętych ramowymi planami nauczania. Zmiany, wprowadzone do systemu edukacji po 1999 r., spowodowały konieczność weryfikacji dotychczasowych zasobów biblioteki w zakresie metodyki nauczania poszczególnych przedmiotów, na wszystkich etapach kształcenia. W celu dostosowania zasobów biblioteki do aktualnych potrzeb nauczycieli, wdrażających nowe rozwiązania metodyczne i studentów kształconych dla potrzeb „nowej szkoły”, przeprowadzono szczegółową analizę polityki gromadzenia zbiorów i dokonano oceny zasobów biblioteki w następujących aspektach:

- a) struktura zbiorów: w strukturze przeważają zbiory zwarte (książki 69% i broszury 14,5%) ; bardzo mały procent zbiorów audiowizualnych (3,2%) świadczy o niskim stopniu dostępności w bibliotece nowoczesnych nośników informacji (kasety magnetowidowe, płyty CD); malejąca liczba tytułów prenumerowanych czasopism metodycznych (od 55 tytułów czasopism w 1999 r. do 41 tytułów w 2004 r.) stanowi zaledwie 13,3% w strukturze zbiorów, co ogranicza czytelnikom dostęp do aktualnych materiałów metodycznych, publikowanych w fachowej prasie;
- b) wielkość rocznego dopływu (wskaźnik zakupu nowości): analiza dotyczyła fragmentu zbiorów zwartych – zakupionych książek – w odniesieniu do liczby zarejestrowanych w danym roku czytelników i wykazała bardzo niski wskaźnik, w dodatku z tendencją spadkową. Stan ten jest wynikiem ograniczeń finansowych: systematycznie obniżał się przydział funduszy na zakup książek, co przy ich rosnącej cenie spowodowało drastyczny spadek ilości zakupionych nowości – od 271 pozycji w 2001 r. do 122 w 2003 r. Po 2004 r. zaobserwowano wzrost dopływu nowości: 183 wol. w 2004 r., 303 - w 2005 r., 345 wol. w 2006 r i 448 w 2007 r. To pozytywne zjawisko, spowodowane jest zwiększeniem funduszu na zakup nowości. Biblioteka uzyskała większe limity środków finansowych, przydzielonych przez organ prowadzący oraz zwiększył się fundusz środków specjalnych¹³. Nastąpił wzrost wskaźnika dopływu nowości od 0,18 w 2003 r. do 0,3 w 2005 r., 0,37 w 2006 r i 0,56 w 2007 r. Ten niewątpliwie korzystny trend wynika z dwóch powodów: z jednej strony jest to rezultat nieznacznej poprawy kondycji finansowej biblioteki, z drugiej jednak to efekt 10% spadku liczby czytelników, co niestety nie może napawać optymizmem;
- c) sposoby pozyskiwania zbiorów: do 2004 r. odnotowano duży udział procentowy (32,8%) darów w procesie pozyskiwania zbiorów, co jest zjawiskiem niekorzystnym z uwagi na przypadkowość i często znikomą przydatność darów. Po 2004 r. ograniczono ten sposób powiększania zbiorów (do 20 % w 2005 r. i 13.% w 2006 r.), co przy wzroście udziału procentowego zakupów (na poziomie 37% ogółu wpływów w 2003 r. i 66 % w 2006 r.) zdecydowanie poprawiło jakość naszych zbiorów i umożliwiło, częściową choćby, realizację dezyderatów czytelników;
- d) źródła darów: wśród darczyńców można wyróżnić dwie grupy: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka, czyli placówka macierzysta przekazała naszej Filii 12,7% wszystkich darów, natomiast inne instytucje (wydawnictwa, MENiS, CKE, UKIE) – 87,3%;
- e) struktura darów: w grupie darów przeważają broszury (61,5%) otrzymywane przez bibliotekę, głównie z MENiS i UKIE. Są to wydawnictwa o charakterze informacyjnym (programy nauczania, sylabusy, informatory o egzaminach, biuletyny dotyczące Unii Europejskiej). W ramach darów biblioteka otrzymała również książki (24,7%) i materiały audiowizualne – 11,2%. Nieznaczny - 2,6,% to czasopisma otrzymywane nieodpłatnie od miejscowych instytucji (Muzeum Miasta Jaworzna, MCKiS, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna). Należy zwrócić uwagę, że w grupie zbiorów audiowizualnych przybyło 112 jednostek i tylko 45 z nich (płyty CD) pochodzą z zakupu, a 67 biblioteka pozyskała drogą

- darów (kasety wideo otrzymane od MENiS w ramach Powszechnej Wideoteki Edukacyjnej);
- f) zakres tematyczny nabytków: nowości zostały podzielone na 4 grupy tematyczne wg kryterium „dziedzina wiedzy”. Zdecydowanie przeważały nowości z zakresu pedagogiki i psychologii – 50% oraz z socjologii – 27,4%, łącznie stanowiło to 77,4% zakupionych nowości, co jest zgodne z profilem biblioteki. Jednakże różnorodność przedmiotów nauczania w szkołach powoduje, że w zbiorach biblioteki powinny być szerzej reprezentowane wszystkie dziedziny wiedzy, zgodnie z postulatami czytelników, zadeklarowanymi w przeprowadzonych badaniach ankietowych¹⁴. Publiczny charakter biblioteki pedagogicznej obliguje ją do gromadzenia literatury również z innych dziedzin wiedzy. Analiza nabytków pozwala stwierdzić, że poza określoną specjalnością, właściwą dla tego typu bibliotek, czytelnik znajdzie w bibliotece również pozycje o charakterze uniwersalnym. Jest to szczególnie ważne w konkretnej sytuacji, gdyż PBW - Filia w Jaworznie pełni funkcję biblioteki naukowej i powinna zaspokajać, choćby w podstawowym zakresie, potrzeby studentów innych - niż pedagogiczny – kierunków, zwłaszcza, że stanowią oni około 35% grupy wszystkich studiujących i korzystających z naszej biblioteki;
- g) dystrybucja nowości: podział nabytków z przeznaczeniem do czytelni i wypożyczalni wyrażał się w proporcji 55% książek do czytelni i 45% do wypożyczalni. Konsekwencją takiego podziału jest dostępność większości tytułów wyłącznie w czytelni oraz przeznaczenie do wypożyczenia zwykle tylko jednego egzemplarza danego tytułu. Czytelnicy negatywnie ocenili taki podział nowości i postulowali zwiększenie ilości egzemplarzy książek przeznaczonych do wypożyczenia.

Z gromadzeniem, rozumianym jako „sztuka kompletowania kolekcji w trybie pozyskiwania nowych materiałów”¹⁵, jest ściśle związana czynność eliminowania materiałów nieaktualnych (selekcja). Zachodzące w oświacie zmiany spowodowały konieczność poddania gruntownej selekcji określonego fragmentu księgozbioru, a mianowicie literatury metodycznej, czyli usunięcia książek nieprzydatnych w bieżącej działalności dydaktycznej nauczycieli¹⁶. Selekcja zbędnych materiałów metodycznych realizowana była w latach 2001-2005 systematycznie, wg opracowanego planu selekcji: łącznie wycofano 684 wol., co stanowiło 66,5% wszystkich ubytków. Oprócz druków zwartych (książki), dokonano też selekcji w zbiorze czasopism (2006 r.), w wyniku której wycofano z zasobów biblioteki 163 roczniki czasopism (głównie z lat 1957-1977).

Analiza rejestru ubytków za okres 2001-2007 wykazała zróżnicowanie procentowego udziału poszczególnych rodzajów ubytków. Wśród 1108 wykreślonych z inwentarza pozycji: 20% stanowiły książki zagubione przez czytelników; 66,5% to książki nieaktualne, odsetek książek zniszczonych wynosił 9,3%, a braki bezwzględne wykazane w czasie skontrolowania to 4,2% ubytkowanych zbiorów; tzw. selekcja właściwa (książki zniszczone i zdezaktualizowane) stanowiły 75,8% wszystkich ubytków.

Na kolejne lata zaplanowana jest gruntowna selekcja księgozbioru naukowego z zakresu nauk przyrodniczych, ze względu na znaczną ilość wydawnictw przestarzałych oraz permanentna aktualizacja książek z zakresu prawa, ekonomii, zarządzania i odnowienie księgozbioru z zakresu historii. Księgozbiór biblioteki powinien być sukcesywnie wymieniany na nowy, bowiem archiwizowanie zbiorów należy ograniczyć do materiałów związanych bezpośrednio z profilem biblioteki, gdyż zgodnie z Wytocznymi IFLA/UNESCO: „Adekwatność zbiorów do potrzeb społeczności lokalnej jest ważniejsza niż wielkość kolekcji”¹⁷.

Dostosowanie zasobów biblioteki do aktualnych potrzeb jej użytkowników realizowano dwutorowo. Równolegle z modyfikacją polityki gromadzenia (uniwersalizacja zbiorów, zróżnicowane sposoby pozyskiwania materiałów bibliotecznych, dystrybucja nowości) prowadzono prace w kierunku aktualizacji warsztatu informacyjnego (katalogi, kartoteki, ze szczególnym uwzględnieniem kartoteki metodycznej). Nadrzędnym celem tych działań było dopasowanie zbiorów i warsztatu informacyjnego biblioteki do zmian zachodzących w oświacie w wyniku wdrożenia reformy systemu oświatowego (1999 r.).

W ramach melioracji działu 37 podjęto następujące działania: usunięcie kart katalogowych książek wycofanych w wyniku selekcji literatury metodycznej, wprowadzenie nowych haseł zgodnie ze zmianami (nowe przedmioty nauczania, ścieżki międzyprzedmiotowe, nowe elementy systemu szkolnego). Katalogi biblioteki (alfabetyczny, rzeczowy, wydawnictw seryjnych, broszur, zbiorów audiowizualnych) wzbogaciły się o 12000 nowych opisów katalogowych. Rozbudowano schemat katalogów prowadzonych w bibliotece o katalog zbiorów audiowizualnych oraz utworzono odrębny katalog dla księgozbioru czytelni¹⁸. Analogicznie, jak w dziale 37 katalogu rzeczowego, wprowadzono zmiany w obrębie kartoteki zagadnieniowej, w części dotyczącej metodyki nauczania poszczególnych przedmiotów. Wycofano 3000 kart z opisami nieaktualnych materiałów, prowadzono nowe hasła, zgodnie z zaprojektowanym, zmienionym schematem działu, uwzględniającym wdrażane etapy kształcenia (szkolnictwo podstawowe, gimnazjum, szkolnictwo ponadgimnazjalne). Efektem działań, ukierunkowanych na doskonalenie warsztatu metodycznego nauczycieli, jest aktualizacja i wzbogacenie zasobów biblioteki, co spowodowało wzrost jakości usług, świadczonych przez bibliotekę¹⁹.

W związku z zainteresowaniem kadry pedagogicznej awansem zawodowym²⁰ wprowadzono do kartoteki zagadnieniowej w dziale „Pedeutologia” hasła związane z procedurą awansu nauczycieli. Dodatkowym uzupełnieniem tej problematyki jest tworzona i na bieżąco uzupełniana kartoteka wycinków tekstowych dotyczących nowelizacji prawa oświatowego oraz dokumentowania przebiegu stażu (przykłady planów rozwoju zawodowego, sprawozdania, opisy, analizy). Tematyka awansu zawodowego jest priorytetowo traktowana w sferze gromadzenia: kompletuje się poradniki i informatory dotyczące awansu, dostępne na rynku księgarskim. W wyniku tych wielokierunkowych działań powstał w bibliotece pedagogicznej bank aktualnych informacji i materiałów pomocniczych związanych z awansem zawodowym nauczycieli. Zasoby te były często wykorzystywane przez nauczycieli, zwłaszcza w okresie bezpośredniego wprowadzenia procedury awansu (lata 2000-2003).

Z inspiracji nauczycieli, którzy przekazali do zbiorów biblioteki wypracowane materiały (referaty, autorskie programy nauczania, opisy i analizy) zapoczątkowano kartotekę dokumentującą działalność metodyczną nauczycieli jaworznickich placówek oświatowych. Biblioteka pedagogiczna, gromadząc twórczy dorobek pedagogów, współuczestniczy w promowaniu ich osiągnięć zawodowych i równocześnie przyczynia się do realizacji jednego z wymagań niezbędnych do uzyskania stopnia nauczyciela dyplomowanego²¹.

W omawianym okresie (2001-2007) warsztat informacyjny biblioteki aktualizowany i uzupełniany wzbogacił się o 130 nowe tematyczne zestawienia bibliograficzne, przygotowane przez bibliotekarzy na zamówienie czytelników, opracowane na bazie dostępnych w naszej bibliotece materiałów.

U d o s t ę p n i a n i e

Przedłużające się problemy związane z przeprowadzką biblioteki (długotrwałe negocjacje z Zarządem Miasta w sprawie lokalizacji oraz tempo realizacji prac remontowych), spowodowały całkowite załamanie planu, który przewidywał otwarcie biblioteki w listopadzie w 2000 r. Udostępnianie zbiorów w nowej siedzibie rozpoczęto dopiero w styczniu 2001 r., po 7 miesiącach nieplanowanej przerwy. W pierwszym tygodniu do biblioteki zgłosiło się 150 osób, pomimo że trudno było im znaleźć nową siedzibę²².

W bibliotece zarejestrowano w 2001 r. łącznie 1183 czytelników. W kolejnych latach liczba ta utrzymywała się na stałym poziomie – w granicach 1000 osób rocznie. W 2005 r. zanotowano nieznaczny spadek do 995 osób i to niepokojące zjawisko pogłębiło się w 2006 r., kiedy to w bibliotece zapisanych było 935 czytelników (6% spadek w stosunku do roku poprzedniego). Łącznie, w okresie 2001-2007 do biblioteki zapisano 7252 czytelników, wśród których 73,4% (5316 osób) stanowili studenci, 23,6% (1715 osób) to nauczyciele i nieliczna grupa innych czytelników - 3% (221 osób). Struktura czytelników odzwierciedla tendencję, zarysowaną w poprzednich okresach – studenci ugruntowali swoją dominującą pozycję, stanowiąc corocznie 3/4 wszystkich zarejestrowanych czytelników biblioteki pedagogicznej.

Pomimo tego, że z oferty biblioteki korzystało coraz mniej czytelników, to liczba wypożyczonych książek wzrastała, osiągając najwyższy poziom w 2003 r. - 11596 wypożyczonych woluminów²³. Rosnąca liczba wypożyczeń była wynikiem zmian w Regulaminie Udostępniania Zbiorów: osoby przygotowujące prace dyplomowe (licencjackie, magisterskie) uzyskały możliwość wypożyczania jednorazowo większej ilości książek. Ten korzystny dla studiujących czytelników przywilej, przyczynił się do wzrostu aktywności czytelniczej, mierzonej liczbą wypożyczeń i odwiedzin.

Aktywność czytelników w zakresie wypożyczeń była zróżnicowana, w zależności od grupy. Dla nauczycieli wskaźnik wynosił średnio 12 książek na rok na 1 nauczyciela, przy czym najwyższy poziom osiągnął w 2005 r. - 14 książek, natomiast w grupie studentów wynosił średnio 8 książek na rok na 1 studenta. Zróżnicowanie to jest efektem preferowania potrzeb czytelniczych nauczycieli, którzy korzystali ze zwiększonego limitu wypożyczeń i korzystniejszych warunków prolongaty²⁴. Aktywność czytelników pod względem odwiedzin, ukształtowała się na zbliżonym poziomie i wynosiła średnio 5,7 odwiedzin w roku dla nauczycieli i 5,2 - dla studentów. Na niski poziom tego wskaźnika niewątpliwie miało wpływ usytuowanie biblioteki poza szlakiem komunikacji miejskiej, na uboczu, gdzie dotarcie wymagało 20 minut spaceru z centrum miasta lub posiadania własnego środka komunikacji²⁵. Stąd sporadyczne wizyty czytelników w bibliotece, gdyż jak wynikało z bezpośrednich rozmów z czytelnikami, wyprawa po książki wymagała precyzyjnego zaplanowania czasu na dotarcie do biblioteki, wypożyczenie książek, ewentualnie skorzystanie z czytelni i powrót do domu. Bariery czasowe i komunikacyjne znacznie utrudniały korzystanie z naszych zbiorów. Toteż czytelnicy wykorzystywali do maksimum możliwość telefonicznego załatwiania wielu spraw (informacja o poszukiwanych książkach, prolongata wypożyczonych zbiorów, itp.).

Przegląd rejestru wypożyczeń, pod kątem wykorzystania zbiorów przez obydwie grupy czytelników potwierdził, że na ogólną liczbę 67364 wypożyczonych woluminów 65,6% (44145 woluminów) wypożyczyli studenci, a tylko 30,4% (20494 woluminy) nauczyciele, pomimo przynależnego im przywileju korzystania z większej liczby woluminów, zgodnie z zapisem w regulaminie. Pozostałe 4% (2725 woluminów) stanowią wypożyczenia innych czytelników.

Szczegółowa analiza wypożyczeń, na podstawie danych statystycznych, zamieszczonych w corocznych sprawozdaniach, wykazała, że w zakresie tematyki dominowało piśmiennictwo pedagogiczno-psychologiczne – 43,5% (25928 wol.), na drugiej pozycji znalazło się piśmiennictwo z zakresu socjologii – 22,6% (13463 wol.), natomiast zainteresowanie tematyką matematyczno-przyrodniczą i humanistyczną stanowiło odpowiednio 17,9% (10671 wol.) i 16% (9595 wol.).

W obrębie poszczególnych grup tematycznych, wypożyczenia studentów stanowiły 60-65% udostępnionych książek²⁶, natomiast na grupę nauczycieli przypadało 28-30% wszystkich wypożyczeń. Przewaga liczby wypożyczeń studentów zarysowała się już w poprzednich latach (1991-2000) i utrzymała w następnym okresie (2001-2007). Zjawisko to stało się symptomem obecnych czasów (konieczność dostosowania się do rynku pracy spowodowała potrzebę przekwalifikowania się i uzupełniania kwalifikacji w systemie kształcenia ustawicznego), jak również potwierdzeniem słabnącej aktywności czytelniczej nauczycieli.

Omawiając proces udostępniania zbiorów, należy odnotować stopniowy, ale systematyczny wzrost wykorzystania zbiorów specjalnych: w latach 2001-2007 wypożyczono w sumie 253 jednostki, co przy zasobności biblioteki – 174 jednostki (wg stanu na koniec 2007 r.), świadczy o dużej aktywności tej części zbiorów bibliotecznych. Wzrastająca popularność dokumentów niepiśmienniczych (kaset magnetowidowych, płyt CD) to efekt podjętych działań promocyjnych²⁷. Pomimo braku w bibliotece sprzętu do odtwarzania materiałów audiowizualnych, pozyskano wśród nauczycieli wielu zwolenników stosowania nowoczesnych środków w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Zapotrzebowanie na dokumenty audiowizualne spowodowało konieczność modyfikacji polityki gromadzenia: zbiory tego rodzaju wzbogacamy już nie tylko dzięki darom, ale staramy się uzupełniać, zakupując pozycje rekomendowane przez wyspecjalizowane wydawnictwa.

Sprawozdania informują też o drugiej formie korzystania ze zbiorów – udostępnianiu na miejscu. W omawianym okresie forma ta zyskała szczególną popularność, ze względu na możliwość korzystania ze zbiorów w dogodnych warunkach i kserowania niezbędnych materiałów. Książki udostępnione na miejscu stanowiły 40,7% ogólnej liczby książek wypożyczonych w bibliotece, co wynikało, m.in., z ograniczonych zasobów wypożyczalni (wskutek dystrybucji nowości 55% zakupionych nowości przeznaczono do czytelników). Pod względem typu dokumentów większą popularnością cieszyły się książki, które stanowiły 57,3% udostępnionych prezencyjnie materiałów, niż czasopisma – 42,7%. Niewielki, ale systematyczny spadek zainteresowania czasopismami, może sugerować potrzebę modyfikacji oferty dostępnych w bibliotece czasopism pod kątem potrzeb studentów kierunków pokrewnych pedagogice (np. psychologii, socjologii, pracy socjalnej) i konieczność poszerzenia zakresu tematycznego prenumerowanych czasopism o tematykę społeczno-kulturalną.

Najistotniejsza, z punktu widzenia zadań statutowych biblioteki pedagogicznej kategoria czytelników tj. nauczyciele, liczyła w latach 2001-2007 średnio 24% ogółu czytelników. Największy udział nauczycieli w zbiorowości klientów biblioteki zanotowano w 2001r. - 31,4%, po czym poziom ten systematycznie się obniżał, osiągając w 2006 r. stan 20% (191 osób) spośród wszystkich zapisanych w bibliotece czytelników. Dane statystyczne naszej biblioteki w tym zakresie potwierdzają trend zaobserwowany w całej Polsce - spadek zainteresowania czytelnictwem wśród nauczycieli²⁸. Zjawisko to, odnotowane mniej więcej pod koniec lat 90-tych utrzymuje się, a nawet - jak wykazują statystyki - pogłębia, co w kontekście podejmowania studiów i realizowania wielu form doskonalenia zawodowego przez nauczycieli jest szczególnie niepokojącą zmianą. Wprowadzenie nowych zasad awansu zawodowego²⁹ w ramach reformy edukacji, obliuguje nauczycieli do stałego podnoszenia kwalifikacji, a więc pośrednio powinno zaktywizować i utrwalić ich nawyki czytelnicze. Szczegółowa analiza statystyki bibliotecznej, ujawniła, że nauczyciele wykazali wzmożone zainteresowania zbiorami biblioteki pedagogicznej w okresie bezpośrednio po wprowadzeniu nowej reformy: w 2001 r. zapisano w naszej bibliotece 371 nauczycieli, w 2003 r. - 276. W następnych latach coraz mniej nauczycieli korzystało z usług biblioteki (w 2004 r. - 242 osoby, w 2005 r. - 209, w 2006 r. - 191, w 2007 r. - 157).

Podział tej grupy czytelników na kategorie zawodowe, ukształtowany w latach 70-tych, uległ w omawianym okresie znacznym przekształceniom, na skutek zmiany struktury systemu edukacji (sześcioklasowa szkoła podstawowa, 3-letnie gimnazjum). Utrzymująca się przez wiele lat, wśród całej populacji zarejestrowanych nauczycieli, dominacja nauczycieli szkół podstawowych, wykazujących szczególną aktywność czytelniczą, znacznie zmalała, gdyż pewna ich część przeszła do gimnazjów. W latach 2001-2007 nauczyciele szkół podstawowych stanowili w sumie 32,5% w grupie wszystkich zarejestrowanych w bibliotece pedagogicznej nauczycieli, ex aequo z nauczycielami przedszkola – 34,8%. Na drugim miejscu ulokowali się nauczyciele szkół ponadgimnazjalnych – 16,6%, a na kolejnym nauczyciele gimnazjum – 13%. Pracownicy nadzoru pedagogicznego mieli niewielki udział w czytelnictwie – 1,8%, podobnie jak nauczyciele akademicki – 1,3%.

Na podstawie zestawień statystycznych oraz własnych obserwacji można scharakteryzować kierunek zmian aktywności czytelniczej poszczególnych grup nauczycieli:

- mniejsze zainteresowanie usługami biblioteki ze strony nauczycieli przedszkoli (w 2001 r. 38,5%, w 2006 r. 30,8% z ogółu zarejestrowanych w bibliotece nauczycieli),
- nieznacznie malejący odsetek przychodzących do biblioteki nauczycieli szkół podstawowych (36,2%

- w 2003 r. i 31,4% w 2006 r.) spowodowany przechodzeniem tych nauczycieli do gimnazjów,
- wzrastający udział w czytelnictwie nauczycieli gimnazjów, wynikający ze zwiększenia się liczby tych nauczycieli w okresie bezpośrednio po wprowadzeniu reformy (w 2001 r. 9,7% w 2002 r. 17,1%),
- aktywność czytelnicza nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych utrzymywała się zasadniczo na stałym poziomie (16,7% w 2001 r. i 18,3% w 2006 r.),
- pozostała grupa nauczycieli (nadzór pedagogiczny i nauczyciele akademicy) stanowiła niewielki odsetek korzystających z biblioteki.

Innym wskaźnikiem czytelnictwa są preferencje czytelnicze. Największą popularnością wśród nauczycieli cieszyła się literatura pedagogiczno-psychologiczna stanowiąca 45,3% wszystkich wypożyczeń³⁰, na drugim miejscu znalazła się literatura socjologiczna – 21,3% książek udostępnionych nauczycielom. Łącznie literatura z pedagogiki i dziedzin pokrewnych stanowiła 66,6% piśmiennictwa fachowego udostępnionego nauczycielom. Pozostałe 33,4% wypożyczonych książek odzwierciedla poziom zainteresowania nauczycieli dla literatury naukowej z innych dziedzin wiedzy, przy czym popularność pozycji z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych (17%) oraz nauk humanistycznych (16,4%) ukształtowała się na zbliżonym poziomie.

Systematycznie malejąca liczba nauczycieli, korzystających z oferty naszej biblioteki, świadczy o spadku ich zainteresowania dla piśmiennictwa fachowego, co w świetle wymagań stawianych nauczycielom (konieczność stałego podnoszenia poziomu kwalifikacji), jest szczególnie niepokojącą tendencją. Stosunkowo wysoki poziom aktywności czytelniczej, określony wprost przez średnią roczną liczbę wypożyczeń, przypadających na jednego nauczyciela (12 książek), jest niewątpliwie pozytywnym zjawiskiem, ale dotyczącym nielicznej, niestety, grupy z całej populacji nauczycieli. Mając na uwadze fakt, że czytelnictwo stanowi podstawowy element pracy samokształceniowej nauczycieli³¹, zarysowany tu obraz czytelnictwa w środowisku jaworznickich nauczycieli należy uznać za bardzo niekorzystny.

Działalność dydaktyczna i popularyzatorska

Poza pracami związanymi z gromadzeniem, opracowaniem i udostępnianiem zbiorów i informacji, biblioteka pedagogiczna prowadziła też działalność edukacyjną, m.in., wspomagając nauczycieli-bibliotekarzy szkolnych w realizacji ścieżki międzyprzedmiotowej „Edukacja czytelnicza i medialna”³². Nawiązano współpracę z bibliotekarzami gimnazjów i dla ich uczniów zorganizowano cykl lekcji dotyczących korzystania z katalogów i kartotek biblioteki pedagogicznej. W latach 2002-2006 przeprowadzono w sumie 66 lekcji bibliotecznych, w których uczestniczyło ponad 800 gimnazjalistów.

Specjalną ofertę edukacyjną przygotowano dla maturzystów w związku z wprowadzeniem nowej formuły matury ustnej z języka polskiego w postaci prezentacji tematu i rozmowy z egzaminatorem. Biblioteka pedagogiczna, wychodząc naprzeciw potrzebom maturzystów, podjęła przedsięwzięcia, mające ułatwić im zgromadzenie literatury do opracowania tematów maturalnych prezentacji. Dokonano oceny zasobności zbiorów (teksty literackie, opracowania z historii i teorii literatury, językoznawstwa i dziedzin pokrewnych – sztuka, film, teatr) oraz pełnego ich opracowania w postaci katalogów i kartotek. W kartotece zagadnieniowej rozbudowano działy „Monograficzne opracowanie tematów i wątków literackich” oraz „Recenzje filmowe i teatralne”. W wypożyczalni eksponowano informacje dla maturzystów (adresy internetowe MENiS, CKE, OKE) oraz materiały dotyczące nowej matury (informatory maturalne, wycinki prasowe, terminarz egzaminów). Przygotowano ofertę współpracy z bibliotekarzami szkolnymi i polonistami, opracowując cykl zajęć na temat sporządzania bibliografii załącznikowej. Zajęcia te poprzedzono spotkaniem na temat korzystania ze zbiorów, katalogów i kartotek w bibliotece. Lekcje w bibliotece, głównie w formie ćwiczeń praktycznych, miały na celu uzyskanie przez maturzystów wiedzy na temat organizacji wypożyczania zbiorów w bibliotekach innych niż biblioteka szkolna, ukształtowanie umiejętności korzystania z warsztatu informacyjnego biblioteki, doskonalenie umiejętności wyszukiwania źródeł, ich selekcjonowania i opisywania. Uzyskane sprawności i samodzielność w tym zakresie ułatwia nie tylko przygotowanie się do egzaminu dojrzałości, ale stanowi podstawę do samokształcenia w całym dorosłym życiu.

W ramach działań dydaktycznych, odpowiadając na konkretne zapotrzebowanie³³ objęto opieką 3 słuchaczy przygotowujących się do zawodu technik informacji naukowej w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych (2003 r.). Na podstawie programu nauczania opracowano plan praktyki. Praktykanci zapoznali się ze strukturą i funkcjonowaniem biblioteki pedagogicznej, współuczestniczyli w wykonywaniu podstawowych czynności bibliotecznych oraz samodzielnie wykonali zestawienia tematyczne, zdobywając w ten sposób praktyczne umiejętności w zakresie gromadzenia i opracowania spisów bibliograficznych, niezbędne w trakcie przygotowywania pracy dyplomowej i uprawianiu w przyszłości wybranego zawodu technik informacji naukowej.

Przyjmując założenie, że koncepcja biblioteki pasywnej, wyczekującej nie znajduje uzasadnienia w aktualnych warunkach (konkurencja na rynku usług edukacyjnych), przygotowano projekt strategii promocji biblioteki³⁴, w celu zarekomendowania biblioteki, jej zbiorów i usług w szeroko rozumianym środowisku. W ramach realizacji tego projektu opracowano i udostępniono materiały informacyjne o bibliotece: ulotkę o godzinach pracy biblioteki, folder zawierający podstawowe informacje o placówce i

mapkę dojazdu, papier firmowy z ekslibrisem, stanowiący wizytówkę biblioteki w kontaktach korespondencyjnych. Materiały informacyjne udostępniano w bezpośrednich kontaktach z czytelnikami oraz za pośrednictwem placówek kulturalno-oświatowych, np.: Miejska Biblioteka Publiczna, MCKiS, Muzeum Miasta Jaworzna, Poradnia Pedagogiczno-Psychologiczna. Dzięki nawiązaniu współpracy z tymi instytucjami pozyskano nieodpłatnie wydawane przez nie periodyki („Jaworznicki Sokół”, „Zeszyty Historyczne Miasta Jaworzna”, „Nasze Vademecum”).

Promocję zbiorów biblioteki realizowano głównie poprzez działalność wystawienniczą: prezentacje nowości, wystawy tematyczne („Rok 2004 - rokiem Witolda Gombrowicza”, „Rok 2005 - rokiem edukacji obywatelskiej”, „Rok 2007 - rokiem Karola Szymanowskiego i Stanisława Wyspiańskiego”).

Nasza biblioteka aktywnie włączyła się do akcji, organizowanej corocznie przez SBP pod nazwą „Tydzień Bibliotek”³⁵:

- 2005 r. „Biblioteka otwarta dla ciebie”: w celu spopularyzowania biblioteki zaproszono czytelników do zapoznania się ze zbiorami biblioteki pedagogicznej (opracowano scenariusz wycieczki po bibliotece);
- 2006 r. „Nie wiesz? Zapytaj w bibliotece!”: to hasło stanowiło pretekst do rozpropagowania wydawnictw dotyczących integracji europejskiej. Na wystawie zaprezentowano unikalne zbiory o UE (książki, foldery, biuletyny informacyjne, płyty CD) otrzymywane od UKIE. Oferta skierowana była przede wszystkim do Szkolnych Klubów Europejskich. Ekspozycja cieszyła się dużym zainteresowaniem wszystkich odwiedzających bibliotekę i była nagłośniona przez lokalne media³⁶.

Działania, wdrożone dotychczas w ramach strategii promocyjnej biblioteki, mają na celu dotarcie z informacją o bibliotece do potencjalnych użytkowników i zachęcenie ich do korzystania z usług biblioteki. Szczególnie ważnym aspektem w tej sferze działalności, jest tzw. promocja osobista, realizowana w bezpośrednim kontakcie z czytelnikami, wymagająca aktywności i zaangażowania wszystkich pracowników.

P o d s u m o w a n i e

Ostatnia odsłona w 50-letniej historii biblioteki to stosunkowo krótki okres (2001-2007) funkcjonowania placówki w budynku Przedszkola Miejskiego nr 15. Uzyskanie tej lokalizacji, z jednej strony budziło wiele zastrzeżeń, sygnalizowanych przez czytelników (m.in. ze względu na utrudniony dojazd do biblioteki położonej na obrzeżach dzielnicy Stara Huta), z drugiej jednak strony było jedynym rozwiązaniem sytuacji w jakiej znalazła się biblioteka (groźba likwidacji lub scalenia z inną filią, poza terenem Jaworzna). Dzięki wsparciu czytelników, którzy stanęli w obronie biblioteki i swoją postawą zmobilizowali władze lokalne do zainteresowania się sprawą placówki, przydzielono bibliotece pedagogicznej lokal z zasobów gminy. Pomoc samorządu lokalnego, okazana placówce, „choć nie było to ustawowym obowiązkiem władz miasta”³⁷ jest wyrazem zrozumienia roli i znaczenia biblioteki jako istotnego elementu lokalnego systemu edukacji. Przydzielone bibliotece pomieszczenia, ze względu na dużą powierzchnię i wykonane prace adaptacyjne, pozwoliły na funkcjonalne zagospodarowanie przestrzeni i utworzenie czytelnicy, oczekiwanej od wielu lat. Zastosowane rozwiązania zapewniły czytelnikom dogodne warunki pracy z książką, a bibliotekarzom możliwość zorganizowania pracy, zgodnie z obowiązującą zasadą rozdzielania drogi książki i czytelnika.

Wobec zmieniających się warunków zewnętrznych (konkurencja na rynku usług edukacyjnych) placówka podejmowała – w miarę możliwości kadrowych i finansowych – działania promocyjne, mające na celu upowszechnienie biblioteki, jej zbiorów i usług wśród lokalnej społeczności. Repertuar działań, zrealizowanych w ramach strategii promocyjnej, wpłynął na zmianę wizerunku biblioteki w otoczeniu, co potwierdziły badania sondażowe, przeprowadzone na licznej grupie czytelników (300 osób). Badania te wykazały, że głównym atutem naszej placówki są bogate i różnorodne zbiory, unikalna oferta czasopism oraz kompetentna i życzliwa obsługa³⁸.

W 2002 r. wystąpiły istotne zmiany personalne w obsadzie biblioteki: w związku z przejściem na emeryturę A.Kilian i odejściem E.Byrczek, przyjęto do pracy w bibliotece 2 nowe osoby: mgr Barbarę Kucharską³⁹ oraz mgr Krystynę Bacę⁴⁰. Ze względu na doświadczenie zawodowe, powierzono B.Kucharskiej odpowiedzialne zadanie opracowywania zbiorów. Natomiast K.Baca, rozpoczynając dopiero pracę w zawodzie bibliotekarza, zdobywała kolejne stopnie rozwoju zawodowego, od stażysty poprzez nauczyciela kontraktowego i uzyskała w 2006 r. stopień nauczyciela mianowanego. Wszyscy pracownicy biblioteki doskonalą swoje umiejętności zawodowe, wzbogacają i aktualizują fachową wiedzę, uczestnicząc w różnych formach kształcenia i doskonalenia: kursy kwalifikacyjne i doskonalące, seminaria, warsztaty, konferencje. Obecnie obsadę kadrową PBW - Filia w Jaworznie stanowią: nauczyciele mianowani (B.Kucharska, K.Baca) i nauczyciel dyplomowany (M.Fidyk).

Cytowane już wcześniej badania ankietowe (2004 r.) ujawniły też podstawowe mankamenty, dotkliwie odczuwane przez czytelników: niekorzystną lokalizację oraz brak możliwości komputerowego przeszukiwania zbiorów i dostępu do internetu. Ta sytuacja, trudna do zaakceptowania, zwłaszcza przez młodych czytelników, którzy stanowili większość wśród użytkowników biblioteki, budziła

zaniepokojenie bibliotekarzy, zwłaszcza w kontekście bezskutecznych starań, podejmowanych przez kierownika w sprawie wyposażenia placówki w sprzęt komputerowy⁴¹.

Poprawiający się z każdym rokiem poziom pracy biblioteki, nie spowodował w widoczny sposób przyrostu liczby czytelników, a poszerzony w miarę możliwości finansowych i kadrowych zakres świadczonych usług, nie wpłynął na poprawę jej wizerunku wśród kształcącej się społeczności Jaworzna.

Toteż z wielkimi nadziejami, wręcz z entuzjazmem, przyjęto wiadomość, że istnieje możliwość przyszłego usytuowania biblioteki pedagogicznej w planowanym, nowym gmachu Centralnej Biblioteki Miejskiej (*Pismo Prezydenta Miasta Jaworzna do Marszałka Województwa Śląskiego z 12.05.2003*). Propozycja, dotycząca ewentualnego umieszczenia PBW - Filii Jaworzno w nowoczesnym obiekcie, w centrum miasta, uzyskała akceptację Dyrekcji PBW w Katowicach (*Pismo do Wydziału Edukacji i Nauki Urzędu Marszałkowskiego z 15.05.2003*). Poparcie dla tej cennej, lokalnej inicjatywy, wyraził organ prowadzący - Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego (*Pismo z 24.08.2004*) - zwracając uwagę na takie aspekty projektu jak: dogodna lokalizacja w centrum miasta oraz atrakcyjna powierzchnia (ponad 500 m²), spełniająca współczesne standardy norm bibliotecznych: „Przewidywanym efektem tej lokalizacji byłaby znacząca poprawa jakości usług bibliotecznych oraz polepszenie warunków pracy personelu biblioteki”.

Urząd Miejski - inwestor obiektu - ogłosił, przy współpracy katowickiego oddziału Stowarzyszenia Architektów Polskich, ogólnopolski, otwarty konkurs na opracowanie „Koncepcji funkcjonalno-przestrzennej i zagospodarowanie terenu Centrali Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie, z uwzględnieniem możliwości funkcjonowania PBW - Filia Jaworzno”⁴². Wyboru lokalizacji obiektu - w centrum miasta - dokonano w oparciu o analizę przestrzenną, uwzględniając wyniki sondażu przeprowadzonego wśród mieszkańców Jaworzna. Konkurs, rozstrzygnięty 19.12.2003 r., wygrała Pracownia Projektowa „Wojciech Podleski i Iwona Niesporek-Zwarycz”. Budowę gmachu rozpoczęto jesienią 2005 r, w maju 2006 r., w obecności władz samorządowych, radnych Rady Miejskiej Jaworzna, projektantów budynku biblioteki oraz wykonawcy robót (Przedsiębiorstwo Budownictwa Ogólnego i Usług Technicznych „Śląsk” Spółka z o.o. z Katowic) wmurowano akt erekcyjny⁴³. Budynek został uroczystie oddany do użytku mieszkańcom Jaworzna we wrześniu 2007 r.⁴⁴.

Obiekt, dla ochrony istniejącego drzewostanu, ma kształt trzech przenikających się kostek, wkomponowanych w istniejącą zieleń. Dla wygody czytelników mieści w swoim wnętrzu dwie placówki: Miejską Bibliotekę Publiczną (na poziomie parteru, I kondygnacji oraz część kondygnacji II) i Bibliotekę Pedagogiczną (kondygnacja II). Budynek posiada wielkie, otwarte przestrzenie łatwo dostępne dla użytkowników, ukształtowane odpowiednim układem sprzętu i mebli bibliotecznych. Ważną rolę estetyczną odgrywa widoczna przez ogromne szyby zieleń drzew otaczających budynek. Obiekt jest przystosowany dla osób niepełnosprawnych⁴⁵.

We wrześniu 2007 r. rozpoczęły się w bibliotece pedagogicznej przygotowania do nietypowej przeprowadzki⁴⁶. Tym razem pakowaniu zbiorów i opisywaniu setek kartonów towarzyszyła nadzieja, że jest to wprawdzie piąta, ale ostatnia przeprowadzka w historii biblioteki oraz świadomość, że przed biblioteką pedagogiczną otworzyła się niepowtarzalna szansa rozwoju. Siedziba w nowoczesnym obiekcie, usytuowanym w centrum miasta umożliwi bibliotece realizację zadań statutowych w szerszym niż dotychczas zakresie i zasięgu oddziaływania, na poziomie jakości usług zgodnym z europejskimi standardami.

Dzięki inicjatywie władz miasta Jaworzna, spełniają się marzenia bibliotekarzy o pracy w godnych warunkach i oczekiwania czytelników na bibliotekę, łączącą w sobie elementy tradycji i nowoczesności, stanowiącą atrakcyjne miejsce spotkań i twórczej pracy intelektualnej – bibliotekę przyjazną czytelnikom.

I chyba mało kto wie, że odpowiedź na pytanie - postawione przez dziennikarza w artykule, napisanym z okazji 30-lecia powstania biblioteki: „Bibliotekarki z Jaworzna z zazdrością myślą o koleżankach, które doczekały się nowego lokum. Może i one doczekają?”⁴⁷ - uzyskano dopiero po 20 latach.

- 1 Od wypowiedzenia biblioteki umowy najmu lokalu przez ŚKO (25.09.1999) do przyznania lokalu w przedszkolu (10.05.2000) upłynęło 9 miesięcy.
- 2 *Uchwała nr XXVI/496/2000 Rady Miejskiej w Jaworznie z 31.08.2000 w sprawie wyrażenia zgody na zawarcie na czas nieokreślony umowy najmu lokalu w budynku Przedszkola Miejskiego nr 15 w Jaworznie, ul. Azot 16 na potrzeby PBW w Katowicach – Filia Jaworzno (Uchwała nr 109/1205/2000 Zarządu Miasta Jaworzna z dnia 11.09.2000 w sprawie określenia sposobu wykonania Uchwały XXVI/496/2000).*
- 3 Pismo z 31.05.2000: pkt.5 „w związku z prawidłowym funkcjonowaniem obu placówek w jednym budynku należy na parterze wykonać prace adaptacyjne związane z oddzieleniem pomieszczeń Biblioteki od pomieszczeń Przedszkola. MZOPOW proponuje by powyższe prace zostały wykonane przez Najemcę, czyli Bibliotekę i na jej koszt, w zamian za zwolnienie z czynszu najmu przez okres 3 miesięcy”.
- 4 (AS): *Biblioteka na walizkach*. „Co Tydzień” 2000 nr 39: „Pewnym pocieszeniem dla niecierpliwących się [z powodu przedłużającego się remontu] czytelników jest fakt, że w nowym budynku będzie nareszcie czytelnia z prawdziwego zdarzenia”; (S): *Książnica otwarta* „Co Tydzień” 2001 nr 8: „Dzięki temu gruntownemu remontowi czytelnicy mogą korzystać z księgozbioru w komfortowych warunkach /.../ Teraz nie trzeba szeptać i uważać, by nie przeszkadzać tym, którzy się uczą, bo czytelnia znajduje się w drugiej części korytarza”.
- 5 (S): *Książnica otwarta*. „Co Tydzień” 2001 nr 8, A. Adamkiewicz: *Biblioteka inna niż wszystkie*. „Tydzień w Jaworznie” 2002 nr 4.
- 6 Miało to bezpośredni związek z incydentami chuligańskimi (wybicie szyb, notoryczne niszczenie elewacji budynku).
- 7 (AS): *Biblioteka na walizkach...* op.cit.: „Studenci zaoczeni i osoby pracujące mogą korzystać ze zbiorów w dniach (wtorek, czwartek, piątek) kiedy to biblioteka funkcjonuje w godzinach popołudniowych”.
- 8 A. Adamkiewicz: *Biblioteka inna niż wszystkie...* op.cit.: „Okazuje się, że wielu obywateli naszego miasta nie bardzo wie jak do niej dotrzeć /.../ Tylko nielicznym za pierwszym razem udaje się trafić do nowego budynku biblioteki”.
- 9 Zob. M.Pawela: *Biblioteko gdzie jesteś?* „Co Tydzień” 2001 nr 30.
- 10 (S): *Książnica otwarta...* op.cit.: „Czytelnicy sugerują, że przydałby się dodatkowy autobus, a przynajmniej znaki informacyjne”.
- 11 Zob. M.Pawela: *Biblioteko gdzie jesteś?*... op.cit.: „Nie było żadnego wyboru, gdyż alternatywą była tylko ZSZ nr 2 na Podwalu, która nie posiadała wystarczającego miejsca na księgozbiór”.
- 12 Badania ankietowe przeprowadzone w 2004 r. ujawniły, że 49% spośród ankietowanych (300) czytelników negatywnie oceniło aktualną lokalizację biblioteki. Zob.: *Prezentacja wyników badań ankiety „Biblioteka Pedagogiczna w świetle opinii i oczekiwań czytelników”*. Oprac. K.Baca i M.Fidyk. Jaworzno 2004. Maszynopis niepublik.
- 13 Wprowadzenie opłat za wydawanie kart bibliotecznych oraz wsparcie czytelników w formie darów wpłynęły na poprawę kondycji finansowej biblioteki.
- 14 54% ankietowanych czytelników postulowało wzbogacenie księgozbioru o inne dziedziny wiedzy (ekonomię, zarządzanie, politologię).
- 15 J. Wojciechowski: *Bibliotekarstwo: kontynuacje i zmiany*. Kraków 1999, s.31.
- 16 Podstawę prawną działania w tym zakresie stanowi Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 5 listopada 1999 r. w sprawie zasad ewidencji materiałów bibliotecznych. Dz.U. Nr 93, poz.1077; z 2001 r. nr 74, poz.793.
- 17 Cyt. za: L.Biliński: *Selekcja materiałów bibliotecznych, przekazywanie druków zbędnych*. Warszawa 2007, s.5.
- 18 Katalog zbiorów czytelni (alfabetyczny i rzeczowy) opracowywany jest od podstaw ; obecnie liczy ponad 6000 kart katalogowych (wg stanu na 2007 r.).
- 19 Opinię tę uzasadniają wyniki badań ankietowych (2004 r.) oraz „Raport z wewnętrznego mierzenia jakości pracy biblioteki – badany obszar III.3. Udostępniania zbiorów bibliotecznych (2006 r.). Oprac. Zespół d/s mierzenia jakości. Katowice 2006.
- 20 Zob. J. Acman, R. Ryll: *Awans zawodowy nauczyciela*. Warszawa 2004, J. Pielachowski: *Rozwój i awans zawodowy nauczyciela*. Poznań 2003, J. Szempruch: *Nauczyciel w zmieniającej się szkole. Funkcjonowanie i rozwój zawodowy*. Rzeszów 2001, *Zatrudnianie i awans zawodowy nauczycieli. Wzory pisma z komentarzem według znowelizowanej Karty Nauczyciela*. Gdańsk 2005.
- 21 *Rozporządzenie MENiS z dnia 1 grudnia 2004 r. w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli*. Dz.U. nr 260, poz. 2593. Zob. par. 8 ust. 2 pkt. 3.
- 22 (S): *Książnica otwarta...* op.cit.: „Jak tam trafić? Proponujemy czytelnikom spacer. Z przystanku przy ul. Grunwaldzkiej trzeba się udać w kierunku DK „Gwarek” przy ul.Gwarków”, po drodze mijając przychodnię GZLA (po prawej stronie), trzeba dojść do ul.Chopina i dalej iść prosto. Za torami kolejowymi skręcić w prawo, po lewej stronie jest Zespół Szkół Zawodowych nr 1, i tą ulicą jeszcze kilka metrów. Po lewej stronie ukaże się budynek przedszkola. Można również skorzystać z komunikacji miejskiej jadąc autobusem 312 i wysiąść na przystanku koło ZSZ nr 1 /.../ Nie ma co narzekać, że biblioteka znajduje się na obrzeżach

-
- miasta, zawsze to jednak Jaworzno, a dla chcącego nie ma nic trudnego".
- 23 W 2003 r. wskaźnik aktywności księgozbioru ukształtował się na poziomie 0,4.
- 24 *Regulamin Udostępniania Zbiorów Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. J. Lompy w Katowicach*. Par. 2. pkt 2 „Jednorazowo można wypożyczać: a) nauczyciele – 4 książki na okres 1 miesiąca, b) studenci – 3 książki na okres 1 miesiąca. Pkt.4. Wypożyczone materiały biblioteczne mogą być prolongowane na okres 4 tygodni".
- 25 A. Adamkowicz: *Biblioteka inna niż wszystkie...* op.cit: „Dojazd jest ciężki. Kiedyś czytelnicy kursowali autobusem linii 369, ale obecnie większość z nich albo decyduje się na kilkunastominutowy spacer (choć w czasie drogi zdani są głównie na swój zmysł orientacyjny, a tylko nieliczni potrafią im wytłumaczyć, jak dotrzeć na miejsce), albo wyruszają samochodem".
- 26 Struktura wypożyczeń księgozbioru w latach 2001-2007 w poszczególnych działach tematycznych przedstawiała się następująco:
- literatura pedagogiczno-psychologiczna: nauczyciele - 31,8% wypożyczeń, studenci - 64,8%, inni – 3,4%
 - literatura socjologiczna: nauczyciele -28,2%, studenci – 66,8%, inni – 5%
 - literatura matematyczno-przyrodnicza: nauczyciele – 32%, studenci – 65,3%, inni – 2,7%
 - literatura humanistyczna: nauczyciele – 30,5%, studenci – 61,2%, inni – 8,3%.
- 27 Zob. *Projekt strategii promocji Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie*. Oprac. M.Fidyk. Jaworzno 2004. Maszynopis niepublik.
- 28 Szczegółową analizę tego zjawiska dokumentuje D.Kawoń-Noga (na podstawie badań przeprowadzonych w PBW w Opolu) w artykule *Aktywność czytelnicza nauczycieli województwa opolskiego* „Edukacja Dorosłych” 2004 nr 4, s.118: "Dane statystyczne potwierdzają to, co obserwuje się w całej Polsce, a mianowicie stale spadające zainteresowanie czytelnictwem wśród nauczycieli. Powszechne zjawisko podejmowania studiów i realizowania innych form doskonalenia zawodowego wśród nauczycieli, nie odbiło się na ich aktywności czytelniczej. Coraz rzadziej przychodzą do biblioteki pedagogicznej, odcinając się tym samym od uczestnictwa w kulturze literackiej".
- 29 Zob. E.B.Zybert: *Biblioteki pedagogiczne w 2000 roku*. „Poradnik Bibliotekarza 2001 nr 11, s.2: „w społeczeństwie przyszłości nie tylko każdy człowiek będzie (lub powinien, jeśli chce osiągnąć sukces) uczestniczył w kształceniu ustawicznym, ale przede wszystkim to nauczyciele jako pośrednicy w docieraniu do wiedzy będą (powinni) permanentnie aktualizować swoją wiedzę, by nie pozostać w tyle ... za swoimi uczniami i sprostać oczekiwaniom np. szkół jakości".
- 30 W zakresie literatury wypożyczonej przez nauczycieli ponad 50% stanowiło piśmiennictwo z zakresu pedagogiki. Por. E. Murawska: *Czytam więc jestem... nauczycielem – miejsce czytelnictwa w systemie doskonalenia zawodowego nauczycieli*. „Edukacja” 2004 nr 1, s.82 : „Preferencje czytelnicze nauczycieli dotyczą głównie literatury metodycznej /.../ co zdaje się potwierdzać fakt „użytecznych” oczekiwań nauczycieli poszukujących głównie gotowych rozwiązań metodycznych, scenariuszy zajęć i praktycznych rad związanych z napotykanymi w pracy trudnościami".
- 31 Z badań przeprowadzonych w 2002 r. wśród czynnych zawodowo nauczycieli województwa dolnośląskiego i pomorskiego wynika, że najbardziej popularną formą samokształcenia wśród nauczycieli jest czytelnictwo (28%). Na drugim miejscu znalazły się warsztaty metodyczne (24%), następnie kursy doskonalące i zespoły samokształceniowe (po 10%), konferencje metodyczne (7%), konsultacje koleżeńskie (6%). Zob. E.Murawska: *Czytam więc jestem...* op.cit. Zob. też H.Dybek: *Doradztwo metodyczne i doskonalenie zawodowe nauczycieli*. Kraków 2006, s.42: „Większość nauczycieli stara się rozwiązywać problemy dydaktyczno-wychowawcze i metodyczne za pomocą odpowiedniej lektury. Warunkiem skuteczności tej metody jest odpowiedni dobór literatury i jasno określony cel: co chcę osiągnąć przez czytelnictwo gdzie chcę wykorzystać zdobyte informacje i treści oraz w jakim stopniu mogą mi one pomóc w rozwiązywaniu problemu?"
- 32 Ścieżka międzyprzedmiotowa „Edukacja czytelnicza i medialna” zastępuje dotychczasowe „Przysposobienie czytelnicze i medialne” na mocy Rozporządzenia MEN z 15 lutego 1999 Dz.U. nr 1, poz.124-134.
- 33 Umowa o praktykę zawodową zawarta w dniu 25.04.2003 pomiędzy Zespołem Szkół Ponadgimnazjalnych nr 6 w Jaworznie a Biblioteką Pedagogiczną o przeprowadzenie miesięcznej praktyki zawodowej dla 3 słuchaczy ZSP.
- 34 Zob. *Projekt strategii promocji Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie...* op.cit.
- 35 Akcja zainicjowana w 2004 r. przez SBP obchodzona corocznie w dniach 8-15 maja, pomyślana jako skuteczna, sprawdzona w innych krajach forma promocji bibliotek w społeczeństwie. Celem jej jest skupienie uwagi szerokiej opinii publicznej, mediów i decydentów na bibliotekach. W ramach Tygodnia Bibliotek kontynuowanego w kolejnych latach pod różnymi hasłami świętuje się też tradycyjny Dzień Bibliotekarza.
- 36 (MS): „Nie wiesz? Zapytaj w bibliotece!”. „Co Tydzień” 2006 nr 19, s.3; wywiad udzielony przez kierownika Filii dla telewizji regionalnej CTv Jaworzno na temat posiadanych przez bibliotekę zbiorów otrzymywanych nieodpłatnie z UKiE.
- 37 (AK): *Bój o książki już rozpoczęty* „Trybuna Śląska” 2000 nr 76.
- 38 W wyniku przeprowadzonych badań uzyskaliśmy m.in. informacje zwrotne od czytelników opiniujące pracę personelu biblioteki:

-
- 75% respondentów pozytywnie oceniło pomoc udzielaną czytelnikom przez bibliotekarzy. Jesteśmy postrzegani jako osoby kompetentne i życzliwe w bezpośrednich relacjach, czytelnicy doceniają wsparcie uzyskane od bibliotekarzy w zakresie korzystania z zasobów naszej biblioteki oraz informowania o możliwościach dostępu do zbiorów innych placówek. Zob. Prezentacja wyników badań ankiety „*Biblioteka Pedagogiczna w świetle...*” op.cit.
- 39 Mgr Barbara Kucharska, absolwentka UŚ (1994 r.) na kierunku bibliotekoznawstwo i informacja naukowa, zatrudniona jako nauczyciel mianowany-bibliotekarz w SP nr 7 i Gimnazjum nr 5 w latach 1993-2001, od 2002 r. nauczyciel bibliotekarz w PBW – Filia Jaworzno.
- 40 Mgr Krystyna Baca, absolwentka Akademii Świętokrzyskiej (2001 r.) na kierunku bibliotekoznawstwo i informacja naukowa, od 2002 r. zatrudniona w PBW – Filia Jaworzno jako nauczyciel-bibliotekarz, w 2003 r. uzyskała stopień nauczyciela kontraktowego, w 2006 r. została nauczycielem mianowanym.
- 41 W 2001 r. Rada Ministrów przyjęła dokument „Strategia rozwoju edukacji narodowej na lata 2001-2006”, w którym znalazł się zapis o tworzeniu centrów informacji multimedialnej w bibliotekach szkolnych i pedagogicznych. W 2004 r. powstał „Sektorowy Program Operacyjny Rozwoju Zasobów Ludzkich w latach 2004-2006” w ramach którego biblioteki są wyposażane w internetowe centra informacji multimedialnej. Zespół pracowników PBW – Filia Jaworzno opracował projekt utworzenia ICIM na podstawie wytycznych z Ministerstwa. Niestety, projekt nie uzyskał akceptacji i biblioteka nie otrzymała oczekiwanego sprzętu komputerowego.
- 42 Na zaproszenie Dyrekcji Miejskiej Biblioteki, współinicjatora usytuowania obydwu bibliotek - miejskiej i pedagogicznej w jednym, nowoczesnym budynku, kierownik Filii PBW uczestniczył w pracach wstępnych nad opracowaniem koncepcji funkcjonalno-przestrzennej dla biblioteki pedagogicznej. Jego zadaniem było sformułowanie wstępnych założeń do projektu, z uwzględnieniem aktualnego stanu i perspektywicznych potrzeb Filii.
- 43 Akt erekcyjny. Jaworzno 2005.
- 44 Kompletna dokumentacja prasowa (kartoteka tekstowa wycinków prasowych) dotycząca tej inwestycji znajduje się w zbiorach działu regionalnego Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie.
- 45 Zob. Informator „*Miejska Biblioteka Publiczna w Jaworznie. Nowo wybudowane Centrum Multimedialne Miasta*”. Jaworzno 2007.
- 46 Opracowano strategię przeprowadzki bowiem poza typowym działaniem (pakowanie zbiorów) należało również przenieść zawartość katalogów i kartotek (ponad 150 tys. kart) do nowych skrzynek oraz przygotować meble i sprzęt do przekazania innym bibliotekom, w związku z tym, że nasza placówka otrzymała lokal z pełnym wyposażeniem w nowoczesne meble biblioteczne. Z tego skróconego rejestru zadań wynika, że ta przeprowadzka była kompleksowym przedsięwzięciem, obejmującym różnorodne czynności i wymagającym od pracowników umiejętności organizacyjnych, kreatywności i efektywnej pracy zespołowej. Całość przedsięwzięcia zrealizowano w rekordowo krótkim czasie (5 tygodni) dzięki dodatkowemu zatrudnieniu dwóch osób – stażystek Anny Swiridowej i Marzeny Waligóry pozyskanych do pomocy z Powiatowego Urzędu Pracy.
- 47 M. Łukomski: *Kto książki czyta, ten głupim nie bywa*. „Gwarek” 1987 nr 19.

Zdjęcia nr 8a i 8b. Nowy budynek Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie, ul.Rynek Główny 17 - na II piętrze mieści się PBW - Filia Jaworzno

Zdjęcie nr 9. Uroczyste otwarcie gmachu MBP i siedziby Biblioteki Pedagogicznej - 28.09.2007 r. Od lewej stoją: Marta Fidyk-kierownik Filii, Maria Grabowska- dyrektor PBW w Katowicach, Jacek Maro-dyrektor MBP w Jaworznie

Zdjęcie nr 10. Prezydent Miasta Jaworzna - Paweł Silbert dokonuje wpisu do kroniki biblioteki (28.09.2007r.)

Zdjęcie nr 11. Nowa siedziba Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie - wypożyczalnia

Zdjęcie nr 12. Czytelnia

Zdjęcie nr 13. Dyrektor PBW w Katowicach Pani Maria Grabowska oraz pracownicy Filii w Jaworznie (2007r.): Marta Fidyk, Ewa Pisarek, Krystyna Baca, Barbara Kucharska.

Zakończenie (Epilog)

Dzieje Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie są odzwierciedleniem skomplikowanej historii specjalistycznych bibliotek resortu oświaty w Polsce - ich przekształceń, zmian nazw, struktur, siedzib i podporządkowania administracyjnego.

Zebrany i opracowany materiał (analiza dokumentów, stanowiących potencjalne źródło wiedzy o przeszłych zdarzeniach) pozwolił na realizację założonego celu poznawczego: opisanie Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie, polegające na wyodrębnieniu cech i elementów składowych struktury biblioteki oraz scharakteryzowaniu jej rozwoju w latach 1957-2007. Przyjęta, historyczna perspektywa poznawcza, umożliwiła zrekonstruowanie wizerunku biblioteki w różnych momentach dziejowych, z uwzględnieniem wielu aspektów funkcjonowania placówki.

Przedstawienie ciągłości zadań wykonywanych przez bibliotekarzy posłużyło weryfikacji funkcji, przypisywanych bibliotece w zmieniającym się otoczeniu zewnętrznym: fakty z historii Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie rozpatrywano na tle całokształtu zjawisk, związanych z działalnością sieci bibliotek pedagogicznych (kompleksowe ujęcie tematu).

Powtarzalność procesów bibliotecznych, odtworzonych na podstawie zachowanej dokumentacji, stworzyła okazję do porównania stanu biblioteki na przestrzeni 50 lat, ukazania specyfiki (lokalne uwarunkowania) i określenia przeobrażeń jej struktury na poszczególnych etapach rozwoju.

Opis dorobku biblioteki pedagogicznej w mijającym półwieczu zawierają podsumowania, zamieszczone pod koniec każdego analizowanego okresu (odsłony). Poszczególne résumé, połączone w całość, ukazują charakter i mechanizm zachodzących przemian. W syntetycznym obrazie formowania się biblioteki jako placówki użyteczności publicznej można wyodrębnić następujące fazy:

- 1957-1963: pionierski okres zmagania się z problemami lokalowymi (brak samodzielnego pomieszczenia i elementarnego wyposażenia) oraz poszukiwania własnych form propagandy biblioteki w lokalnym środowisku oświatowym;
- 1964-1969: lata przekształcania placówki w bibliotekę z prawdziwego zdarzenia (aktualizacja księgozbioru, uwzględniająca specyfikę biblioteki, fachowe opracowanie zbiorów);
- 1970-1972: okres zastoju i spadku czytelnictwa, spowodowany destrukcyjnym działaniem czynników zewnętrznych (zalenie biblioteki, rozdzielenie księgozbioru, likwidacja czytelnicy);
- 1973-1990: lata wyjątkowego rozwoju biblioteki we wszystkich aspektach jej funkcjonowania, charakteryzujące się dynamicznym przyrostem ilościowym i jakościowym zbiorów, systematycznym wzrostem liczby czytelników, rozbudową i unowocześnieniem warsztatu informacyjno-bibliograficznego (katalogi, kartoteki), stabilizacją sytuacji kadrowej. Te wszystkie elementy spowodowały, że biblioteka – zbiornica książek przeobraziła się w bibliotekę – warsztat pracy nauczyciela;
- 1991-2000: przełomowy etap w historii placówki, zdeterminowany radykalnymi zmianami w otoczeniu zewnętrznym - biblioteka z trudem odnalazła się w nowej sytuacji formalno-prawnej. Dzięki wsparciu (dotacje celowe z Urzędu Miasta, darowizny z Fundacji „Energetyka na Rzecz Polski Południowej”) przezwyciężono kryzys finansowy. Wskutek poszerzenia profilu księgozbioru o tematykę z różnych dziedzin wiedzy (uniwersalizacja) oraz upowszechnienia dostępu do zbiorów, zgodnie ze statutem publicznej biblioteki pedagogicznej odnotowano znaczący wzrost liczby czytelników i udostępnionych im zbiorów. Placówka ugruntowała swoją pozycję, pełniąc (nieformalnie) rolę biblioteki naukowej dla wszystkich kształcących się i poszukujących dostępu do różnych źródeł wiedzy;
- 2001-2007: czas przyspieszonej modernizacji bazy: biblioteka otrzymała lokal w obiekcie Miejskiej Biblioteki Publicznej, zaprojektowanym zgodnie z międzynarodowymi standardami, stanowiącym jeden z najnowocześniejszych budynków tego typu w Polsce (ciekawe rozwiązania techniczne i funkcjonalne, nowoczesne umeblowanie, oryginalna kolorystyka i wystrój wnętrz). Biblioteka pedagogiczna została wyposażona w podstawowy sprzęt, umożliwiający skomputeryzowanie procesów bibliotecznych. W stosunkowo krótkim czasie dokonała się wielka przemiana, której efektem są komfortowe warunki pracy dla personelu i nowoczesna przestrzeń społeczna, oferująca czytelnikom atrakcyjne miejsce do twórczej pracy intelektualnej.

W okresie 50 minionych lat, na skutek kultywowania tradycji i wieloletniego gromadzenia specjalistycznych książek i fachowych czasopism, biblioteka dorobiła się bogatych i różnorodnych zbiorów, w tym także dokumentów niepiśmienniczych (materiały audiowizualne). Bibliotekarze, posiadający podwójne kwalifikacje (pedagogiczne i bibliotekarskie) oraz wielorakie kompetencje zawodowe - zbierając, przechowując i udostępniając zasoby dokumentów i informacji - rozwijali różne formy działalności biblioteki, wynikające ze zmieniającego się statutu oraz zainspirowane potrzebami i oczekiwaniami czytelników.

Wskutek pomocy lokalnych władz samorządowych, które doceniając rolę i znaczenie biblioteki pedagogicznej dla lokalnej edukacji, przez wiele lat inwestowały w jej rozwój i wspierały kierownictwo placówki w trudnych sytuacjach, udało się zachować i rozwinąć tę instytucję oświaty równoległej, jaką jest biblioteka pedagogiczna. Dzięki poparciu udzielonemu Filii PBW w Jaworznie przez organ

prowadzący - Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego- placówka otrzymała nowoczesny lokal o powierzchni 600 m², zaprojektowany i wyposażony zgodnie z międzynarodowymi standardami IFLA/UNESCO, co spowodowało znaczącą metamorfozę jej wizerunku. U progu swojego 50-lecia, biblioteka - ze skromnej, ubogiej placówki, pozostającej w cieniu innych, legitymujących się bardziej spektakularnymi osiągnięciami, niż przedstawione w tej publikacji - przekształciła się w nowoczesną książnicę.

Patrząc z perspektywy długiego trwania, można zaobserwować w funkcjonowaniu placówki zjawisko ciągłości i zmiany: biblioteka nadal gromadzi, opracowuje i udostępnia materiały biblioteczne (nie tylko piśmiennicze - także materiały audiowizualne i dokumenty elektroniczne) z zakresu pedagogiki, psychologii, socjologii i nauk pokrewnych, ale równocześnie modernizuje swoje oblicze. W konfrontacji ze zmieniającą się rzeczywistością społeczno-kulturową biblioteka musi jeszcze bardziej otworzyć się na czytelnika i podjąć działania animujące jego potrzeby, nie tylko zawodowe czy intelektualne. Biblioteka pedagogiczna powinna stać się placówką bardziej kreatywną w otaczającym ją środowisku edukacyjnym, aktywną w poszukiwaniu użytkowników, zgodnie z zasadą, że „istotą działania biblioteki współcześnie jest dążenie do rozpoznania potrzeb czytelniczych i informacyjnych /../ oraz rozbudzanie ich w sytuacji, gdy członkowie danej społeczności lokalnej nie manifestują tychże” (E.B. Zybert).

W celu realizacji różnorodnych potrzeb należy dostosować zbiory i usługi do oczekiwań określonej grupy czytelników:

- poszerzyć zakres tematyczny zbiorów o dziedziny wiedzy będące przedmiotem zmodernizowanych programów kształcenia,
- wzbogacić zasoby biblioteki o dokumenty multimedialne,
- wdrożyć komputeryzację procesów bibliotecznych, co usprawni obsługę czytelników, przyspieszy wyszukiwanie informacji utrudnione obecnie ze względu na korzystanie z tradycyjnych katalogów kartkowych i umożliwi dostęp do internetu,
- dostosować ofertę usług do zmieniających się potrzeb czytelników,
- wzbogacić oprzyrządowanie techniczne o urządzenia do kopiowania, skanowania i drukowania dokumentów.

Dążąc do osiągnięcia wyznaczonego celu (przekształcenie biblioteki w nowoczesny ośrodek informacji pedagogicznej) biblioteka powinna kontynuować i rozwijać dotychczasowe formy działalności w kierunkach, określonych w statucie: informacyjno-bibliograficznym, edukacyjno-metodycznym, wydawniczym, naukowym i promocyjnym. Należy wzbogacić zakres form pracy, aby rozszerzyć zasięg oddziaływania biblioteki i wzmocnić jej miejsce w życiu społeczności, dla potrzeb której została powołana. Plan rozwoju biblioteki pedagogicznej, nakreślony na lata 2008-2010 przewiduje, m.in.:

- 1) umożliwienie nauczycielom wymiany doświadczeń pedagogicznych: nawiązanie współpracy z doradcami metodycznymi, promowanie dorobku zawodowego i artystycznego środowiska oświatowego w ramach spotkań organizowanych w bibliotece pedagogicznej, wspieranie wewnątrzszkolnego systemu doskonalenia nauczycieli, wspomaganie nauczycieli realizujących awans zawodowy (bank informacji o awansie) oraz różne formy doskonalenia, publikowanie na łamach lokalnego kwartalnika „Nasze Vademecum” adnotowanej bibliografii nowości z pedagogiki i psychologii;
- 2) zaktywizowanie działalności w dziedzinie edukacji europejskiej: współpraca ze Szkolnymi Klubami Europejskimi, promowanie w lokalnych mediach bogatych zbiorów o tematyce UE, będących w posiadaniu biblioteki;
- 3) wzbogacenie kontaktów z bibliotekarzami szkolnymi: kontynuacja współpracy w realizacji ścieżki międzyprzedmiotowej „Edukacja czytelnicza i medialna”, poszerzenie oferty zajęć o tematykę z zakresu biblioterapii, rozwinięcie doradztwa w formie szkoleń, warsztatów dla bibliotekarzy szkolnych;
- 4) dokumentowanie życia oświatowego regionu: kartoteka tekstowa dotycząca bieżących, lokalnych wydarzeń w dziedzinie oświaty, kartoteka bibliograficzna dokumentująca historię oświaty w Jaworznie, monitorowanie lokalnych osiągnięć w dziedzinie edukacji i wychowania, gromadzenie dokumentów życia społecznego placówek (zbiór gazetek szkolnych i publikacji wydawanych przez placówki oświatowe, np. monografie, informatory, druki okolicznościowe);
- 5) działalność wystawiennicza: ekspozycja nowości, tematyczne wystawy okolicznościowe prezentacja dorobku nauczycieli i uczniów, zarówno artystycznego jak i pedagogicznego we współpracy z Miejską Biblioteką Publiczną;
- 6) systematyczne rozpoznawanie preferencji i potrzeb czytelników poprzez cykliczne badania sondażowe.

Posiadane przez bibliotekę atuty w postaci nowoczesnego lokalu, cennego, naukowego księgozbioru, bogatego warsztatu informacyjno-bibliograficznego oraz wykwalifikowanej i kompetentnej kadry należy dopełnić nowoczesną technologią informacyjną. Wprowadzenie nowych technologii, skomputeryzowanie procesów bibliotecznych, dostęp do internetu, utworzenie internetowych baz danych, spowoduje, że biblioteka stanie się nowoczesnym ośrodkiem szeroko rozumianej informacji -

jako specyficzna przestrzeń publiczna, będzie służyć zaspokajaniu potrzeb edukacyjnych tworzącego się społeczeństwa wiedzy.

Jubileusz stwarza okazję nie tylko do refleksji o przeszłości, ale skłania również do planowania, kreowania przyszłości. Retrospektywna orientacja, przyjęta przez autora publikacji, stanowiła jedynie pretekst do podkreślenia wartości bieżących wydarzeń.

ANEKS

**Wykaz pracowników zatrudnionych w Bibliotece Pedagogicznej
w Jaworznie w latach 1957-2007**

(w układzie chronologicznym, daty w nawiasach oznaczają okres zatrudnienia)

1. Janina Gracz (1957-1958)
2. Ignacy Szufa (1958-1964)
3. Janina Bajtel (1964-1973)
4. Zofia Woźniak (1967)
5. Urszula Szuster (1970 – 1973)
6. Barbara Kempieńska (1972-1973)
7. Maria Życińska (1973-1996)
8. Elżbieta Sucheta (1974-1976)
9. Alicja Kilian (1976-2002)
10. Ewa Zięba (1979)
11. Maria Mucha (1980)
12. Małgorzata Smycz (1982)
13. Irena Jakubowska (1982-1983)
14. Marta Fidyk (1983 – nadal)
15. Krystyna Jaśko (1985-1991)
16. Elżbieta Byrczek (1997-2001)
17. Barbara Kucharska (2002 – nadal)
18. Krystyna Baca (2002 - nadal)

Kierownicy Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie

Zdjęcie nr 14a. Janina Gracz (1957-1958)

Zdjęcie nr 14b. Ignacy Szufa (1958-1964)

Zdjęcie nr 14c. Janina Bajtel (1964-1970)

Zdjęcie nr 14d. Maria Życińska (1973-1996)

Zdjęcie nr 14e. Marta Fidyk (1997-nadal)

Wykaz skrótów nazw instytucji i urzędów

AGH – Akademia Górniczo-Hutnicza
AWS – Akcja Wyborcza „Solidarność”
CEZAS – Centrala Zaopatrzenia Szkół
CBP – Centralna Biblioteka Pedagogiczna
CKE – Centralna Komisja Egzaminacyjna
DK – Dom Książki
GZLA – Górniczy Zakład Lecznictwa Ambulatoryjnego
GUS – Główny Urząd Statystyczny
IFLA – International Federation of Library Associations (Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Bibliotekarzy)
IKNiBO – Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych
KC PZPR – Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KM PZPR – Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KO – Kuratorium Oświaty
KOiW – Kuratorium Oświaty i Wychowania
KOS – Kuratorium Okręgu Szkolnego
LO – Liceum Ogólnokształcące
MBP – Miejska Biblioteka Publiczna
MCK – Miejskie Centrum Kultury
MCKiS – Miejskie Centrum Kultury i Sportu
MDK – Miejski Dom Kultury
MEN – Ministerstwo Edukacji Narodowej
MENiS – Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu
MO – Ministerstwo Oświaty
MOiW – Ministerstwo Oświaty i Wychowania
MOiSzW – Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego
MRN – Miejska Rada Narodowa
MZEAS – Miejski Zespół Ekonomiczno-Administracyjny Szkół
MZOPW – Miejski Zespół Obsługi Placówek Oświatowo-Wychowawczych
NSZZ „Solidarność” - Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”
NURT – Nauczycielski Uniwersytet Radiowo- Telewizyjny
OKE – Okręgowa Komisja Egzaminacyjna
ORW PAN – Ośrodek Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych Polskiej Akademii Nauk
PBM – Pedagogiczna Biblioteka Miejska
PBP – Pedagogiczna Biblioteka Powiatowa
PBW – Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka
PDK – Państwowy Dom Książki
PKS – Państwowa Komunikacja Samochodowa
PPDK – Przedsiębiorstwo Państwowe Dom Książki
POP – Podstawowa Organizacja Partyjna
PUPIK „Ruch” - Przedsiębiorstwo Upowszechniania Prasy i Książki
SBP – Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
SN – Studium Nauczycielskie
SP – Szkoła Podstawowa
SWP – Studium Wychowania Przedszkolnego
ŚKO – Śląskie Kuratorium Oświaty
UE – Unia Europejska
UJ – Uniwersytet Jagielloński
UKIE – Urząd Komitetu Integracji Europejskiej
UM – Urząd Miasta
UMCS – Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury)
UŚ – Uniwersytet Śląski
UW – Urząd Wojewódzki
WOiW – Wydział Oświaty i Wychowania
WOM – Wojewódzki Ośrodek Metodyczny
WPK POKKB – Wojewódzki Punkt Konsultacyjny Państwowego Ośrodka Kształcenia Korespondencyjnego Bibliotekarzy
WRN – Wojewódzka Rada Narodowa
WSN – Wyższa Szkoła Nauczycielska

WSP – Wyższa Szkoła Pedagogiczna
ZNP – Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZSP – Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych
ZSZ – Zespół Szkół Zawodowych

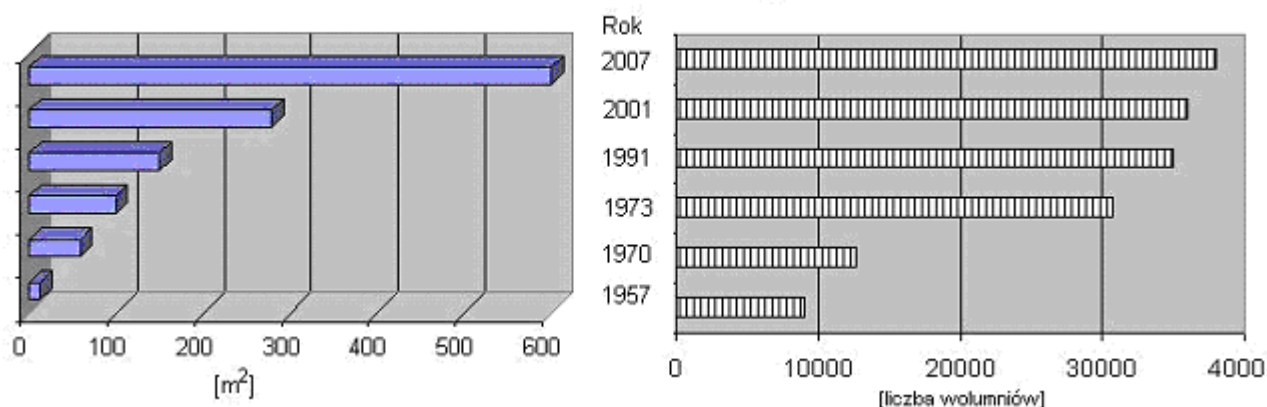
Rozwój Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie w wybranych latach

Rok	Stan księgozbioru	Liczba czytelników	Liczba wypożyczeń
1960	1956	170	933
1965	4652	917	2508
1970	9716	646	2077
1975	15305	584	4222
1980	20707	952	7346
1985	26288	1358	8824
1990	30439	964	6688
1995	31968	3217	16096
2000	35044	4886	9780
2005	36196	7497	22191

Objaśnienia:

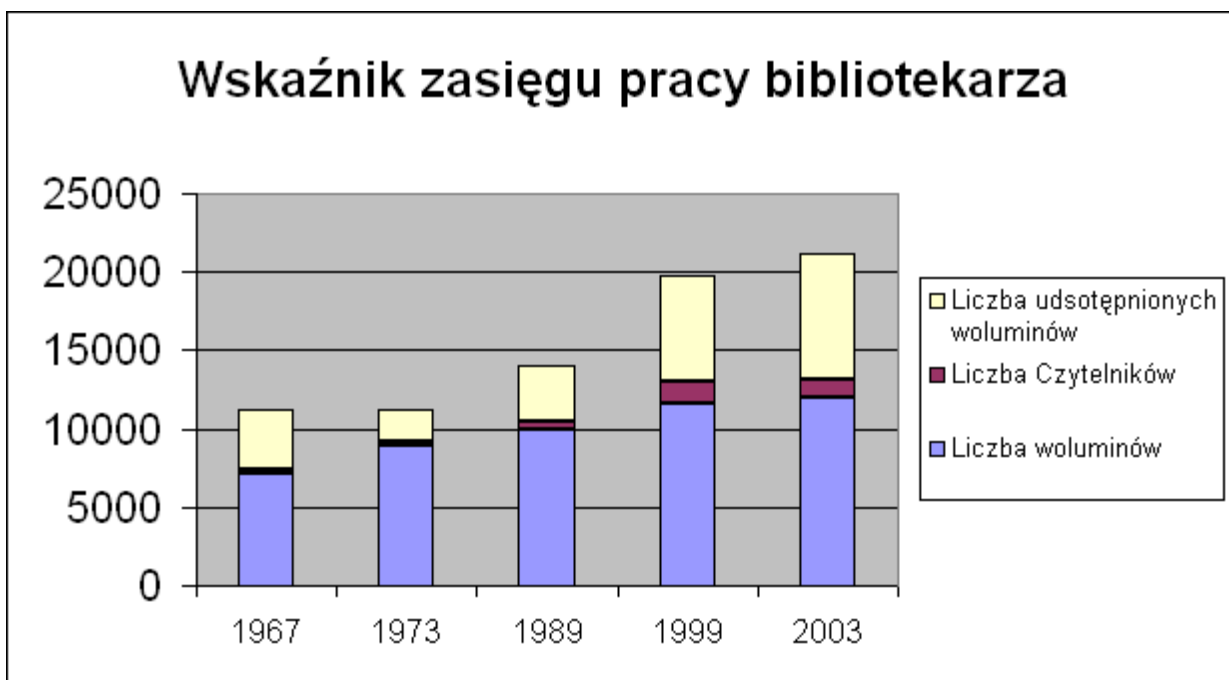
- 1) Stan księgozbioru obejmuje wszystkie typy dokumentów (książki, czasopisma, zbiory audiowizualne);
- 2) Liczba czytelników rejestruje wszystkich czytelników odwiedzających bibliotekę w ciągu danego roku statystycznego;
- 3) Liczba wypożyczeń dotyczy woluminów wypożyczonych na zewnątrz i udostępnionych w czytelni.

Powierzchnia lokalu biblioteki i wielkość księgozbioru w latach 1957-2007

Wykres 1. Powierzchnia lokalu i wielkość księgozbioru Biblioteki Pedagogicznej w Jaworznie w latach 1957-2007

Wskaźnik zasięgu pracy bibliotekarza				
Rok	Liczba woluminów	Liczba Czytelników	Liczba udostępnionych woluminów	Licz. Etatów
1967	7199	216	3790	1
1973	8921	304	1960	1,5
1989	9997	460	3622	3
1999	11627	1410	6718	3
2003	11939	1209	8074	3

Wykres 2. Wskaźniki zasięgu pracy bibliotekarza w Bibliotece Pedagogicznej w Jaworznie w wybranych latach.

